

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specializacija – dailės terapija) studijų programa

Aida Smalinskienė

**DAILĖS TERAPIJOS UŽSIĖMIMŲ POVEIKIS STIPRINANT
VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ SAVIVERTE**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovė –
doc. dr. A. Vaitkevičienė*

2014

Magistrinio darbo santrauka

Darbe atlikta *teorinė* globos namuose augančių ugdytinių asmens savivertės formavimo(si) ir ugdomojo dailės terapijos užsiėmimų poveikio *analizė*.

Atliktas *Dailės terapijos ugdomųjų užsiėmimų* tyrimas, kurio tikslas – atskleisti vaikų globos namų auklėtinių savivertės kitimą per dailės terapijos užsiėmimus. Tyrimui atlikti pasirinktas *kokybinis tyrimo metodas* – *atvejo analizė*, jo instrumentai – *interview, stebėjimas, piešinių analizė*.

DT užsiėmimuose dalyvavo 10 vaikų, bet tyrime – tik 7 vaikai iš X vaikų globos namų, gyvenantys vienoje šeimynoje, turintys mišrią raidos negalią ir nežymiai sutrikusį intelektą. Darbe analizuojami keturi vaikai dėl ribotos apimties.

Empirinėje dalyje nagrinėjami vaikų globos namų auklėtinių savivertės pokyčiai DT užsiėmimų įtakoje analizuojant pirmame ir paskutiniame kiekvieno vaiko piešinyje pavaizduotus simbolius.

Svarbiausios empirinio tyrimo *išvados*:

Išanalizuoti vaikų atvejai atskleidė neigiamą savivertę, negalėjimą apibūdinti savęs žodžiais. Iš piešinių simbolių galima numanyti, kad tai ilgalaikių nesėkmių, aplinkinių neigiamų reakcijų, pasmerkimo ir atstūmimo pasekmė.

Lyginant pirmąjį ir paskutinįjį DT užsiėmimų metu sukurtus piešinius, atsiskleidžia neigiama savivertė, noras ignoruoti save DT užsiėmimų pradžioje, o jų eigoje ir pabaigoje pastebimi pokyčiai nuo visiško savęs ignoravimo iki pradėjimo save priimti, nuo vaizdavimo savęs drambliu iki vaizdavimo karalaitė, nuo uždarumo iki noro bendrauti, nuo priešiško iki smalsumo ir entuziazmo.

Galima teigti, kad tai tik keitimosi proceso pradžia, nes DT užsiėmimai vyko gana trumpą laiką. Vaiko savivertė dažnai priklauso ne nuo gabumų ar intelekto, o labiau nuo aplinkos palaikymo, motyvavimo, skatinimo. Tai jiems ir suteikė DT užsiėmimai.

Esminiai žodžiai: Dailės terapija, ugdomoji dailės terapija, vaikų globos namų auklėtiniai, savivertė, poveikis.

Turinys

Magistrinio darbo santrauka	2
Įvadas	4
1 skyrius. TEORINIAI DAILĖS TERAPIJOS UŽSIĖMIMŲ, STIPRINANT VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ SAVIVERTĘ, ASPEKTAI	10
1.1. Vaikų globos namuose augančių vaikų psichosocialinės raidos ypatumai asmens savivertės formavimo(si) kontekste.....	10
1.2. Dailės terapijos (DT) galimybės.....	23
1.3. Piešinio analizės aspektai asmens savivertės vertinimo kontekste.....	27
2. skyrius. DAILĖS TERAPIJOS UŽSIĖMIMŲ, STIPRINANT VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ SAVIVERTĘ, TYRIMO REZULTATAI	32
2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas	32
2.2. Tyrimo dalyviai	35
2.3 Vaikų savivertės, taikant dailės terapijos (DT) metodus, tyrimo rezultatai	37
2.3.1. Kipro atvejo analizė.....	37
2.3.2. Rūtos atvejo analizė.....	48
2.3.3. Jono atvejo analizė.....	57
2.3.4. Ernestos atvejo analizė	63
Išvados	70
Literatūra	71
Summary	75
Priedai	76

IVADAS

Temos aktualumas. Pagal LR Civilinio kodekso 3.165 straipsnį atsakomybę už vaiko auklėjimą ir vystymąsi, sveikatą ir moralinį bei dvasinį ugdymą prisiima tėvai. Tačiau, anot Čepukienės ir Pakrosnio (2008), kasmet daugėja vaikų, patiriančių savo šeimoje nepriežiūrą ar prievartą, kuri gali būti tokia didelė, kad vaikui likti šeimoje tampa nesaugu. Tokiais atvejais šeimos funkcijas perima valstybinės institucijos. Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2012 metais valstybės (apskričių) ir savivaldybių vaikų globos namuose augo 3007 vaikai. Vaikų globos (rūpybos) tikslas – užtikrinti vaiko auklėjimą ir priežiūrą aplinkoje, kurioje jis galėtų saugiai tinkamai augti, vystytis ir tobulėti. Taigi globos institucijų atsakomybė už vaiko auklėjimą yra tolygi tėvų atsakomybei (LR Civilinis kodeksas).

Bitino (2004 p. 32) aiškinimu, „auklėjimo esmę sudaro ugdytinio elgesio ir veiklos varomųjų jėgų formavimasis, perimtų ir priimtų pozityvių socialinių idėjų pagrindu. <...> sėkmingo auklėjimo rezultatas – dvasiškai tobula asmenybė“. Greta veiklos ir elgesio varomosiomis jėgomis anksčiau laikytos sąmoningai užfiksuotos socialinės patirties – mokslo žinių, politinių, dorovinių, estetinių idėjų ir kt., šiuolaikinė psichologija svarbiausia asmenybės aktyvumo ir jos veiklos varomąją jėgą laiko poreikius, kurių patenkinimas formuoja asmenybės poziciją. Vienas iš esminių asmens pozicijos komponentų yra asmenybės požiūris į save, savo vertės suvokimas“.

Maslow (2006) teigia, kad savęs vertinimo poreikio patenkinimas suteikia pasitikėjimo savimi, savo vertės, jėgos, pajėgumo, adekvatumo, buvimo naudingu ir reikalingu pasaulyje jausmą. Tačiau nepatenkinti šie poreikiai sukelia nevisavertiškumo, silpnumo, bejėgiškumo jausmus.

Vaikai ir paaugliai, kurie išgyveno pakitusių ar visai nutrūkusius ryšius su biologiniais tėvais, patyrė atstūmimo jausmą, dažnai pasižymi žema saviverte (Gudonis ir kt., 2008). Kaip teigia Valickas (1991), savęs vertinimas yra toks procesas, kurio metu žmogus analizuoja save, lygina savo ypatybes su etalonais, visuotinai priimtomis normomis ir tikrina sprendimų apie save tikslumą bei adekvatumą. Tad, remiantis Samošonok ir kt. (2004) pastebėjimu, tėvų globos netekę vaikai yra savita vaikų grupė, kuriai neretai reikalinga kryptinga ir nuosekli pagalba, padedanti lengviau prisitaikyti ir gyventi visuomenėje. Vienas iš galimų vaikų globos namų auklėtiniams pagalbos būdų – padėti stiprinti savivertę. Šiam tikslui gali padėti dailės terapija (Dobowski, 1982; McNiff, 1992; Anderson, 1994; Mauro, 1998, Brazauskaitė 2001, Vaitkevičienė 2006, Lebedeva 2013, Oaklander 2012)

Temos iširtumas. Vaikų, augančių globos institucijose, raidos nevisavertiškumo klausimai mokslininkų analizuoti įvairiais aspektais (Raslavičienė, 1994, 2001; Vainauskas ir kt., 1999, 2001; Braslauskienė, 2000; Viliūnas, 1976, 1988; Bowlby, 1992; Deasy, 1994; Mielkė, 1997;

Žukauskienė, 1999; Juodraitis, 1999; Pikūnas, Pilujanskienė, 2000; Utz, 2001; Balge, Milner, 2000; ir kt.).

Vieni mokslininkai (pvz., Dobowski, 1982; McNiff, 1992; Anderson, 1994; Mauro, 1998 ir kt.) pripažįsta, kad meninė veikla gali padėti vaikams formuojant identitetą, taip pat ugdo savigarbą, sugebėjimą spręsti problemas bei skatina socialinę adaptaciją, kiti (pvz., Brazauskaitė, 2004; Lebedeva, 2004; Brochman, 2007; Oaklander, 2007; Vengeris 2007), gilinėsi į dailės terapijos poveikį, vienareikšmiškai pastebi, kad dailės terapijos užsiėmimai padeda geriau pažinti ir suprasti save, nesuvoktus išgyvenimus kūrybiniame procese paversti suvoktu ir įvertintu patyrimu.

Tai, kad pritaikius ugdymo menine veikla metodus ir priemones, galima skatinti sėkmingą specialiųjų poreikių vaikų raidą, ugdymą, socialinę integraciją, vaiko socializaciją, savo moksliniuose darbuose patvirtino Aleksienė (2001), Brazauskaitė (2001), Šinkūnienė (2001), Kačiūšytė–Skramtai (2002). Bene arčiausiai pristatomo darbo temos yra Grincevičienė (2010) atliktas tyrimas apie dailės terapijos metodų poveikį specialiųjų ugdymo(si) poreikių mokinių savivertei.

Tyrimo problema. Prieinamos literatūros šaltinių analizės duomenimis neteko aptikti tyrimų, pagrindžiančių dailės terapijos užsiėmimų poveikį stiprinant vaikų globos namų auklėtinių savivertę. Todėl aktualu išanalizuoti, ar dailės terapijos užsiėmimai gali padėti plėtoti vaikų globos namų ugdytinių savęs pažinimą ir savęs vertinimą, bei aprašyti dailės terapijos metodų poveikio požymius.

Tyrimo objektas – dailės terapijos užsiėmimų poveikis vaikų globos namų auklėtinių savivertei.

Tyrimo tikslas – atskleisti dailės terapijos užsiėmimų poveikį vaikų globos namų auklėtinių savivertei stiprinti.

Tyrimo uždaviniai:

- Naudojantis literatūros analizės metodu, išanalizuoti globos namuose augančių ugdytinių psichosocialinės raidos ypatumus asmens savivertės formavimo(si) kontekste.
- Teoriškai pagrįsti ugdomąjį dailės terapijos užsiėmimų poveikį.
- Panaudojant piešinių analizės ir interpretacijos metodus atskleisti vaikų globos namų ugdytinių savęs vertinimo ypatybes.
- Lyginant pirmos ir paskutinės dailės terapijos užsiėmimų metu sukurtus ugdytinių piešinius, atskleisti jų savivertės pokyčius.

Tyrimo dalyviai –

Tyrimė dalyvauja atsitiktinai parinkta vaikų globos namų auklėtinių šeimyna, 10 vaikų nuo 5 iki 9 metų. 7 vaikai turi mišrų raidos sutrikimą ir intelekto sutrikimą ir tik trys vaikai yra normalios raidos ir neturi negalios.

Tyrimė atsižvelgta į šias nuostatas:

- Humanistinės psichologijos ir pedagogikos principus, kurie skelbia, kad tik per savarankišką aktyvią kūrybinę veiklą atskleidęs savo tikrąjį „Aš“, žmogus gali tapti laimingas ir naudingas visuomenei (Rogers, 1985; Allport, 1998; Maslow 2006).
- Normalizacijos principus, kurie dailės metodus ir priemones apibūdina kaip neturinčius specialiojo ugdymo specifikos (tinkančius visiems, nepriklausomai nuo amžiaus, išsivystymo lygio ar tautybės) ir tuo pačiu stimuliuojančius individuacijos procesą (Anderson 1994; Mauro 1998; Oaklander, 2007; Ruškus, Mažeikis, 2007).
- Dailės terapijos principus, kurie skelbia, kad dailės terapija, kaip priemonė, geriausiai atspindi asmenybę ir padeda formuoti savivoką (Dubowski, 1982; McNiff, 1992; Mauro, 1998; Kočiūnas, 1999; Kopytin, 2001; Oaklander, 2007).

Tyrimo metodai:

1. Teoriniai: mokslinės literatūros analizė.
2. Tyrimo organizavimo metodas: kokybinis tyrimas
3. Empiriniai: interviu, stebėjimas, piešinių analizė.
4. Tyrimo duomenų pristatymo metodas: atvejo analizė.

Mokslinių šaltinių analizė leidžia suvokti *vaikų globos namų auklėtinių* savęs suvokimo specifiką ir svarbą, pažinti Lietuvos bei kitų šalių pastarosios tyrimų srities kontekstą bei suformuluoti nagrinėjamos problemos pagrindus.

Darbe dažniausiai naudojamos sąvokos ir jų sampratos:

Dailės terapija – tai meno terapijos metodas, kai pagrindiniais terapiniais instrumentais yra dailės raiškos priemonės ir ryšys, užsimezges tarp kliento ir terapeuta (Vaitkevičienė, 2008).

Globojamas (rūpinamas) vaikas – tai vaikas, kuriam pagal egzistuojančius įstatymus nustatyta globa (rūpyba) ir numatyta suaugusiųjų atsakomybė už šį procesą, iki jam sukaks 18 metų arba įstatymo numatyta tvarka ilgiau. Valstybės išlaikomose institucijose šiais vaikais rūpinasi socialiniai pedagogai, socialiniai darbuotojai, psichologai ir kiti vaiko gerovės profesionalai.

Vaiko globa – tai likusio be tėvų globos vaiko, teisės aktų nustatyta tvarka patikėto fiziniam ar juridiniam asmeniui, priežiūra, auklėjimas ir ugdymas, kitų jam tinkamų dvasiškai

augti sąlygų sudarymas ir palaikymas, jo asmeninių, turtinių teisių bei teisėtų interesų gynimas ir atstovavimas (Žin., 2004, Nr.45–1492).

Vaikų globos namai – auklėjimo įstaiga, kurioje nuolat gyvena vaikai, netekę tėvų globos arba našlaičiai (Jovaiša 2007, p 321)

Individas – „1) atskiras organizmas kaip vientisa sistema; 2) žmogus kaip atskira, konkreti būtybė. Žmogus kaip individas suprantamas kaip biologinių, psichinių ir socialinių savybių visuma. Lemiamą reikšmę individo formavimuisi turi istorija tautos, kurios patirtį jis įsisavina, taip pat jo asmeninis gyvenimas, sukaupta subjektyvi patirtis. Kiekvienas individas, vaikas, paauglys, jaunuolis, subrendęs žmogus – kinta konkrečioje istorinėje ir kultūrinėje terpėje, įsisavindamas jo egzistencijai būtinus dalykus ir išreiškdamas save darbe, santykiuose su aplinka. Taip jis tampa asmenybe“ (Jovaiša 2007, p 93).

Individualybė – „individo savybių, kuriomis jis skiriasi nuo kitų individų, visuma, apibūdinanti jį kaip nepakartojamą, vienetinę būtybę. Kiekvienas organizmas yra tam tikra individualybė, bet išugdyta žmogaus individualybė, produktyviai veikianti sau ir visuomenei, tampa aukščiausia asmenybės vystymosi pakopa“ (Jovaiša 2007, p 93).

Infantilizmas – „vaiko ar suaugusio žmogaus fizinio ir psichinio vystymosi atsilikimo ar sutrikimo forma, kai pasireiškia vaikystės amžiui būdingi psichikos, elgesio bruožai. Infantiliškas būna silpnas fiziškai, jo kalbos žodynas skurdus, intelektas – kaip 3-5 m. vaiko. Infantiliški vaikai mokosi bendrojo lavinimo ir spec. mokyklose specialaus gydymo ir lavinimo metodais“ (Jovaiša 2007, p 94).

Asmenybė – „vidinių žmogaus savybių visuma, lemianti jo veiklą ir elgesį, savarankiškumą ir atsakingumą. Savarankiškumui bręsti būtina laisvė, atsakingumui – pagarba kito laisvei. Aukščiausia savarankiškumo išraiška – kūrybingumas, atsakingumo – dorovinis elgesys. Todėl asmenybę reikia ugdyti plėtojant mąstymo ir praktinės veiklos savarankiškumą. Ypatingą reikšmę turi vertybinės motyvacijos formavimas, kad moksleivis taptų dvasingas, socialiai aktyvus, doras. Nepriekaištingas dorovinis elgesys būdingas subrendusiai asmenybei“ (Jovaiša 2007, p. 22).

Dvasingumas – „biologiškai ir materialiai nesuinteresuotas ugdomo dalyvių santykis su tikrove, motyvuojantis jų mąstymą, veiklą ir bendradarbiavimą aukščiausiais idealybės matais. Idealybė suprantama įvairiai: vieniems ji sutampa su pasaulietinės kultūros vertybėmis (mokslo žinios, meno kūriniai, moralės principai), kitiems – su klasikinio humanizmo idėjomis (žmogus visų daiktų matas; pirmenybė gimtai kalbai, tautos istorijai, papročiams), tretiems – su socialinėmis gėrybėmis (žmonių santykių harmonija, lygybė, teisingumas, gailestingumas), dar kitiems – su aukščiausiu gėriu – Dievu. Vengiant ribotos dvasingumo sampratos, ugdant pilnutinį

dvasingumą, į visumą jungiama žemiškoji idealybė, nes dvasia – vidinis būties ir būtybių pradai“ (Jovaiša 2007, p. 61).

Vertybė – „1) objektas, reikšmingai tenkinantis asmens ar visuomenės poreikius; 2) asmenybės veiklos ar elgesio motyvas, susijęs su subjektais, labiausiai atitinkančiais materialinius, kultūrinius ar dvasinius asmenybės poreikius. Skiriamos objektyviosios ir subjektyviosios vertybės. Kultūros, mokslo, meno, technikos, technologijos vertybės sudaro mokymo ir auklėjimo turinį, atitinkantį konkrečios visuomenės poreikius. Subjektyvios vertybės – tai, ko žmogus ieško kaip prasmingiausio dalyko moksle, kultūroje, gyvenime, veikloje, santykiuose su kitais žmonėmis“ (Jovaiša 2007 p. 325).

Vertybė orientacija – „išugdytas sąmonės sugebėjimas reguliuoti veiklą ir elgesį pagal įsitikinimus, dorovines normas ir gyvenimo perspektyvas, atskirti, kas nevertinga ir priešiška asmenybės ir visuomenės gyvenime. Įsitvirtinusios asmenybės orientacijos tampa charakterio bruožais. Jos yra susijusios su subjektyviomis vertybėmis ir yra praktinė jų išraiška, aktualus veiklos motyvas“ (Jovaiša 2007 p. 326).

Savęs pažinimas – „savęs tyrinėjimo rezultatas, teikiantis žinių apie savo fizinę, psichinę ir dvasinę būklę“ (Jovaiša 2007, p. 255).

Savivertė – kaip vienas svarbiausių asmenybės nusakančių parametru, daro įtaką individo santykiams su aplinkiniais žmonėmis, paveikia žmogaus požiūrius, turi įtakos asmenybės raidai (Lekavičienė 2000).

Specialieji poreikiai – tai pagalbos ir paslaugų reikmės, kurių tenkinimas garantuoja optimalią individualią ugdytinio raidą (Ališauskas 2003).

Specialiųjų poreikių turintis asmuo – asmuo, turintis dėl funkcijų sutrikimo arba ypatingų gebėjimų atsirandančių poreikių, reikšmingų visaverčiam jo dalyvavimui visuomenės gyvenime (Galkienė 2001).

Sutrikimas – „patologijos sukeltas žmogaus organo ar jo funkcijos nuokrypis nuo diagnostinės statistinės normos“ (Kasparavičienė ir kt. 2002 p. 14).

Ugdymas – „asmenybę kuriantis žmonių bendravimas sąveikaujantis žmonių bendravimas su aplinka bei žmonijos kultūros vertybėmis. Ugdymas – bendriausia pedagogikos kategorija, apimanti augimą, švietimą, mokymą, lavinimą, auklėjimą, formavimą. Šias ugdymo sąvokas sieja komplementarus ryšys – jos viena kitą papildo ir sukuria naujas sąvokas, skiriamas auklėjamasis mokymas, lavinimas, mokymas ir lavinamasis auklėjimas“ (Jovaiša 2007 p. 311).

Vaizdinys – „neaiškus miglotas žinojimas. Žmogaus „Aš“, jo žmogiškosios esmės, asmenybės ypatumų vaizdiniai atsispindi kūrinuose simbolių pavidalu. Vaizdiniai svarbūs savęs suvokimo procesui, savo asmenybės unikalumo suvokimui“ (Vaitkevičienė 2008, p. 125).

Socializacija „(antropologijoje dar vadinama inkultūracijos terminu) – procesas, kurio metu visuomenės kultūra mikroaplinkos ir makroaplinkos sąlygomis perduodama vaikams, siekiant formuoti iš kūdikio individualybę, paklūstančią tam tikroms kultūros tradicijoms ir socialinėms normoms“ (Kviestkienė, Indrašienė 2008, p. 10).

Magistrinio darbo struktūra. Šis magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (85 šaltiniai). 29 priedai, kuriuose yra tyrimo užsiėmimuose sukurtų piešinių nuotraukos. Magistro darbe panaudota 18 paveikslų, 15 lentelių.

1 skyrius. TEORINIAI DAILĖS TERAPIJOS UŽSIĖMIMŲ, STIPRINANT VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ SAVIVERTE, ASPEKTAI

1.1. Vaikų globos namuose augančių vaikų psichosocialinės raidos ypatumai asmens savivertės formavimo(si) kontekste

Vaikai – visuomenės ateitis. Rytoj jie šeiminkaus mūsų pasaulyje ir mes jau nieko nepajėgsime pakeisti, tačiau jų vystymasis ir savęs suvokimo formavimasis daugeliu atvejų priklauso nuo mūsų šiandien.

Socializacija – vaikystėje prasidedantis procesas: išmokdamas visuomenės normų, dėsnių ir gyvenimo būdo, asmuo tampa visuomenės nariu (Kvieskienė ir Indrašienė 2008 p. 10). Socializacijos metu bendraujant su aplinkiniais ir perimant iš jų socialinį turinį, vyksta tapatumo formavimosi procesas (pagal Meadas 1998). Tapatumą galima apibrėžti kaip vaiko sąveikos su kitais rezultata. Anot Berns (2009, p. 86), savivertė – tai savo tapatumo vertinimas. Harter (1999) Berns (2009, p. 86) savivertę išskaidė į smulkesnes sritis – „fizinę, akademinę, elgesio kompetencijas ir socialinį pripažinimą“.

Kiliuvienė (2006) socialinį ugdymą įvardija šiek tiek kitaip: „vaikams iš kartos į kartą perduodamas sukauptas žmonių patyrimas – vertybės, normos, elgesio vaidmenys ir modeliai, būdingi tai visuomenei, kurioje jie gyvena. Vaikai mokosi gaudami grįžtamąją teigiamą arba neigiamą informaciją. Šis mokymas turi įtakos jų socialiniam bendravimui, įpročiams ir būsimiems vaidmenims“. Be socialinių vaidmenų, socialinio ugdymo turiniui ji akcentuoja kitus svarbius dalykus – tai vertybes ir normas, kurias žmonija sukaupe. Berns pirmiausiai pabrėžia tik savivaizdžio ugdymą. Abu autoriai vienodai socialiniam ugdymui priskiria savireguliaciją, tik Kiliuvienė jos tiesiogiai neįvardija, bet apibrėžia per turinį grįžtamąją teigiamą arba neigiamą informaciją asmeniui iš jį supančios aplinkos.

Ypatingai aktualus socialinis ugdymas yra socialinės rizikos šeimų vaikams, nes jie dažnai būna agresyvūs, įžūlūs, nesilaiko taisyklių ir nustatytų apribojimų, elgiasi negatyviai, nemotyvuoti mokytis, turi dėmesio koncentracijos ir susikaupimo sunkumų, konfliktuoja su bendraamžiais, nesugeba užmegzti pozityvių santykių. Dažniausiai į vaikų globos namus ir patenka vaikai iš socialinės rizikos šeimų. Laiku nesuteikus vaikui pagalbos bei nenumačius jo ugdymo strategijos, gali atsirasti rimtesnių pasekmių. Todėl labai svarbu elgesio ir emocijų problemų prevencija, kuo ankstyvesnis įsikišimas ir tolesnis vaiko stebėjimas. Tokių vaikų elgesio ir emocijų problemų priežasčių yra įvairių, tai biologinių, socialinių ir asmeninių priežasčių derinys, kurios sąlygoja socializacijos sunkumų atsiradimą (Dapkutė, Korsakaitė, Dapkutė 2005). Viena iš vaikų globos

namų ugdytinių elgesio ypatybių, iliustruojančių socializacijos sunkumus – autodestrukcinis vaiko elgesys. Jis rodo, jog savęs tapatumo klausimas vaikų globos namų auklėtiniais yra itin opus.

Autoriai, analizuojantys asmens tapatumo klausimą, pažymi, kad asmens tapatumo formavimasis yra ilgas procesas (Reber 1995; Leonavičius 1998; Giddens 2000). Vaikas pradeda formuoti savo „Aš“ reaguodamas į ankstyvosios socialinės patirties kontekstą (Giddens, 2000). Vaikystėje patirtas pasitikėjimas ar nepasitikėjimas kitais yra svarbi prielaida vėlesniam tapatumo stabilumui.

Pasak Jovaišos (2007), vertybinės orientacijos tampa žmogaus charakterio bruožais. Charakterį formuoja aplinka ir santykis su ja, todėl esminis procesas, formuojantis charakterį, yra asmenybės dorovinis auklėjimas ir ugdymas. Auklėjimo esmę išreiškianti vertybė yra asmenybės dvasingumas. Anot Kiliuvienės (2006 p. 62), „Vertybės – tai standartai, pagal kuriuos skiriama gėdžiama nuo negeidžiama, gera nuo bloga, gražumas nuo bjaurumo ir t.t. Tai nėra didaktinės nuostatos, tai kultūros principai, atspindintys įvairius gyvenimo aspektus“. Taip pat, „dorovė – tai individualios sąmonės forma, atspindinti visuomenės moralę, santykius tarp individo ir aplinkos, individo ir žmonių, individo ir darbo ir pan. Tai visuma požiūrių ir įsitikinimų, lemiančių žmogaus poelgių (elgsenos), santykių kaitą. Dorinis ugdymas yra susijęs su atitinkama elgsena ir santykiais“. Apibendrinant – dorovės apibrėžtimis atskleidžiami norimi tarpžmoginiai santykiai, bendruomenės narių komunikacija, didėja dorinis asmenybės pažangumas. Neįgavus tam tikros dorovinės patirties, negalimas sėkmingas vaiko socializacijos procesas, virsmas pilnaverte visuomenės dalimi.

Kiekvienam žmogui svarbu save suprasti ir priimti kaip asmenį. Suprasti save ir susiformuoti kaip asmenybei – ilgo, pastovaus gyvenimo proceso dalis. Gerai, kai vaikas turi puikias sąlygas augti ir tobulėti, ypač – besirūpinančią ir mylinčią šeimą, kuri žino savo istoriją, šeimos, giminės ir tautos papročius. Esant visavertėms aplinkybėms, vaikas gali augti, tvirtėti ir atsiskleisti. Tačiau vaikų globos namų auklėtiniai dažnai tokių sąlygų neturi. Vaikų globos namų ugdytinis tarsi nukirstas medis – be pačių artimiausių žmonių, be jokių giminaičių, be savo giminės istorijos. Anot Radzevičienės (2006. 11p) „Vaikai, augantys vaikų globos namuose, skiriasi nuo vaikų, augančių šeimose. Vaikų namų auklėtinių raidai būdingi du įprastą emocinę, socialinę ir kognityvinę raidą iškreipiantys veiksniai:

- 1) šeimos, kaip esminės psichoemocinės raidos veiksnio, trūkumas,
- 2) institucinės aplinkos ypatumai, kurie, net ir dirbant kvalifikuotam personalui, negali tenkinti svarbiausių vaiko poreikių.“

Vaikų globos namų auklėtinių psichinės raidos problemas analizavo R.Braslauskienė (2000); elgsenos ypatumus analizavo Vainauskas (2001), (2002); Jurgilaitė (2007), Baubinas (2001), Lapėnaitė (2001), Raslavičienė (1994) gvildeno apleistų ir paliktų vaikų, augančių globos

institucijose, pedagoginių, socialinių ryšių ypatumus, mišrių elgesio ir emocijų sutrikimų vertinimo problemą (Kvieskienė ir Indrašienė 2008).

Jurkuvienė (2008), Daulenskienė (1998), Bukauskienė (1987); Radzevičienė (1997, 2000, 2005) nurodo, kad vaikų globos namų kūdikiai, kurių nevisavertė biologinė ir socialinė raida determinuoja ydingą psichomotorinę raidą. Dėl specifinės globos įstaigų aplinkos ir ugdymo sąlygų labiausiai nukenčia ten gyvenančių vaikų psichosocialinė raida. Globos įstaigoje sunku sukurti sąlygas, savo struktūra atkartojančias modelį (mikrosociumo) šeimos, kuri ankstyvajame vaiko amžiuje yra išskirtinis veiksnys, lemiantis visavertę kūdikio raidą. Vaikui augant globos įstaigoje nuo pirmųjų gyvenimo dienų, deprivacijos (emocinės, kognityvinės, socialinės, psichinės) reiškiniai ilgainiui pasidaro stabilūs, o vėliau, bendraujant su bendraamžiais, mokytojais, darbdaviais, šeima, visuomene, sąlygoja individo dezadaptaciją (Лангмейер, Матейчек 1984; Cichetti, Ackerman, Izard 1995).

Kvieskienė, Indrašienė (2008) antrina, globojami vaikai paprastai yra socialinės atskirties grupė. Nepaisant valstybės skiriamų resursų, yra socialiai atskirti. Pirmiausiai todėl, kad šie vaikai patyrė didžiulę skriaudą: neteko arba buvo palikti tėvų (socialiniai našlaičiai). Globojamo vaiko svarbiausias tikslas gyvenime – išmokti gyventi su kitais (socializuotis).

Jau vaikystėje netekę tėvų vaikai išgyvena vienokius ar kitokius savo gyvenimo stiprius stresorius, kurie neabejotinai turi įtakos jų raidai, emocijoms, savivertei ir jų socializacijai. Tai tokie vaikai, kuriems ilgą laiką netenkinami svarbiausi gyvenimo psichiniai poreikiai – psichinės deprivacijos situacija (Лангмейер, Матейчек 1984). Tokios situacijos sukelia bręstančios asmenybės pokyčius. Daulenskienė (1998) pateikia šias Лангмейер, Матейчек (1984) išskirtas keturias psichines deprivacijos formas:

- 1) Pojūčių deprivacija, kai stinga aplinkos stimulų kaitos ir įvairovės.
- 2) Kognityvinė deprivacija, kai nėra sąlygų nuosekliai pažinti pasaulį.
- 3) Emocinė deprivacija, kai nėra sąlygų intymiam emociniam kontaktui su vienu asmeniu.
- 4) Socialinė deprivacija, kai nėra galimybės nuosekliai pažinti socialinę visuomenės

sandarą, socialinių vaidmenų modelius.

Kaip toliau dėsto autoriai, vaikams augant tokiomis sąlygomis, būdingi labai įvairūs bruožai, kurie priklauso ne tik nuo pačios deprivacijos ir jos formos, bet ir nuo temperamento, amžiaus (kai pateko į tas sąlygas), lyties, sveikatos būklės. Pileckaitė–Markovienė, Lazdauskas (2007) cituodami Bowlby (1979) teigia, kad aukščiau įvardintomis deprivacijos sąlygomis gyvenę vaikai, jiems suaugus pasižymi dideliu nejautrumu. Jie apibrėžė deprivacijos sukeltų požymių kompleksą:

- intelektinės raidos sutrikimas nuo lengvų iki sunkių formų;

- emociniai sutrikimai, apimantys depresines būsenas ir stabilius emocinio reagavimo pokyčius (reakcijų skurdumas, nesugebėjimas užjausti);
- valios sutrikimai, lengvesniais atvejais pasireiškiantys padidėjusiu įtaigumu ir konformizmu, o sunkiais – valios nebuvimu ir motyvacijos sutrikimais;
- stereotipiniai judesiai ir įprasti „patologiniai“ veiksniai;
- bendravimo sutrikimai, kurie sunkiausiais atvejais gali pasireikšti autistiniais požymiais;
- somatiniai simptomai glaudžiai susiję su emociniu reagavimu. Tokie vaikai dažnai auga neatsparūs, mažo svorio, sulėtėjusi jų fizinė ir psichomotorinė raida.

O'Connor, Bredekamp ir Rutter (1999) išskiria tris deprivacijos pasekmių požymius, kurie gali pasireikšti vaikui:

1. Įvairūs prieraišumo sutrikimai. Šiems vaikams būdingas leidžiamų visuomenėje elgesio ribų ignoravimas, nesupratimas to, kas tinka aplinkiniams, nemokėjimas pasirinkti tinkamų žmonių.
2. Dėmesio sutrikimas ir hiperaktyvumas.
3. Autizmo požymis, užsidarymas savyje, ignoravimas aplinkos, patologinis uždarumas.

Aplinkos sąlygojama patirties stoka iškraipo aplinkinio pasaulio vaizdinį, jame esančius žmones ir savęs suvokimą. Vaikas pats savęs negali formuoti, jį formuoja suaugusieji. Tokie vaikai, lyg be vaikystės džiaugsmų, jie nėra čiauškaliai „kodėlčiukai“. Kalbą jie naudoja išsakydami būtiniausias reikmes, o ne bendravimui. Kaip teigia Pileckaitė–Markovienė, Lazdauskas (2007), kuo jaunesnis vaikas yra patekęs į deprivacijos sąlygas ir kuo ilgiau jomis gyvena, tuo gilesni pokyčiai vaiko psichikoje, nervų sistemoje ir tuo mažesnė galimybė visiškai likviduoti psichinės deprivacijos pasekmes“. Kiekvieno vaiko raidai būtinas natūralus kontaktas su aplinka, nepaviršutiniškai ir ne trumpalaikiškai. Būtinis emocinis bendravimas su bendraamžiais ir suaugusiais, gyvai, bet ne paviršutiniškai, lyg per sau pasirinktą saugų–ribojantį atstumą. Siekiant vaikus formuoti kaip visavertes asmenybes, jiems būtina sudaryti sąlygas kurti su aplinka ne paviršutiniškus ir trumpalaikiškus santykius, o giliu emociniu bendravimu su bendraamžiais ir suaugusiais grįstus santykius, parinkti adekvačias psichopedagogines ugdymo strategijos formas.

Aplinkos ir artimųjų globos netekusių vaikų sąveikos pasekmių ypatybės

Aplinka	Formuojasi vaiko asmenybė	Vaiko asmenybės bruožai, savybės
Monotoniška ir emociškai šalta	Socialiai pasyvus asmuo	Žaidžia po abejojimo, ilgai, vienodai ir primityviai. Labiau domisi daiktais nei žmonėmis, nedomina bendravimas. Netgi vengia kontakto su aplinkiniais. Patenkina monotonią ir protestuoja kai kas keičiasi aplinkoje ar kas ką nors atima. Formuojasi autistiški patologijos bruožai. Taip sulėtėja kalbos ir bendra psichinė vaiko branda.
Chaotiška, kai stinga emocinio bendravimo	Socialiai hiperaktyvi asmenybė.	Nuolat juda, nepajėgia sukaupti dėmesio, niekuo iki galo nesidomi, nėra „tyrinėtojai“. Neramūs, sunkiai valdomi, todėl dažniau baudžiami ir nepatiria teigiamų emocijų.
Pernelyg intensyviai kintanti	Socialiai hiperaktyvi asmenybė	Lengvai bendrauja, nuolat ieško naujų kontaktų, vienodai intensyviai „limpa“ prie kiekvieno, kurį sutinka (nori pasimyluoti, atsisėsti ant kelių) tačiau tai paviršutiniškas ir negilus bendravimas. Tikrą meilę patiria retai. Mokosi blogiau nei galėtų.
Monotoniška	Kryptingai hiperaktyvi asmenybė (socialiniu provokatorių tipas, nebrandi asmenybė)	Prisiriša prie vieno kurio asmens, visaip stengiasi jį išlaikyti, norėdami į save atkreipti dėmesį, tyčia kursto, provokuoja, egoistiški, pavydūs, kartais net kerštingi. Dažnai auklėtojų ribojami ir baudžiami. Daug ką daro tyčia, stengiasi visus supriešinti.

Šaltinis: Лангмейер, Матейчек, 1984, Daulenskienė 1998

Vaikų globos namų ugdytiniai reikalauja nuolatinio dėmesio, yra nuolat nepatenkinti, lyg „kažko“ laukia, niekaip negali numalšinti trūkstamo meilės pojūčio. Be šių keturių aplinkos tipų Pileckaitė–Markovienė, Lazdauskas (2007 p. 54) cituodami Лангмейер, Матейчек, (1984) pastebi dar vieną tipą – tai „vaikai, kurie neturi jokių elgesio nukrypimų ar keistumų, būdingų vaikams iš globos namų. Tai vaikai, kurie savo prigimtimi yra stabilesni nepalankių gyvenimo sąlygų atžvilgiu, <...> dėl savo prisitaikančio malonaus elgesio gali gauti pakankamai stimulų raidai, net skurdžioje aplinkoje. Įvairūs tyrimai rodo, kad tokių vaikų globos įstaigose yra apytiksliai 1/4–1/5“.

Sudaryta deprivuotų vaikų tipologija suteikia galimybę tiksliau prognozuoti galimą vaiko elgesį ir stengtis suvokti, suprasti, paaiškinti vienokias ar kitokias vaiko poelgio priežastis. Todėl labai svarbu pedagogui būti empatišku vaikui, kad būtų galima jį visų pirma mylėti, nuosekliai, kantriai, kryptingai ugdyti kaip asmenybę ir ruošti savarankiškam gyvenimui. Pedagogas turėtų būti vaikui pavyzdžiu ir autoritetu, kurį jis taip sunkiai priima, nes suaugusieji, esantys šalia, atstovauja vaikui visą visuomenę, pedagogai vietoje tėvų turėtų vaikui demonstruoti, kad jų nepalieka ir neskriaudžia, kaip padarė jiems jų biologiniai tėvai. Vaikui nepakanka gero prisitaikymo tikrai tam tikroje aplinkoje, reikia ruošti vaiką adaptuoti gyvenimui už globos namų

sienų. Tai patvirtina Kovalenkoviėnės ir Leliūgienės (2005) tyrimo rezultatai. Kol kas nėra pakankamai optimistiškų duomenų apie vaikų adaptaciją jiems suaugus.

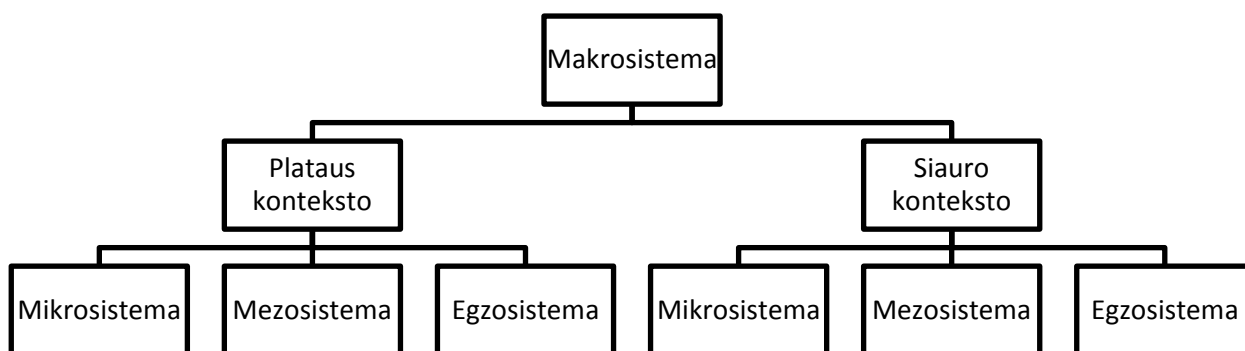
Pagal Kvieskienės ir Indrašienės (2008) nuomonę, rizikos ir globojamam vaikui svarbiausia įveikti socializacijos trikdžius, t.y. išsiugdyti įgūdžius, įgyti žinių, kaip elgtis, suprasti visuomenę, kurioje gyvena, sužinoti įvairiausių elgesio taisyklių, suprasti visuomenės nuostatas ir vertybes, kurias pripažįsta visuomenė, išmokti prisitaikyti prie socialinių taisyklių, reikšmingų kiekvienam žmogui. Socializacija – procesas, kurio metu visuomenės kultūra mikroaplinkos ir makroaplinkos sąlygomis perduodama vaikams, siekiant formuoti iš kūdikio individualybę, paklūstančią tam tikroms kultūros tradicijoms ir socialinėms normoms.

Kaip teigia Berns (2009), socializacija vyksta šeimoje, mokykloje, bendraamžių grupėje, bendruomenėje, prisideda ir žiniasklaida. Socializacija ne tik leidžia individui dalyvauti socialinių grupių ir visuomenės gyvenime, bet ir užtikrina visuomenės egzistavimą ir nuoseklią socialinę tvarką.

Berns (2009, p. 18), cituodamas Elkin ir Handel (1989), teigia, kad „socializacija bėgant laikui vyksta:

- Įvairiais komunikacijos būdais,
- Sąveikaujant su individui svarbiais žmonėmis,
- Emociškai reikšminguose kontekstuose,
- Kuriuos formuoja įvairios socialinės grupės“.

Raidos psichologas Bronfenbrenneris (1989) pritaikė ekologijos sąvoką žmogaus raidos ir socializacijos procesams tyrinėti: mikrosistemoje, mezosistemoje, egzosistemoje ir makrosistemoje. Toks konceptualus modelis suteikia galimybę tyrinėti vaiko raidos procesą daug platesniu aspektu, leidžia išvelgti, kaip aplinkos pokyčiai veikia vaiko raidą per socializaciją – procesą, kurio metu įgyjama žinių, įgūdžių ir charakterio savybių, leidžiančių jam tapti visaverčiu grupės ir visuomenės nariu.

1 pav. Vaiko socializacijos ekologinis modelis (pagal Bronfenbrenneris 1989).

Makrosistemą sudaro visuomenė ir subkultūra, kurioms priklauso augantis asmuo, ir kurios pateikia konkrečias įsitikinimų sistemų, gyvenimo būdo, socialinės sąveikos modelių bei gyvenimo pokyčių nuorodas (LR, miesto ar kaimo vietovė, demokratija). Plataus konteksto makro aplinkai būdingas intuityvumas, emocionalumas, bendradarbiavimas, grupės tapatumas, tradicijos. Reikšmingomis vertybėmis laikomi: žmonių tarpusavio ryšiai, grupės gerovė, pojūčiai, charakteris, stabilumas. Tapatumą kuria grupė – kilmė, mokslo vieta ir pan.

Siauro konteksto makro aplinka pabrėžia asmens laisvę, efektingą laiko panaudojimą, praktiškumą, racionalumą, varžymąsi, progresą bei pokyčių naudą. Tapatumą apsprendžia asmeninėmis pastangomis ir pasiekimais. Vaikų auklėjimo stilius stiprins vaiko savarankiškumą.

Mikro aplinka – tai artimiausia nedidelė aplinkos dalis, kurioje vaikas būna tam tikru metu (šeima, mokykla, draugų grupė).

Mezosistema – tai dviejų ar daugiau mikrosistemų tarpusavio ryšiai ir sąveikos (šėimos – mokyklos arba šėimos – mokyklos – draugų). Mezosistema savo kompleksiniu poveikiu turi didelę įtaką asmenybės formavimuisi. Globos institucijose augančių vaikų šėimos funkciją atlieka institucijos darbuotojai, todėl jiems tenka atsakomybė už ryšio palaikymą.

Egzosistema – tai aplinkos dalis, kurioje vaikas nėra aktyvus dalyvis, tačiau jis yra veikiamas tos aplinkos per vieną iš mikrosistemų (miesto valdžia, jos sprendimai; socialinės paramos tinklai globos institucijai ir t.t.).

Visos ekologinės sistemos sąveikauja laike, o tai keičia poveikį, kurį aplinka daro vaikui, ir kurį vaikas daro savo aplinkoms. Pavyzdžiui, brendimo metu vykstantys fiziniai pokyčiai gali paveikti savivertę, nes vaikas lygina savo kūno pokyčius su draugų arba su jo aplinkoje idealiu laikomu kūno modeliu.

2 lentelė

Kaip ekologinis raidos modelis gali būti naudingas analizuojant vaikų globos namų globotinio

Mikrosistemos	Mezosistemos	Egzosistemos	Makrosistemos
Kokį auklėjimo stilių taikė vaiko tėvai? Kaip vaiką vertino jo broliai ir seserys? Kaip galima apibūdinti vaiko ryšius su draugais? Kokį poveikį vaikui turėjo ankstyvas institucijų įsikišimas į jo gyvenimą?	Kokie vaidmenų modeliai galimi ir svarbūs vaiko gyvenime? Kokias galimybes jis turi pasirinkti mėgstamą veiklą?	Kokią pagalbą suteikė vaikui gerovės ir kitos institucijos?	Su kokiais vertybėmis: moralinėmis, religinėmis, kultūrinėmis – susiduria vaikas?

Šaltinis: sudarė darbo autorė, remdamasi Šėimos santykių instituto tyrimu (2009).

Apibendrinant ekologinį raidos modelį, sąveikos laike socializacija tampa sudėtingu procesu. Vaikus veikia biotechnologijos, visuomeninės bei asmeninės atsakomybės sampratos kaita, globalizacija. Socialiniai pokyčiai daro įtaką vaikų globos namų auklėtinio gerovei, nes

vaikas patiria socialiai kenksmingos aplinkos poveikį. Kad būtų užtikrinta sėkminga vaikų globos namų auklėtinių socializacija, vien globos namų darbuotojų pastangų nepakanka, reikalinga mokyklos, bendruomenės, verslo struktūrų ir vyriausybės parama. Tai vaizdžiai atspindi mikro–, mezo–, egzo– ir makrosistemos.

Šeimos santykių instituto (2009) teigimu, siekiant suvokti vaikų namų globotinių poreikius, svarbu suprasti paties vaiko raidą. Kad galėtų pasiekti brandą, kiekvienas žmogus, augdamas praeina tam tikrus raidos tarpsnius ir turi įgyvendinti atitinkamus raidos uždavinius. Kaip šeimos santykių institutas (2009 p. 12) akcentuoja, „Eriksonas atskleidė ryšį tarp biologinės žmogaus prigimties ir socialinės aplinkos. Jis nagrinėjo aplinkos įtaką žmogaus raidai ir pastebėjo, kad asmenybei poveikį daro tarpasmeninių sociokultūrinių santykių visuma. Raida – tai nesustojantis procesas, kurio metu nueinamos tam tikros gyvenimo ciklo fazės, susiduriama su įvairiomis psichosocialinėmis krizėmis, kurias reikia išspręsti. Nuo to, kaip sugebama įveikti iššukius vienoje raidos stadijoje, priklauso gebėjimas, kaip įveikti sunkumus kitoje“.

Eriksono nuomonę (cit. Žukauskienė, 1996) teigia, kad „pirmaisiais gyvenimo metais vaikas susiduria su saugumo–nesaugumo problema, ir naujas šios raidos fazės darinys yra pasitikėjimas ar nepasitikėjimas. Vaiko pasitikėjimas aplinkiniu pasauliu ir kitais žmonėmis priklauso nuo rūpinimosi vaiku kokybės. Vaikas, kurio poreikiai dažniausiai yra tenkinami, su kuriuo šnekama, žaidžiama ir kt., įgyja saugumo jausmą – suvokia, kad šiame pasaulyje, su šiais žmonėmis, gali būti pakankamai saugus. <...> Pasitikėjimo jausmas tampa kertiniu akmeniu tolesnei asmenybės plėtotei. Vaikas, kurio poreikiai nepatenkinami, juo nepakankamai rūpinamasi, pradeda bijoti jį supančių žmonių ir aplinkos, nepasitiki jais, pasidaro įtarus“ (Žukauskienė, 1996, p. 128)

3 lentelė

Psichosocialinės raidos ir prisirišimo stadijos (pagal Erikson)

Laikotarpis	Raidos ypatybės	Psichosocialiniame lygmenyje
Nuo gimimo iki 1 metų	Saugumas–nesaugumas. Vaikas išmoksta pasitikėti arba nepasitikėti kitais asmenimis, kurie rūpinasi jo svarbiausiais poreikiais (maitinimu, šiluma, švara, fiziniu kontaktu).	Jeigu vaiko globa bus aplaidi ir nepastovi, atsiranda nepasitikėjimas. Tos stadijos įveikimo sėkmė ar nesėkmė turi ypatingą reikšmę tolimesniems vaiko santykiams bei jo sugebėjimui pasitikėti kitais ir pačiu savimi, priimti ką nors iš aplinkos, leisti būti priklausomam nuo aplinkinių žmonių. Nuo to priklauso ir vaiko vidinės pilnatvės bei tvirtybės jausmas, nepasitikėjimas–pasitikėjimas aplinka ir pačiu savimi.
1–3 metai	Autonomiškumas, savarankiškumas ar gėda ir nepasitikėjimas. Vaikas mokosi pats pasirūpinti savimi	Šis etapas susijęs su savivoka, nes vaikas supranta, kad šiuos veiksmus jis atlieka savarankiškai, nepriklausomai nuo kitų. Tuo vis geriau išreiškia save, geba savarankiškai užmegzti santykius su aplinka, tiesiai pareiškiant norus ir tikintis jų patenkinimo. Šiuo laikotarpiu vaikui

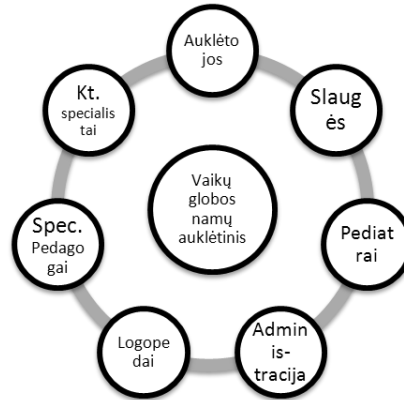
	(mokosi naudotis tualetu, valgyti, vaikščioti ir kalbėti arba abejoja savo sugebėjimais).	labai svarbu įtvirtinti tai, ką gali jis pats. Jei suaugęs riboja vaiko norus, valią, neleidžia jam pačiam manipuliuoti savo kūnu, vaikui atsiranda abejonių dėl savo savarankiškumo, savivertės. Gali pradėti formuotis žema savivertė ir stiprus gėdos jausmas (jei kartojama: gėda, kad taip padarei; tu nemoki, nes per mažas; tau neišeis...) Jei ši stadija pakankamai sėkminga, vaikui sudaromos sąlygos džiaugtis savo kūnu ir sugebėjimu jį kontroliuoti, tada vaikas gali įtvirtinti savo valią. Tai pamatas vaiko savigarbai, savarankiškumui ir savikontrolei.
3–6 metai	<p>Iniciatyvumas ar kaltė. Vaikas nori atlikti daugelį veiksmų, ką moką ir atlieka suaugę, todėl jis kartais peržengia suaugusiųjų nustatytas ribas ir dėl to jaučiasi kaltas.</p> <p>Pagrindinė vaiko funkcija – žaidimas. Organizmas pasiekia pakankamą brandą judesio ir kalbos srityje. Vaiką supančio pasaulio ribos nuolat plečiasi: sutinka daugiau nepažįstamų žmonių, stebi kitus vaikus, daug naujų daiktų, situacijų, kurias reikia pažinti. Pradeda suprasti lyčių skirtumą, atsiranda seksualinis smalsumas. Tampa ypač smalsūs ir įkyrūs su daugybe klausimų.</p>	<p>Jei vaikui leidžiama fantazuoti, kurti žaidimus, eksperimentuoti, klausinėti, naudotis kai kuriais įrankiais, o ne slopinama (neimk; tu per mažas; nelįsk; atsibodai; atstok; kokios nesąmonės..) – formuojasi iniciatyvumas, atsakomybės jausmas, o jei vaikas atstumiamas, formuojasi kaltės jausmas. Labai svarbu nekritikuoti, neskubinti, leisti ir paskatinti užbaigti, siekiant neslopinti vaiko noro ir motyvacijos savarankiškumui. Šioje stadijoje vaiko pagrindinis tikslas – patirti malonumą, bet tai dažnai kertasi su suaugusiojo norais ir valia, draudimais. Daug sunkumų dėl lytinio smalsumo patenkinimo, tai normalus šios stadijos elgesys, kurį reikia ignoruoti, nukreipti vaiko dėmesį kita linkme, paaiškinant jam rūpimus dalykus, jų neakcentuojant. Ši stadija labai svarbi, nes joje formuojasi vaiko superego (sąžinė). Ji formuojasi internalizuojant supančių žmonių draudimus, jų normas ir vertybes, kurios vėliau tampa vaiko dalimi ir yra pagrindas formuotis asmeninei vertybių sistemai. Jei aplinkinių draudimai yra itin griežti, baudžiantys, gąsdinantys, susiformuoja griežta, baudžianti sąžinė, kuri slopina natūralų vaiko smalsumą, iniciatyvumą, formuojasi kaltės jausmas. Jei suaugusiųjų reikalavimai – realistiški, formuojasi brandi sąžinė. Kur gali būti kaltės jausmas, padedantis vaikui, vėliau suaugusiam, atskirti, kas yra blogai. Ir jei suaugusiojo reikalavimai, normos yra nenuoseklūs, vertybės iškreiptos – formuojasi silpna vaiko sąžinė, kas apsunkina tolesnę jo adaptaciją, prisitaikymą prie socialinių normų.</p>
Nuo 6 m. iki lytinės brandos	<p>Meistriškumas, darbštumas ir menkavertiškumas. Vaikas keičia pasaulio tyrinėjimo būdą pereidamas nuo vaizdinių, fantazijų ir žaidimų prie suaugusiųjų pasaulio.</p> <p>Mokosi žinių ir įgūdžių, reikalingų gyvenimui visuomenėje. Pagrindinis toks įgūdis – gyventi už namų</p>	<p>Vaikas mokosi patirti malonumą iš nuveikto darbo, pasiekto tikslo ir ima suvokti atkaklumo, pastangų įdėjimo prasmę. Jei vaikas neskatinamas, nepatiria sėkmės ar jam sunku atitikti suaugusiųjų keliamus reikalavimus, jis gali pasijusti nekompetetingas ir nevisavertis, gali formuotis menkavertiškumo jausmas. Šios stadijos sėkmingas įveikimas priklauso nuo to, kiek pasitenkinimo ir džiaugsmo vaikas jaus iš veiklos. Svarbu rasti sritį, kurioje vaikas gali patirti sėkmės jausmą (mokykla, būreliai, sportas, darbas). Šeimos santykių instituto patirtis rodo, kad vaiko savivertė dažnai priklauso ne nuo vaiko gabumų ar intelekto, o labiau nuo aplinkos palaikymo,</p>

	sienu, orientuotis platesnėje socialinėje sistemoje.	motyvavimo, skatinimo.
Paauglystė	Identiškumas, tapatumas ar vaidmenų neaiškumas, tapatumo sumaištis. Intensyvus fiziologinis subrendimas, biologinis kitimas, lyties organų diferenciacija ir branda. Kristalizuojasi įgytos savybės, socialiniai sugebėjimai. Tai galutinė pasirengimo gyventi suaugusiojo gyvenimą stadija, kurioje paauglys turi suvokti savo vaidmenį ir funkciją visuomenėje.	Būtina išsiugdyti tvirtą savivokos jausmą, kuris duoda savo tapatumo ir tęstinumo pojūtį. Svarbu pasiekti asmeninį tapatumą tuo metu, kai greitai keičiasi fizinė asmens išvaizda, emocinė ir psichologinė perspektyvos bei visuomenės vertinimas. Eriksono manymu, žmogaus tapatumas nurodo elgesį su kitais aplinkiniais žmonėmis, santykį su pačiu savimi, santykį su praeitimi ir ateitimi. Paauglio individualus tapatumas (įsitikinimai, būdo bruožai, gebėjimai, troškimai) turi būti suderinti su suaugusiųjų normomis, socialinės aplinkos teikiamomis galimybėmis ir reikalavimais, kad paauglys galėtų rasti vietą suaugusiųjų pasaulyje. Tapatumas charakterizuojamas kaip „subjektyvus jausmas, patvirtinantis panašumą ir tęstinumą“. Šis jausmas – subjektyvus, kad jis arba ji išlieka toks pats kintant situacijoms, laikui, o skirtingų kontekstų veiksmai ir patyrimai susilieja į tą patį centrinį aktyvų AŠ. Jis formuojasi sintezuojant ir transformuojant daugybę vaikystės tapatumų į vieną struktūrą.

Šaltinis: lentelę sudarė darbo autorė remdamasi Žukauskiene (1996), ir šeimos santykių instituto tyrimais (2009).

Dauguma vaikų globos namų auklėtinių turi specialiuosius poreikius, todėl jų raida dažniausiai neatitinka įprastinės raidos etapų pagal amžių. Tuomet su vaikais reikia dirbti pagal jų raidos lygį, kurį galima išvelgti piešiniuose. Visuose vaiko psichosocialinės raidos etapuose labai svarbūs yra artimi suaugę žmonės, galintys vaiką mylėti, drąsinti, motyvuoti, pastebėti, nukreipti, ugdyti vertybes būnant realistais (ne per daug griežti ir nesvyruojantys vertybėse ir normose).

Vaikui augant, jis sąveikauja su skirtingais įtaką darančiais veiksniais taip įgydamas naujų potyrių ir patirčių. Globos įstaigoje vaikai bendrauja su daugeliu žmonių: auklėtojomis, slaugėmis, pediatrais, logopedais, specialiaisiais pedagogais, kitais specialistais, todėl tiek santykių kokybė (pedagogo nuostatos, kompetencija), tiek ir kiekybė (bendravimo, ugdymo laikas, su vaiku bendraujančių asmenų skaičius ir t.t.) yra įvairi. Vaikams gali būti diegiamos skirtingos, atskiriems asmenims svarbios vertybės, taigi vaikas gali pasiklysti idealų įvairovėje. Emocinė raida yra nevisavertė todėl, kad globotinis neturi galimybės prisirišti prie vieno žmogaus, nesijaučia saugus. Kaip teigia Radzevičienė (2006), dėl to, kad ankstyvojo amžiaus vaikai, augantys kūdikių namuose, skiriasi nuo vaikų, augančių šeimose. Kūdikių namų auklėtinių raidai būdingas įprastą emocinę, socialinę ir kognityvinę raidą iškreipiantis veiksnys – šeimos, kaip esminės psichoemocinės raidos veiksnio, trūkumas. Anot Radzevičienės, dėl minėtos priežasties vaikus, ugdamus valstybinėse globos institucijose, galima įvardyti kaip specialiųjų poreikių vaikus.

2 pav. Vaikų globos namų auklėtiniui įtaką darantys veiksniai (pagal Radzevičienę 2006)

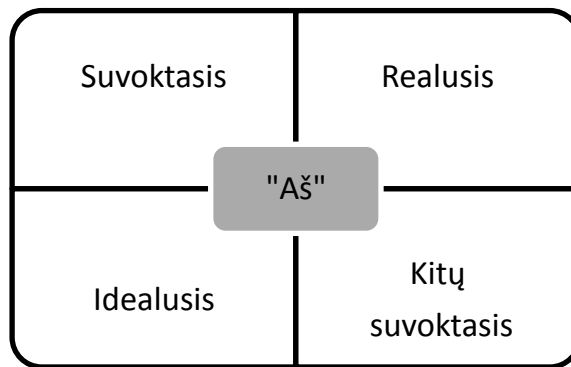
Laikui bėgant transformuojasi jo vertybės, interesai, įpročiai, įsitikinimai, idealai. Vaikas įgauna naujų žinių, idėjų. Sėkmingos asmenybės vystymosi užduotis – auklėti vaiką taip, kad jis užaugtų patikimas, rūpestingas ir visavertis žmogus: mokyti jį vertybių, moralės normų, nuostatų, elgesio ir vaidmenų, kartu ir gebėjimų prisitaikyti prie pokyčių. Vaikų globos namų auklėtinių artimiausia aplinka yra labai specifinė, su savais funkcionavimo įpročiais.

Darbas su sutrikusio prieraišumo vaiku turi būti intensyvus, nes skausmingas prievartos/palikimo/apsleidimo pergyvenimas vaiko viduje yra nuolat, jo sieloje ir gyvenime. Labai svarbu kuo ankščiau tokiam vaikui suteikti pagalbą.

Vaikų globos namuose augantys vaikai dėl nepriežiūros ir nederamo auklėjimo ankstyvojo gyvenimo periode gali nesugebėti tinkamai bendrauti, turėti dažnus emocijų ir elgesio (savireguliacijos) sutrikimus, kuriuos lemia ydinga ankstyvoji emocinė raida. Auklėjimas vaikystėje yra itin reikšmingas bendrąjį vaiko raidos potencialą sąlygojantis veiksnys.

Myers (2000) teigia, kad svarbiausias asmenybės požymis yra savasties, arba savojo „Aš“, samprata. Tai – visos mintys ir jausmai, kuriais atsakoma į tapatumo klausimą „Kas aš esu?“. „Aš“ individą skatina, kelia konkrečius tikslus, kurių jis siekia ir skiria jiems energijos.

Trimakas (1997) teigia, kad pagrindiniai tapatumo elementai yra savimonė, pasaulėžiūra ir gyvenimo siekis. Pasak šio autoriaus, asmenybė yra tas „Aš“, kuris suvokia save. Tai yra pasaulėvaizdis, kuris, nuspalvintas jo asmeniniu požiūriu, gali būti vadinamas pasaulėžiūra. Trimakas siūlo į savąjį „Aš“ pažvelgti keleriopai (3 paveikslas): suvoktasis (savimonė – tai, kaip asmuo suvokia ar įsivaizduoja save), realusis (toks jis iš tikro yra), idealusis (toks, koks jis norėtų būti), kitų suvoktasis (toks, kokį kiti suvokia ar įsivaizduoja esant).

3 pav. Savojo „Iš“ tipai pagal Trimarką (1997)

Remiantis Trimarko savojo „Iš“ klasifikacija, į pagalbą pasitelkus dailės terapijos metodus, vaikų namų auklėtinių savęs suvokimo ir savivaizdžio formavime didžiausią įtaką būtų galima padaryti suvoktojo „Iš“ supratimui patobulinti. To pasekoje, galėtų tobulėti vaiko realusis bei idealusis „Iš“, o patobulėjus jiems – priimtų kitų suvoktąjį „Iš“. Kaip teigia Pileckaitė–Markovienė, Lazdauskas (2007 p. 63) „dar viena svarbi sutrikusi globos įstaigų vaikų savęs įsisąmoninimo grandis – psichologinio asmenybės laiko grandis. Vaikai negali sugretinti savęs su savimi praeityje ir ateityje, nes individualios praeities jie dažnai neprisimena, o ateitis jiems nenuspėjama“. Kaip pabrėžia Кононенко, (2006) – vaikai našlaičiai atsilieka nuo vaikų iš šeimų pagal refleksijos (savianalizės) lygį ir pasižymi pozityvumo dėl ateities ir esamos dabarties nebuvimu.

Svarbu, kad vaikas neatsiribotų nuo socialinės aplinkos, pasitikėtų ja, neužsisklęstų savyje, dalyvautų socialiniame gyvenime, nes asmens tapatumas yra tai, kas jame atsiranda bendraujant su socialine aplinka: papročiai, taisyklės, normos, atsirandantys formuojantis „kito“ apibendrinto sampratai. Ugdytojui būtina gilintis į vaiko išgyvenimus, analizuoti jų įtaką vaiko veiksmams, poelgiams. Svarbu, kad ugdytinio emociniai išgyvenimai neliktų visai nežinomi (Ališauskas 2002; Ruškus 2002) arba labai stereotipizuoti (Gailienė, Ruškus 2001). Įvairių autorių plėtojamos teorijos rodo, kad tapatumas įgyjamas asmenybės raidos procese, nuolat sąveikaujant su socialiniu kontekstu, kurį jis gali keisti ir performuoti. Meadas (1998) pabrėžia, kad žmonės – mąstančios būtybės, kurių tapatumas sau ir veikla kyla iš sąveikos su kitais.

Kaip teigia Šeimos santykių institutas (2009), norint padėti tėvų globos netekusiems vaikams, turime tinkamai vertinti savosios vertės pajautimo svarbą ir suvokti, kaip jis formuojasi. Asmeninis vaiko įvaizdis formuojasi ryšių su kitais asmenimis dėka, per ilgesnį laiko tarpą. Vaikas renka informaciją apie save ir savo vertę suvokia pagal tai, kaip jo atžvilgiu yra nusiteikę juo besirūpinantys asmenys. Globėjai ar auklėtojai (bei visa komanda) yra pirmieji vaiko savigarbos veidrodžiai. Kaip savo mintis dėsto Pileckaitė–Markovienė, Lazdauskas (2007) vaiko „Iš“ jausmas formuojasi iš „mes“ jausmo, ir jam klausimas „kas iš?“ iš esmės reiškia „kieno iš?“

Priklausyti kažkam reiškia nesijausti vienišu ir gauti jėgų gyventi: „Aš esu jų, aš reikalingas, mane myli, reiškia AŠ ESU“. Labai svarbu, kokie yra konkretūs vaikų supančių žmonių veiksmai, žodžiai. Vaikas viską girdi: „Myliu tave“, „Tu man patinki“, „Galiu tavimi pasitikėti“ arba „Esi verksnys“, „Tu nevykėlis“, „Galva yra, o smegenų Nėrasta“, „Iš vilko avies nepadarysi“, „Ko negali būti toks, kai p. ..“. Visais suaugusiųjų išsakytais žodžiais vaikas gali būti giriamas, skatinamas arba kritikuojamas. Vaikas pradeda save vertinti taip, kaip jį įvertino kiti, ir prieina prie išvados, kad jis yra mylimas ir vertingas, arba, atvirkščiai, ima galvoti, kad jis nevertas meilės ir dėmesio.

Šeimos santykių instituto pastebėjimu (2009), egzistuoja nemažai priežasčių, kodėl globjami vaikai turi menką savosios vertės pajautimą:

1. Savosios vertės pajautimą tiesiogiai menkina fizinė prievarta, seksualinis išnaudojimas, apleistumas ir emocinis žeminimas.
2. Globjami vaikai jaučiasi bejėgiai, negalintys įtakoti jų gyvenime vykstančių įvykių.
3. Vaikai jaučia skausmą dėl atsiskyrimo nuo biologinės šeimos. Savo tėvų palikti vaikai jaučia, kad tėvai jų nevertina, patys jaučiasi nieko verti.
4. Globjami vaikai dažnai jaučiasi patys kalti dėl esamos situacijos. Savo tėvų apleisti, neprižiūrėti, įskaudinti vaikai dažnai mano, kad jie patys to nusipelnė.
5. Didelė dalis globjamų vaikų mano, kad visi suaugusieji yra nepatikimi, atstumiantys, išduodantys. Šie vaikai susikuria tokį savo pasaulio vaizdą, kuriame jie patys yra neverti meilės, o suaugusieji – skausmą ir nusivylimą keliantys asmenys.
6. Saugaus prierašumo nepatyrusiems vaikams būdingas padidėjęs jautrumas nesėkmėms, jie jaučiasi nepasirengę įveikti sunkumus, turi polinkį kritikuoti save.
7. Daugeliu atvejų trūksta informacijos apie jų praeitį. Jie nežino, kodėl privalėjo ar turėjo išsiskirti su šeima, arba kaip ilgai jie bus atskirti, kas turėtų pasikeisti, kad jie galėtų grįžti namo. Kai vaikams trūksta informacijos, jiems sunku jaustis vertais dėmesio, kompetetingais bei tinkamais elgtis.
8. Šeimos ir artimiausios aplinkos praradimas, artimųjų ryšių neturėjimas sutrikdo savęs ir savo gyvenimo suvokimą, sveiko identiteto formavimąsi.
9. Pakankamo dėmesio bei tinkamų sąlygų vaiko intelektinei raidai nebuvimas sąlygoja rimtą atsilikimą mokymesi.
10. Fizinė prievarta, apleistumas ir išsiskyrimas su šeima veikia vaiko vystymąsi. Vaikas gali nepatirti pasitenkinimo, kylančio dėl to, kad susidorojo su fiziniu, emociniu, visuomeniniu ar intelektiniu uždaviniu.
11. Dažni perkėlimai iš vienos šeimos į kitą arba iš vienu vaikų globos namų į kitus didina vaiko pasimetimą ir netikrumą.

Apibendrinant matyti, kad globojami vaikai turi daugybę priežasčių jaustis menkais, nevertais dėmesio, blogesniais už kitus, manančiais, kad daug ko nesugeba. Todėl labai svarbu, kad suaugusieji padėtų vaikams vystyti teigiamą savosios vertės pajautimą ir suvokimą, kas jie yra, ir tai yra vienas iš svarbiausių globos uždavinių. Nes globojami vaikai yra socialinės atskirties grupė, jau vaikystėje netekę tėvų išgyvena stiprius stresorius, kurie neabejotinai turi įtakos jų raidai, emocijoms, savivertei ir jų socializacijai. Kuo jaunesnis vaikas patekęs į deprivacijos sąlygas, tuo gylesni vaiko pokyčiai. Dauguma vaikų globos namų auklėtinių turi specialiuosius poreikius, todėl jų raida dažniausiai neatitinka įprastinės raidos etapų pagal amžių. Vaikui suprasti ir susiformuoti kaip asmenybei turinčiai savivertę yra ilgas ir pastovus procesas. Vaikas pradeda vertinti save taip kaip jį vertina kiti.

1.2. Dailės terapijos (DT) galimybės

Lietuvoje meninis ugdymas turi senas tradicijas. Meninis ugdymas vyksta per menų dalykų pamokas (dailės, teatro, muzikos, šokio ir kt.) bendrojo lavinimo ir specialiose mokyklose. Taip pat neformalus ugdymas popamokinėje veikloje skirtas kūrybinių, meninių, intelektinių, techninių, socialinių ir kt. gebėjimų ugdymui. Šiandieninei visuomenei labai svarbu ugdyti kūrybingą, dvasingą, dorą ir laisvą pilietį. Kaip teigia Lebedeva (2013 p. 52) cituodama Rudestam, DT užsiėmimai yra spontaniški, lyginant su kruopščiai organizuota pamokų veikla, kai mokoma piešimo ar rankdarbių. Dailės terapijai meninis vaiko talentas nėra svarbus, o svarbus pats meninis vyksmas, taip pat vidinio kūrėjo pasaulio ypatumai, kurie pasireiškia šio vyksmo metu. Tai yra DT esmė.

Kaip teigia pedagogas Šalkauskis (1992 p. 28) „žmogaus ugdumumas yra ugdytinio galėjimas individualiai kisti esant išorinėms įtakoms ir ugdomiesiems poveikiams.“

Mokslininkai (Muhina, 1981; Brochmann, 1998; Widlocher, 1998; Vygotskyi 2000) pastebi, kad gebėjimai piešti kyla iš atsitiktinio mažylio judesio, po kurio lieka pėdsakas popieriaus lape. Tyrinėtojų nuomone, vaiką jie džiugina, nes yra išliekantys, materialūs, ne tokie, kaip tuoj pat dingstantys čiauškėjimo garsai (Widlocher, 1998), ir suteikia „aktyvią kinestezinę patirtį“ (Lowenfeld 1964, p. 91). Manoma, kad dėl šių priežasčių vaikas judesius popieriaus lape nori pakartoti. Tuo tarpu vaiką domina paliktos žymės išraiškingumas, o patį mažylio susidomėjimo savo pasiekimu faktą galima laikyti estetinio suvokimo ir refleksijos pradžia. Taigi, apibendrinant galime sakyti, jog meninė raiška vaiką ugdo visapusiškai. Galima vienareikšmiškai teigti, kad socialiai atsakingą asmenybę brandina ne koks nors vienas aspektas, o pilnutinis visuminis ugdymas. Pagal Šalkauskį (1992), pilnutinis ugdymas yra tas, kuris žmogų lavina, ugdo, auklėja ir išvysto jo sugebėjimus, padeda įsilieti į visuomeninį gyvenimą, kūrybinį darbą, kuris

aprečia gimtine, kultūrinę ir religinę gyvenimo sritį, neužmiršta nei intelektualių, nei estetinių galių, kuris žmogų daro asmenybe, tautos ir žmonijos nariu.

Anot filosofo menotyrininko Tatarkevičiaus (Татаркевич 1981), analizuojant meno, kaip reiškinių priežastis ir tikslus, išskiriami keturi meno teoriniai principai. Vienas jų – „menas yra vidinė laisvė, leidžianti „vesti žmones tolyn ir aukštyn“, o ne daiktų, kurie patinka, teikia malonumą, puošia aplinką, kūrimas“. Šis principas atspindi meno, kaip ugdomojo pobūdžio veiklos, misiją.

Vienas iš būdų ugdyti žmogų pasitelkiant meną yra dailės terapija – spontaniška vaizduotės veikla, o ne meninio talento išraiška (Kučinskienė 2006), tai reiškia, jog dailės terapijoje svarbiausias ne estetiškas vaizdas, o procesas bei jo atskleisti jausmai ir būsenos. Anot Ivanovič (2007), dailės terapija yra psichoterapijos forma, kurioje vizualinių vaizdinių kūrimas (tapymas, piešimas, lipdymas ir t.t.) dalyvaujant kvalifikuotam dailės terapeutui, prisideda prie minčių ir jausmų eksternalizavimo, kurie kitu atveju lieka neišreikšti.

Kaip dėsto mintis Lebedeva (2013), DT užsiėmimų pagrindiniai tikslai – psichoterapija ir kryptingai numatanti ugdymo strategijas (specialiojoje pedagogikoje) derinant su netiesiogine diagnostika. DT prioritetinga reikšmė – rūpintis žmogumi. Darbai nevertinami nei balais, nei žodžiais. Didžiausia vertybė yra ne estetiškas kūrinio vaizdas, o nuoširdumas, atvirumas, spontaniškumas išreiškiant savo jausmus ir išgyvenimus, individualus saviraiškos stilius.

Dailė yra savotiška „simbolių kalba“, tai puikus būdas išreikšti savo jausmus, kuomet yra neįmanoma to padaryti žodžiais. Dailės terapijos procesas grindžiamas prielaida, kad esmingiausios žmogaus mintys ir emocijos, kylančios iš sąmonės, išreiškiamos vaizdais, o ne žodžiais. Pasak Brazauskaitės (2004), dailė – kūrybinis procesas, kuris gali būti taikomas stiprinant silpnąsias vaiko puses, ir jame galima:

- spontaniškai reikšti ir įsisauginti negatyvius išgyvenimus bei jausmus;
- plėsti pažintines vaiko galimybes;
- modeliuoti pageidaujamą elgesį;
- daryti įtaką raidai, esant jos sulėtėjimui.

Piešimo proceso naudą vaikui įžvelgė Kiliuvienė (2006 p. 84): „Piešimo svarbą mokant nulemia piešimo ir rašymo procesų artimumas. Nustatyta, kad rašant ir piešiant vyksta panašūs sensoriniai ir motoriniai išraiškos procesai. Piešimas ir rašymas prasideda suvokimu, kuris padeda įsisauginti atliekamų judesių linkmę, kryptį. Regėjimas ir judesys rašymo procese taip pat yra integruoti. Regėjimas kontroliuoja ir nukreipia išraiškos judesį <...> piešimas ir rašymas turi įtakos regėjimo koordinacijai. Rašant ir piešiant vyksta tokie pat psichologiniai procesai, labai panašiai veikia rankų raumenys. Atsižvelgiant į vaiko psichinį ir fizinį išvystymo lygį, rašymo pratysbos

pradedamos nuo piešimo, kuris lavina ranką, ugdo judesių tikslumą, mokinių pastabumą, erdvinių santykių suvokimą“.

Dailės terapija leidžia sugražinti vaiką į besąlygiško gėrėjimosi, vertingumo pripažinimo, poreikių supratimo atmosferą, kuri jį gaubė iki vaizduojamojo laikotarpio. Sugrįžta sėkmės ir reikšmingumo aplinkiniams jausmas: „aš esu kai ko vertas, kai ką galiu“, „esu gabus“, „esu pripažintas“, „į mano nuomonę įsiklauso“, „galiu įveikti sunkumus“, „užuot vengęs nesėkmės, aš siekiu sėkmės“ (Marder 2010, 9 p.). Vaikams, turintiems žemą savivertę, tokiems, kokie anot Lazdausko ir Pileckaitės–Markovienės (2007) yra netekę tėvų globos vaikai, tokie pagyrimai yra itin svarbūs, mat jie gali padėti pakelti vaiko savivertę ir savęs pripažinimą.

Lebedeva (2013) teigia, kad meno terapiją sudaro trys savarankiškos kryptys, kurias vienija tai, kad menine kūrybine veikla siekiama gydomųjų, nukreipiamųjų arba harmonizuojančių tikslų“. Lebedeva išskiria tris dailės terapijos rūšis:

4 lentelė

Dailės terapijos kryptys

Medicininė/psichoterapinė meno terapija (gydomųjų tikslų)	Socialinė meno terapija (nukreipiamųjų tikslų)	Pedagoginė meno terapija (harmonizuojančių tikslų)
Grindžiama psichoterapiniais santykiais, medicinos mokslu ir psichoanalizės teorijomis ir taikoma vaikų bei suaugusiųjų psichoterapijos, specialiosios pedagogikos srityje;	Orientuota į klientų užimtumą bei estetinius meninės produkcijos aspektus ir taikoma; klientų ugdymo bei išgyvenimų, susijusių su liga, nukreipimui (užimtumo, nukreipiamųjų įspūdžių terapija) darbiniam užimtumui bei socialinei reabilitacijai (darbinės veiklos terapija);	Skirta akcentuoti sveikąjį asmenybės potencialą ir taikoma asmens ugdymui ir socializacijai, bei grupės, kolektyvo emocinei savijautai ir psichinei sveikatai gerinti.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Lebedevos (2013) apibrėžimus

Pedagoginė meno terapijos kryptis yra viena naujausių tarpdisciplininių mokslo šakų, naudojančių meno funkcijų teikiamą poveikį žmogaus asmeniniams pokyčiams. Anot Lebedevos (2013) ši nauja integracinė kryptis perima esmines pedagogikos, psichologijos, psichoterapijos ir meno terapijas.

Ugdomoji dailės terapija, anot Lapėnienės (2009), skatina vaizdo ir žodžio sąveiką, kuri savo ruožtu gali sudaryti dvi vieningos visumos puses, todėl „vaizdo ir žodžio panaudojimas vystyme/si yra reikšmingas veiksnys plėtojantis integralaus mokymo/si perspektyvas. Mokymo/si procese, apsiribojant sąvokinio mąstymo lygmeniu, iš ugdymo proceso eliminuojamas mąstymas vaizdais, kuris vaikystėje dalyvauja įvairiose vaiko veiklos sferose kaip esminis pažinimo funkcionavimo komponentas“.

Apibendrinant galima teigti, kad DT, aprėpia žmogaus emocinę, dvasinę būseną, kuri sąlygoja asmeninius pokyčius daro teigiamą efektą. Savo darbe remiuosi pedagogine – ugdomąja, humanistine dailės terapijos kryptimi. Terapija, kuri padeda atskleisti asmenybės potencialą, ugdyti asmens savivertę, savęs pažinimą ir suvokimą, sudominti ir įtraukti į ugdomo kūrybinio proceso berybes platumas.. Taip pat naudosiu humanistinės pedagogikos principus, kurie teigia optimistinį požiūrį į ugdymą, kaip į būtina pagalbą žmogui tampant asmenybe, kuri siejama su visomis žmogaus dimensijomis: kūnu, psichika ir dvasia. Visas terapijos rūšis vienija bendras tikslas – padėti žmogui, šiuo atveju – vaikui. Sujungus kelias terapijos formas į vieną veiklos plotmę, ji tampa universalesnė ir efektyvesnė, taigi darbe remsiuosi ne vienu metodu. Tyrimo metu, pagrindinė meno terapijos šaka bus dailės terapija. Kitos terapijos formos, kurios, sujungtos į vienovę, yra naudojamos tiriamajame darbe:

pasakų terapija („Pasakos tikroviškai kalba apie esmines universalias emocijas: meilę, pyktį, baimę, įniršį, vienišumą, ir izoliacijos, nevertingumo, netekties jausmus“ (Oaklander 2007, 91 p.);

dramos terapija („Ugdomojoje plotmėje teatro technikų panaudojimas įgalina interpretuoti aplinkinį pasaulį ir perduoti mintis, veiksmus, jausmus ir išraiškas tik pažinus savo sukauptus resursus: regėjimą, garsą, lietimą, kvapą, veido išraiškas, kūno judesius, fantazijas, vaizduotę, intelektą (Oaklander, 2007, 132 p.)

žaidimų terapija, kuri, anot Dvariono, grupinėje žaidimo terapijoje kitų vaikų buvimas mažina įtampą, skatina aktyvumą ir įsitraukimą į bendrą veiklą. Esminis sutrikusią elgseną koreguojantis veiksnys grupinėje žaidimo terapijoje– identifikacijos procesas);

muzikos terapija (Oaklander 2007, 112 p. Cituoja Dreikus „Potyriai klausantis muzikos stimuliuoja aktyviai dalyvauti, padidina vaiko dėmesio apimtį ir frustracijos toleranciją. Reikalavimai dalyvauti veikloje tokie subtilūs, kad jais nėra piktinamasi ar nepaklūstama.

Pritaikant šiuos terapijos metodus, vaikui lengviau atsiskleisti, tai daroma nepastebimai, natūraliai, žaidimo forma. Tuo tarpu pedagogui lengviau įžvelgti vaiko viduje esančias emocijas, nes vaikas nejaučia įtampos, nesijaučia tardomas, o tiesiog žaidžia, draugiškai bendrauja su vadovu, suaugusiuoju.. Atsiradus ryšiui tarp vaiko ir pedagogo, naudojant įvairius meno terapijos metodus išsiaiškinamos vaiko viduje užslėptos mintys, emocijos, baimės, prisiminimai, tada juos galime aptarti ir analizuoti, transformuoti, keisti.

Brazauskaitė (2005) apibendrinama dailės terapijos sampratą, išskiria tris pagrindinius principus:

- Kūrybiškumas gali prisidėti ugdant pažintinę ir emocinę raidą,
- Egzistuoja kūrybinio proceso bei vaiko elgesio su dailės ir aplinkos priemonėmis pakopos ir etapai,

- Dailės terapeuto vaidmuo raidos dailės terapijoje turi būti aktyvus. Jis nukreipia veiklą, įvertina, naudoja stimuliuojančias priemones ir nustato elgesio ribas, kryptingai numato ugdymo veiksmus arba leidžia elgtis spontaniškai.

Apibendrinant galima pastebėti, kad žinant raidos stadijos tarpsnius dirbant su vaikais, turinčiais įvairių fizinių, intelektinių, emocinių, raidos sutrikimų galima ne tik įvertinti vaiko raidos sferos lygį, bet ir numatyti ugdymo strategijas. Parenkant kelis skirtingus dailės terapijos metodus tam pačiam vaikui, kad jis geriau atsiskleistų ar dar naujai įsisavintų tai kas, jam siūloma. Dailės terapija skatina vaizdo ir žodžio sąveiką, Dailės terapijai meninis vaiko talentas nėra svarbus, o svarbus pats meninis vyksmas, taip pat vidinio kūrėjo pasaulio ypatumai, kurie pasireiškia šio vyksmo metu.

1.3. Piešinio analizės aspektai asmens savivertės vertinimo kontekste

Įvairūs teminiai piešiniai beveik šimtmetį naudojami asmenybės ir kognityviniam brandos įvertinimui. Psichologė Nasvitienė (2007) teigia savo darbe siekianti ne diagnozuoti vaiko raidos lygį, bet išvelgti ir stiprinti vaiko savivertę, savąjį AŠ.

Piešimas – viena iš vaiko veiklų, padedanti jam išreikšti jausmus, pažintinius siekius, požiūrį į supantį pasaulį.

5 lentelė

fazės	Pagal G.Keršenšteinerį (1914)	Pagal V.Lowenfeldą (1957)	Pagal A.Hurwitza ir M.Day (1995)	Pagal K.DeBordą (1997)	Pagal J.Polujanovą (2000)
	Karakulių, štrichų ir beformio vaizdavimo	Keverzojimo 2 – 4 metų	Manipuliacijos 2 – 5 metų	Keverzojimo 2 – 4 metų	Ikivaizdinė 2 – 3 metų
I	Schematinio vaizdavimo	Ikischeminis 4 – 7 metų	Simbolių 6 – 9 metų	Prieš schematinę 4 – 7 metų	Beformių vaizdų 3 – 7 metų
II	Atsirandančio	Schematinė 7 – 9 metų		Schematinė 7 – 9 metų	Schemų 4–6 metų (iš dalies gali tęstis iki 7 – 8 metų)
V	Panašus į realistinį vaizdavimo	Atsirandančio realizmo 9 – 11 metų		Realistinė 9 – 12 metų	Pseudorealizmo 8 – 14 metų
	Plastinio vaizdavimo	Pseudorealizmo 11 – 13 metų		Pseudo–natūralistinė 12 – 14 metų	Teisingo vaizdavimo (realistinė)
I		Sprendimų 13 – 17 metų			

Šaltinis: lentelę sudarė darbo autorė remdamasi Kaluinaite, Bankauskaite 2014

Visų pirma, norint analizuoti (interpretuoti, mėginti suprasti reikšmę) vaiko piešinį, reikia žinoti kokiose sąlygose jis buvo kuriamas, teigia amerikiečių psichologas.Ферс (2003). Taip pat reikia suprasti, kad kiekviename žmoguje yra vidinis ir išorinis pasaulis, kitaip sakant sąmoningasis ir sąmonės pasaulis, ir kad šie pasauliai yra tarpusavyje susiję ir daro įtaką vienas kitam. Dailės terapijos metu ši sąveika etapas po etapo atsiskleidžia piešiniuose. Piešinių turinys nesąmoningas, aktyvuotas psichinės energijos. Analizuoti, interpretuoti piešinius, tai lyg savotiškas žaidimas ir tuo pačiu mokslinis darbas. Piešinys gali atskleisti labai daug, dailės terapeutai gilinasi, interpretuoja, analizuoja piešinių kalbą be žodžių, kuria kalba piešinio dvasia, reikia tik įsiklausyti ir neskubėti.

Anot Vaitkevičienės (2006), vaiko piešinio būklės galima suskirstyti į amžiaus tarpsnius:

- nuo 2 iki 4 metų (keverzonių – karakulių stadija),
- nuo 4 iki 7 metų (ikischeminė stadija),
- nuo 7 iki 9 metų (Schematinis vaizdavimas) (žr. 1 priede).

Dar galima išskirti piešinio būklės: „nuo 9 iki 11 metų (bundančio realizmo būklė)“; „nuo 11 iki 13 metų (pseudorealizmo stadija)“; „paauglystės krizė nuo 13 iki 17 metų“ ir „paauglių dailė 13–17 metų“, tačiau šiame darbe tokio amžiaus vaikų netiriami, taigi šios raidos vystymosi stadijos pagal piešinį neakcentuojamos.

Brazauskaitė (2004) teigia, kad normaliai besivystančiam vaikui įdomu stebėti savo piešinio pokyčius, suvokiant, kad rankos judesys palieka žymės, ir dėl to plečiant judesio įvairovę.

Brazauskaitė (2004 p. 8), cituodama Lowenfeld‘ą, keverzonių laikotarpį suskirsto į:

1. *Atsitiktinių keverzonių* – kai vaikas atsitiktinai pastebi, kad jo rankos judesys palieka žymę. Motorika dar nekoordinuota.

2. *Nekontroliuojamos keverzonės* – vaikai stebi, ką jo „nekontroliuojama“ ranka piešia. Procesas grindžiamas susidomėjimu, sensomotorine bei regimąją motyvacija, dėl to lavėja motorika.

3. *Kontroliuojama keverzonė* – vaiko motorika labiau koordinuota, ranka vis labiau „klauso“ jo norų.

Kadangi keverzėjimas atspindi vaiko augimą, todėl iš dalies galima įžvelgti vaiko intelekto raidą, kai dar negalima pritaikyti intelekto testų (jie atliekami tik tada, kai vaikai pradeda eiti į mokyklą).

Kaip pastebėjo Tėvelytė (2010 p. 18) protinio augimo ir meninių įgūdžių etapų nuoseklumas įžvelgiamas visuose vaikų meno kūrinuose ir atspindi bręstančio vaiko specifinius pažintinius ir jutiminius procesus. Žinant kiekvienai pažintinei ir meninei raidai būdingus bruožus, galima lengviau suprasti vaiko galimybes, visuomeninius, protinius, jausminius ir psichinius pokyčius, kūrybines reikmes.“

Lowenfeld, Brittain (1964) teigia, kad „kiekviename kūrybinės raiškos lygyje vaikai turi būti skatinami siekti daugiau, negu tuo metu gali, kad nuosekliai artėtų prie tikros kuriančios sąmonės“. Pasak autorių, svarbiausia, kiek stipriai vaikas kūryboje sutampa su savo patirtimi ir ją išreiškia. Jie nurodo tokių kūrybos poveikį:

- Emocinei brandai, kai atsiranda pasitenkinimas pasiekus rezultata, suvaržytiems vaikams saviraiška laužo savigynos–pabėgimo gniaužtus.
- Intelektui, kai gilėja savęs ir aplinkos pažinimas;
- Fiziniam brendimui, kai per judesį gerėja regos, judesių koordinacija, darosi tikslesnis motorikos, raumenų valdymas;
- Pojūčių raidai, kai kūrybinėje veikloje tikslėja kineztezinis suvokimas, didėja regos jautrumas spalvai, girdimajai patirčiai padeda garsų kalbos, muzikos garsai kuriant per lietimą, spaudimą padidėja jautrumas ir paviršių vertinimas,
- Socialumo formavimuisi, kai per asmeninę patirtį, savęs ir savo poreikių pažinimą, atsakomybės jausmą didėja noras bendrauti, ateina suvokimas grupės priklausomybei.

Visi šie komponentai sudaro vientisą struktūrą ir bendrai turi didelį poveikį psichiniams, fiziniams ir emociniams vaiko išgyvenimams, suvokimui, o per tai ir vaiko kalbai. Lowenfeld, Brittain (1964) įžvelgė, kad vaikas išreiškia save ne tik kurdamas, bet ir pasakodamas, ką nupiešė ir komentuodamas savo veiksmus. Net komentuodamas savas keverzones ir pasakodamas, ką nuveikė, vaikas išreiškia save. Pasak Brazauskaitės, kalbos ir kūrybinės raiškos raidos susijusios – grafinė bei žodinė raiškos tampa turtingesnės.

Per malonų, žaismingą užsiėmimą piešiant, vaikas lavina save: kūrybiškai tobulėja vaizduotė, atsiranda pasitenkinimas, gilėja savęs ir aplinkos pažinimas, per judesį gerėja rega, judesių koordinacija, darosi tikslesnė motorika, raumenų valdymas; tikslėja kinestezinis suvokimas, didėja regos jautrumas spalvai, girdimajai patirčiai padeda kalbos, muzikos garsai kuriant. Per lietimą, spaudimą padidėja jautrumas ir paviršių vertinimas, per asmeninę patirtį, savęs ir savo poreikių pažinimą, atsakomybės jausmą didėja noras bendrauti, atsiranda grupės priklausomybės suvokimas. Atsižvelgiant į vaiko psichinį ir fizinį išvystymo lygį, rašymo pratybos pradedamos nuo piešimo, kuris lavina ranką, ugdo judesių tikslumą, erdvinių santykių suvokimą. Tik piešiant, lyg smagiai leidžiant laiką, vaikas ugdo daugelį funkcijų. Piešimas, tai lyg kalbėjimas per simbolius. Vaikų globos namų vaikams labai naudinga kuo daugiau save atskleisti piešiant.

Siūloma Dapkutės ir kt.(2005 p. 134) „Probleminės dailės terapijos seminarų išklotinė“.

Kliento (vaiko) ypatumai ir poreikiai	Dailės terapijos programos tikslai	Seminaro uždaviniai
Nerimas, įtampa, Užsisklendimas savyje, per didelis intravertiškumas, Poreikis atsipalaiduoti.	Mažina nerimą, įtampą.	Relaksacija: padėti atsipalaiduoti, nusiraminti piešiant, patirti emocinę iškrovą.
Uždarumas, polinkis izoliuotis nuo išorinio pasaulio, laikyti jį grėsmingu, poreikis išsaugoti žmogiškąjį orumą	Skatinti teigiamą patirtį	Kompensacija: praturtinti kontaktus su aplinka, kitais ir savimi, praplėsti aplinkos suvokimo ribas.
Emocinis nebrandumas, vidinio pasaulio skurdumas, poreikis patirti neįprastus įspūdžius, smalsumas.	Skatinti teigiamus potyrius	Stimuliavimas: skatinti priimti ir suvokti savo vidinį pasaulį, reikšti emocijas, ugdyti vidinius asmeninius išteklius
Malonumo siekimas, artimų emocinių ryšių stoka, poreikis patirti naujus, malonius pojūčius	Skatinti teigiamus potyrius ir sumažinti nerimą	Palaikymas: sužadinti malonius pojūčius, padėti atrasti alternatyvius malonumo siekimo būdus
Užsisklendimas savyje, nerimastingumas, poreikis atstatyti vidinę pusiausvyrą.	Mažinti įtampą ir nerimą	Skatinimas: skatinti laisvai išreikšti aktualias emocijas, jausmus, mintis, patirti emocinę iškrovą.

Siūlomi Dapkutės ir kt.(2005 p. 134) „Probleminės dailės terapijos seminarų išklotinė

Dailės terapijos užsiėmimo metu pedagogas leidžia laiką su vaiku kryptingai ir produktyviai, nes jis turi visas pedagogo kompetencijas. Organizuodamas ugdymą, pedagogas būtinai turi atsižvelgti į vaiko individualias galimybes, raidos sutrikimus, jo poreikius. Svarbiausia vaikui yra ne kūrybos procesas, o kūrybos įtaka vaiko augimui, atsiskleidimui. Dailės mokymas ir dailės terapija sprendžia skirtingas problemas, tačiau turi daug sąlyčio taškų. Dailės terapijos metu vaikas nėra vertinamas, jau ir tai vaikui suteikia geresnes sąlygas atsipalaiduoti ir susidraugauti su pedagogu. Dailės terapija – tai galimybė laisviau, kūrybiškiau, originaliau pateikti vaikui temas ir taip numatyti vaiko ugdymo strategijas emocinei brandai, intelekto brandai, net fiziniam brendimui, pojūčių raidai, socialumo formavimuisi. Taip įtvirtinant vaikui savojo „Aš“ esmę jam pačiam.

Menas metų metus tobulina žmogaus nervų sistemą ir jo poveikis išryškėja visame asmenybės raidos spektre: nuo motorinių įgūdžių lavinimo iki emocinės pusiausvyros tobulėjimo. Simbolių kalba žmogui padeda reikšti jausmus, net tuos, kuriuos jis pats sunkiai suvokia. Menas, kaip ryšio tarp žmonių, savivokos žadintojas, padeda gerinti gyvenimo kokybę. (Vilkėlienė, 2007, 8 p.).

Apibendrinant, darbe siekta ne diagnozuoti vaiko raidos lygį, bet stengtis išvelgti ir stiprinti vaiko savivertę, savąjį vaiko AŠ. Piešimas – viena iš vaiko veiklų, padedanti išreikšti jausmus, emocijas (sugaržytiems vaikams saviraiška laužo savigynos – pabėgimo gniaužtus), pojūčius (kai kūrybinėje veikloje tikslėja kineztezinis suvokimas, didėja regos jautrumas spalvai, girdimajai patirčiai padeda garsų kalbos, muzikos garsai kuriant per lietimą, spaudimą padidėja jautrumas ir paviršių vertinimas), fiziniam brendimui (kai per judesį gerėja regos, judesių koordinacija, darosi tikslesni motorikos, raumenų valdymas), Socialumo formavimuisi (kai per asmeninę patirtį, savęs ir savo poreikių pažinimą, atsakomybės jausmą didėja noras bendrauti, ateina suvokimas grupės priklausomybei), Intelektui brendimui (kai gilėja savęs ir aplinkos pažinimas, požiūris į supantį pasaulį. Vaikas išreiškia save ne tik kurdamas, bet ir pasakodamas, ką nupiešė ir komentuodamas savo veiksmus. Net komentuodamas savas keverzones ir pasakodamas, ką nuveikė, vaikas išreiškia save.

2. skyrius. DAILĖS TERAPIJOS UŽSIĖMIMŲ, STIPRINANT VAIKŲ GLOBOS NAMŲ AUKLĖTINIŲ SAVIVERTĘ, TYRIMO REZULTATAI

2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Socialine prasme visa vaikystė, o ypač paauglystės tarpsnis, yra pasiruošimo ateičiai laikas. Suaugę turi tam tikrą laikotarpį, kad įdiegtų vaikui žmogiškų vertybių sistemos pagrindus, o taip pat ir požiūrį į save, ugdytų vaiko savivertę, savigarbą, kad vaikas, įsiliejęs į supantį pasaulį, susidorotų su išoriniu poveikiu ir problemomis, su kuriomis susidurs ateityje. DT užsiėmimai atskleis, kokia yra vaiko savivertė, kad ugdytojai galėtų laiku kryptingai nukreipti jos vystymosi kryptį. Moksliniu požiūriu – nėra atlikta tyrimų, (www.lvb.lt duomenų bazėje – Nėrasta iki 2014 m. 04 mėn.), pagrindžiančių dailės terapijos užsiėmimų poveikį stiprinant vaikų globos namų auklėtinių savivertę. Siekiant atskleisti vaikų globos namų auklėtinių savivertės kitimą per dailės terapijos užsiėmimus buvo atliktas tyrimas. Remtasi pedagogine – ugdomąja, humanistine dailės terapijos kryptimi. Dailės terapija padeda atskleisti asmenybės potencialą, ugdyti asmens savivertę, savęs pažinimą ir suvokimą, sudominti ir įtraukti į ugdomojo kūrybinio proceso beribes platumas. Naudojami humanistinės pedagogikos principai, kurie teigia optimistinį požiūrį į ugdymą kaip į būtina pagalbą žmogui tampant asmenybe, kuri siejama su visomis žmogaus dimensijomis: kūnu, psichika ir dvasia. Visas terapijos rūšis vienija bendras tikslas – padėti žmogui, šiuo atveju – vaikui. Sujungus kelias terapijos formas į vieną veiklos plotmę, ji tampa universalesnė ir efektyvesnė. Tyrimui atlikti pasirinktas kokybinis tyrimo *metodas* – *atvejo analizė*. *Naudojant kokybinį tyrimo metodą, pasak Tidikio (2003) dėmesys koncentruojamas į žmogų, vidinį subjektyvų jo pasaulį, yra galimybė suprasti asmenį, jo elgesį ir jautimus bei aplinkos poveikį jam.*

Atliekant kiekybinį tyrimą būtų sunku gauti išsamius duomenis apie tai, ką konkretūs vaikai jaučia, išgyvena, kokią gyvenimo patirtį yra sukaupę. Atvejo analizėje, pasak Bitino, Rupšienės ir Židžiūnaitės (2008) tyrimą sudaro vienas atskiras objektas, šiuo atveju vaiko savęs suvokimas ir savivertė, galima tirti ir kelis – tokio pat pobūdžio objektus. Tai pats tinkamiausias būdas vaiko savęs suvokimo ir savivertės dinamikai analizuoti.

Rengiant atvejo tyrimą taip pat remtasi pragmatizmo teorija, kuri, anot Bitino (2000), akcentuoja ne tik pedagogų, bet ir ugdytinių dalyvavimą. Kaip teigia Ališauskas (2003), kad Lietuvoje labai dažnai vaikas nėra lygiavertis ugdymo proceso partneris, kurio ypatumų pažinimu ir jo specialiųjų ugdymo(si) poreikių tenkinimu užsiima mokytojai, specialieji pedagogai, pedagoginės psichologinės tarnybos specialistai. Todėl ypač svarbu į ugdymo procesą įtraukti pačius vaikus, kartu su jais aptarti mokymo(si) sunkumus bei jų priežastis. Dėl to DT užsiėmimai

labai priimtini vaikui laisvai išreikšti nuomonę: ko jis nori, ką jis mąsto, kaip reaguoja į pasiūlytą temą. Taigi atvejai analizuojami per DT ugdomuosius užsiėmimus, įtraukiant ugdytinį į ugdymo(si) ir specialiųjų ugdymo(si) poreikių tenkinimo procesą (žaidimu, bendravimu, piešimu, aptarimu).

Tyrimo duomenims gauti pasirinkti trys instrumentai – interviu, stebėjimas ir dokumentų (šiuo atveju piešinių) analizė. S.Girdzijauskienės (2006) teigimu, interviu galima naudoti kaip pagrindinį duomenų rinkimo metodą arba kartu su stebėjimu, dokumentų analize, vadinasi, šie instrumentai vienas kitą papildo. Ypač šiuo atveju, kai informantai yra vaikai. Tokio amžiaus vaikams būdingos mąstymo savybės, pasak Baucum, Craig (2002), yra animizmas (gyvų būtybių savybių priskyrimas negyviems daiktams), materializavimas (fantazijų suvokimas kaip realybės), egocentrizmas (visko vertinimas tik pagal savo kriterijus). Svarbu ir tai, jog vaikai nemoka apibūdinti savo elgesio, emocijų, dažnai nežino, kaip atsakyti. Atsijūvelgus į visa tai siekiant nustatyti vaikų savivertę, kaip vaikai priima save, ar tapatina save su kažkuo, ar žino savo lytį, ar gali žodžiais išreikšti jausmus, apibūdinti save, vaikams pateikti netiesioginiai (Kardelis 2007, p. 100.) struktūruoti (uždari) ir nestruktūruoti (atviri) pusiau standartizuoto interviu klausimai kurie buvo fiksuojami raštu:

1. Ar tu gali tapti koku nors gyvūnu? Kokiu, jei gali?
2. Ar tu gali būti priešingos lyties vaiku? (pavyzdžiui, sesės paklausti, ar ji gali tapti broliu, ar atvirkščiai).
3. Ar tu gali būti toks pat kaip kitas vaikas?
4. Kiek ilgai tu esi toks kaip dabar?
5. Ką gali papasakoti apie save?

Iš atsakymų matyti, kad vaikai ne visai suprato jiems pateiktus klausimus arba jie tiesiog žaidė ar visai nenorėjo galvoti atsakymų į nuobodžius klausimus. O gal vaikas tiesiog smaginosi ir iš nuobodulio atsirado „betkaipizmas“, nenorėdamas tylėti pasakė ką nors ir tiek. (Piaget 2011). Svarbiausia, kad iš visų gautų vaiko atsakymų atsiskleidžia mąstymo polinkis, nes visa, ką atsakė vaikas, yra susiformavę jo mintyse jau anksčiau. Todėl svarbu, kad interviu metu tuo pačiu vyksta ir stebėjimas: tyrėjas ne tik girdi, ką informantas sako, bet ir mato, kaip jis kalba, kaip tuo metu elgiasi.

Stebėjimas naudojamas siekiant pažinti fizinę tiriamųjų aplinką, geriau suprasti vaikus, išnagrinėti tam tikrų įvykių detales. Stebėta nežodinė komunikacija, kūno kalba. Stebėjimas vyko natūralioje vaikams aplinkoje, lyg įprastai vykstančiose situacijose, stebėjimo duomenis fiksuojant reflektiviame dienoraštyje. Kaip teigia Piaget (2011) stebėjimu reikia ir baigti kiekvieną tyrimą, ir pradėti, nes stebintis vaiką suaugęs gali „skaityti“ jo veido išraišką, galūnių judesius, įžvelgti atsiskleidusias vaiko emocijas: baimę, pyktį, liūdesį, susidomėjimą, džiaugsmą. Visa tai nurodo

ugdytojui reikalingą tolimesnio darbo su vaiku kryptį, aktualią konkrečiam vaikui konkrečiu laikotarpiu.

Bene svarbiausia tyrimo dalis buvo vaikų piešinių analizė. Tyrimui atlikti buvo sudaryta DT užsiėmimų programa, parinktos temos.

7 lentelė

Dailės terapijos užsiėmimų temos

Pasiūlyta tema	Ko siekta, tikėtasi siūlant tokią temą?
„Nupiešk save“	Kad vaikas pavaizduotų save, tokį, kokį įsivaizduoja. Ir piešdamas save atskleis kas dar jam yra svarbu, kas yra šalia jo, kur save sukomponuos piešinyje. Bet svarbiausia, kad pavaizduotų save. Kad jis pats būtų sau, čia ir dabar.
„Sapnas“	Kaip vaikas mato save? Kokios atsiskleidžia naujos jo asmenybės būsenos.
„Namas“	Vaizduodamas namą, vaikas daug pasako apie save (testavimo tema).
„Fantastinis gyvūnas“	Kad vaikas kuo daugiau atskleistų apie save.
„Medis“	Tai kaip diagnostinis piešinys – namas, medis, žmogus.
„Kada aš džiaugiuosi?“	Atpažinti savo emocijas ir kada tai būna.
„Kada aš būnu linksmas?“	Atpažinti savo jausmus
Kada man būna gera?	Atpažinti savo emocijas, jausmus
„Šeima“	Pamatyti, kaip vaikas supranta šeimą ir kurioje pozicijoje jis save mato, toje šeimoje (kas jo manymu yra šeima?).
Laisva tema	Pamatyti, kas vaikams svarbu, aktualu, ką jie patys pasirenka pavaizduoti...
„Gėlė“	Kaip ir laisva tema, bet svarbu pastebėti, kas vaikams aktualu, rūpi, kas jiems yra svarbu.
„Nupiešti save ir savo draugą“	Įvardinti save ir koks yra pasirenkamas draugas, kokios jo savybės. Taip pat galima išvelgti, kas vaikui patinka, į ką jis nori lygiuotis.

DT užsiėmimuose siekta, kad vaikas pažintų save, atpažintų savo emocijas, jausmus, įvardintų juos, mokytųsi tinkamai juos išreikšti, nekenkdamas sau ir kitiems (pagal Киселева 2007).

Tyrimo eiga. Tyrimas vyko nuo 2012 metų lapkričio mėnesio iki 2014 metų balandžio mėnesio ir apėmė keturis etapus:

1. 2012 m. rugsėjo – spalio mėn. Įstaigos paieška, tarimasis su įstaigos vadovais, tikslinama vaikų amžiaus ir negalės grupė.
2. Literatūros šaltinių analizė, sukonkretinta paskirta vaikų grupė.
3. 2012 m. lapkričio mėn. – 2013–m. birželio mėn. Laikotarpis, skirtas susidraugauti su tiriamaisiais vaikais. Susipažinimas, bendravimas, piešimas, padedantis vaikams išlaisvėti, nejausti diskomforto tyrėjos draugijoje.

4. 2013–m. Lapkričio mėn. – 2014 m. Balandžio mėn. Tikslingas stebėjimas, pokalbiai, interviu, DT užsiėmimai, piešinių analizė, duomenų analizė, išvadų pateikimas. Iš viso buvo tiriama 12 DT užsiėmimų.

Tyrimo eigoje buvo aktualiausia sužinoti ar kito ir kaip kito vaiko savivertė. Tai buvo aiškinamasi interpretuojant pirmąjį ir paskutinįjį vaiko piešinį. Užsiėmimų metu buvo fiksuojama vaikų diskusijos, pokalbiai, konkretūs interviu atsakymai ir piešinių aptarimai. Piešimo temų parinkimui ir piešinių simbolių interpretavimui įtakos turėjo vaikų individualumas ir jų istorija, pateikta lentelėje (žr. 4 priede). Kūrybos proceso pabaigoje (nupiešus piešinį) vykdavo pokalbis, kurio metu buvo siekiama išsiaiškinti kūrėjo–vaiko kūrinyje vaizduojamų simbolių prasmę vaikui, jų tarpusavio santykį, skatinama sugalvoti savajam piešiniui pavadinimą. Kūrybos procese buvo suteikiama visiška laisvė piešti, ką nori pagal pateiktą temą arba piešti tai, ką nori jis pats. Baigus piešti piešinį vaikai ateidavo pasipasakoti ką pavaizdavo. Kaip teigia Vaitkevičienė (2006, p. 86) „Pokalbis apie kūrinį yra neatsiejamas nuo kūrybos proceso, nors skiriasi, bet tuo pačiu yra priskiriamas kūrybos veiklos formai“. Pasak Brazauskaitės (2004 p. 26), „piešimas vaikystėje – tai savęs pažinimo forma. Pagal piešinio plėtrą galima spręsti apie vaiko pažintinę bei fizinę, emocinę būklę. Neigiama bei rizikinga gyvenimo patirtis veikia visas vaiko raidos grandis. Tai atsispindi vaiko piešiniuose“.

Piešimo priemonės buvo parinktos visiems vienodos: minkštas akvarelinis popierius (kad matytųsi vaiko spaudimo linija) ir spalvoti minkšti pieštukai. Piešiniai padeda geriau pažinti vaiko temperametą, charakterį, asmenybę ir poreikius. Jie leidžia atrasti ir atpažinti vaiko išgyvenamus tarpsnius. Žinoma, vieno piešinio neužtenka nustatyti vaiko stipriosioms savybėms, silpnybėms ar net išvelgti jo baimes ar svajones. Vaikas save gali įvesti į piešinius bet kokia forma – tiesiogine arba netiesiogine. Tiesioginio įvedimo atveju vaikas pats yra savo piešinio dalyvis: gali juose pats pasirodyti arba savo jausmus perkelti į ką nors kitą. Netiesiogiai vaikas gali įvesti save, charakterizuodamas daiktus, kurie jam labai svarbūs. Daiktas–simbolis įgyja tam tikras charakteristikas, kurių neturi kiti simboliai. Tie simboliai gali kartotis keliuose piešiniuose (Lowenfeld, Brittain, 1964). Taip vaikas atskleidžia savivertės pajautimą per kūrybą, lyg jo piešinys kalbėtų už patį vaiką, tai ko pats nediršta ar net nenori pasakyti.

2.2. Tyrimo dalyviai

Kadangi tyrimas yra kokybinis, pasirinkta tikslinė kriterinė imtis, kai atrenkami atvejai, tinkantys tiriamam klausimui, šiuo atveju – vaikų globos namų auklėtiniai, turintys raidos negalią. Vaikų globos namų auklėtinių vertinti vien pagal vaikų raidos amžiaus tarpsnius ar diagnozuotas negalias negalima. Tokių vaikų emocinė raida, anot Radzevičienės, yra fenomenali – augimas be

šeimoms, be mamos ir bendravimo poreikio netenkinimo pasekmės (tam tikra disontogenija) yra esminė tokių vaikų ypatybė. Vaikų globos namų vaikų homeostatinė (neutrali) būseną yra ryškesnė nei vaikų augančių šeimose (Radzevičienė, 2006). DT užsiėmimuose dalyvavo 10 vaikų, bet tyrime dalyvavo 7 vaikai (darbe aprašomi keturi vaikai, dėl ribotos apimtys) iš X vaikų globos namų, gyvenančių vienoje šeimynoje, turinčių mišrią raidos negalią (kompleksiniais sutrikimais paprastai vadinami įvairūs kelių sutrikimų deriniai arba sutrikimų kompleksas, išskyrus tuos atvejus, kai atskiri sutrikimai negali sudaryti komplekso, nes prieštarauja vienas kitam savo pobūdžiu (Ališauskas, 2003) ir nežymiai sutrikusį intelektą.

Tik vaikų globos namų administracijai buvo pristatyta tyrimo tema, atskleista, kad tyrimu siekiama išanalizuoti DT užsiėmimų poveikį stiprinant vaikų globos namų auklėtinių savivertę. Buvo paaiškinta, kad surinkti duomenys bus panaudoti baigiamojo darbo rašymui, kad jų suteikta informacija nebus atskleista tretiesiems asmenims. Administracijai sutikus, buvo susitarta dėl DT užsiėmimų laiko ir vietos. Pirmo susitikimo su vaikais metu pateiktas informacinio pobūdžio pranešimas pabrėžiant, kad labai džiugu su jais kartu leisti laiką piešiant ar žaidžiant.

DT užsiėmimai vyko vieną kartą per savaitę po 1,5 valandos, tos pačios šeimynos patalpose, vaikams nereikėjo keisti aplinkos. Darbas vyko grupėje su visais vaikais vienu metu dalyvaujant ir jų auklėtojoms, vaikai nebuvo paliekami vieni su tyrėja. Prieš pradėdant piešti piešinį, buvo siūloma vaikams pažaisti. Vygotskio (2005) manymu, žaidimas yra valingo elgesio, dorovės ugdymo mokykla, reikalauja paklusti taisyklėms. Žaidimas – tai kaip papildoma ugdymo forma, tik vaikai gali labiau atsipalaiduoti, nes jie žaidžia, lyg nieko sąmoningai nesimoko, nesukelia sau įtampos (žaidimas yra 5 priede).

Remiantis humanizmo teorija, pasak Bitino (2006) svarbu save įsivaizduoti ugdytinio padėtyje, jausti jo išgyvenimus, nuoširdžiai ir atvirai su juo bendrauti. Tyrimo pradžioje jautėsi nedidelė abipusė įtampa, kuri bendravimo (DT užsiėmimų) eigoje palaipsniui slūgo, vaikai pradėjo labiau pasitikėti tyrėja, gilintis į tai, kas jų prašoma nupiešti, ir tai, kas jų klausima piešinio aptarime–refleksijoje, tam padėjo tyrėjos domėjimasis. Kiekvienas interviu truko kelias minutes, kartais ilgiau. Konkretus laikas priklausė nuo informanto kalbėjimo tempo, klausimų supratimo, atsakymų tikslumo. Vaikai buvo klausinėjami po vieną, kad neatkartotų išgirstų atsakymų. Atsakydavo taip, kaip jie suprato patys, spontaniškai. Interviu metu gauta informacija buvo užrašinėjama ranka.

Trumpas kiekvieno respondento–informanto apibūdinimas yra pateikiamas aprašant atvejų analizes. Kadangi vaikų globos namų administracijai buvo pažadėta, kad bus išsaugotas jų pateiktos informacijos slaptumas, todėl vaikų vardai pakeisti.

2.3 Vaikų savivertės, taikant dailės terapijos (DT) metodus, tyrimo rezultatai

Prieš tiriant DT užsiėmimų poveikį vaikui, reikia bandyti suprasti vaikus, žinoti apie juos: kada jie buvo atskirti nuo šeimos, kada pradėjo gyventi vaikų globos namuose (valdiškoje įstaigoje). Žinant šiuos duomenis, galima sąmoningai parinkti piešimo užduotis, kad vaikai lengviau atsiskleistų, atsivertų. Interpretuojant piešinių simbolius reikėtų atidžiau atkreipti dėmesį į vaiko individualumą ir jo istoriją (Pileckaitė–Markovienė, Lazdauskas 2007, Radzevičienė 2006). Padėti vaikams išreikšti tai, kas vyksta jo viduje, kokie slypi užgniaužti jausmai, emocijos, gal patikėjo kitų žmonių išsakytais žodžiais jiems, kurie stabdo vaiko vystymąsi, sveikatą. Svarbu, kad per DT užsiėmimus vaikas ardytų gynybines sienas, išveiktų savyje slypinčias emocijas, pats sužinotų daugiau apie save, ir galėtų tapti pačiu savimi (pagal Oaklander 2012).

Kūrybos proceso pabaigoje (nupiešus piešinį) vykdavo individualūs pokalbiai, kurių metu buvo siekiama išsiaiškinti kūrėjo–vaiko ir kūrinio vaizduojamų simbolių prasmę pačiam vaikui, jų tarpusavio santykį. Būvo pasiūlyta vaikui sugalvoti savajam piešiniui pavadinimą. Kūrybos procese suteikiama pilna laisvė piešti ką nori, pagal pateiktą temą arba piešti tai, ką nori jis pats. Taip ir darė keletas vaikų. Kiti vaikai išgirdę temos pavadinimą, nuliūsdavo, – „ai, ai, hm, hm... nemoku to piešti“, bet tęsdavo darbą, piešdavo. Baigus piešti vaikai ateidavo pasipasakoti, ką pavaizdavo. Galima numanyti, kad visiškos laisvės bendraujant jie neturėjo, nes vaikai yra pasakę: „Nenoriu, kad auklėtoja girdėtų“. Auklėtojos, tai išgirdę pasitraukdavo.

Piešiniai padeda geriau pažinti vaiko temperamentą, charakterį, asmenybę ir poelkius. Jie leidžia atrasti ir atpažinti vaiko išgyvenamus tarpsnius. Žinoma, vieno piešinio neužtenka nustatyti vaiko stiprioms savybėms, silpnybėms ar net išvelgti jo baimes ar svajones. Vaikas save gali įvesti į piešinius, bet kokia forma – ar tiesiogine ar ne. Tiesioginio įvedimo atveju vaikas pats yra savo piešinio dalyvis – gali juose pats pasirodyti arba savo jausmus perkelti į ką nors kitą. Netiesiogiai vaikas gali įvesti save, charakterizuodamas daiktus, kurie jam labai svarbūs. Daiktas – simbolis įgyja tam tikras charakteristikas, kurių neturi kiti simboliai. Tie simboliai gali kartotis keliuose piešiniuose (Lowenfeld, Brittain 1964 nepublikuotas vertimo rankraštis). Taip vaikas atskleidžia savivertės pajautimą per kūrybą, taip, lyg jo piešinys kalbėtų už patį vaiką tai, ko jis pats nedrįsta pasakyti ar net nenori to įgarsinti, pasilikdamas sau. Ar suaugęs tai išvelgs, ar supras vaiko kalbą, informaciją piešinyje? Kaip teigia Brazauskaitė (2004 p. 26) „Piešimas vaikystėje – tai savęs pažinimo forma. Pagal piešinio plėtrą galima spręsti apie vaiko pažintinę bei fizinę, emocinę būklę. Neigiama bei rizikinga gyvenimo patirtis veikia visas vaiko raidos grandis. Tai atsispindi vaiko piešiniuose“.

2.3.1. Kipro atvejo analizė

Kipras yra devynerių metų berniukas. Vaikų globos namuose gyvena nuo vienerių metų t.y. nuo kūdikystės. Turi abu tėvelius, bet jie jo visai nelanko. Kipras – pirmas vaikas šeimoje. Yra

viena sesė, tačiau niekas nežino kur. Globėjų, kurie pasiimtų Kiprą, bent per šventes – neturi. Jam nustatytas lengvas protinis atsilikimas, generalizuota epilepsija. Kalba išsivysčiusi pakankamai gerai, tačiau siauras jos žodynas. Aukštas, bet smulkaus kūno sudėjimo. Kipras dažnai sėdi vienas, kažką skaitinėja, kartais jis būna tylus ir elgesi taip, lyg jo visai nebūtų patalpoje, o kartais būna nevaldomas, laksto, įkyriai lenda prie vaikų. Tuomet nereaguoja į prašymus. Net sustabdytas ir paimtas už rankos, jis lyg tęsia savo bėgimą, bėgdamas vietoje. Piešdamas kartais pradeda garsiai pasakoti savo sugalvotą istoriją, paprašytas tai daryti tyliau, netrukdyti kitiems vaikams, jis nereaguoja – vis kartoja savo norimą mintį. Būna ramus arba triukšmingas, bet iš esmės yra linksmas ir švelnus, pirmas niekada nekelia kumščio prieš kitą vaiką. Kartais atsisako piešti ir nereaguoja į jokių įkalbinėjimus, ramiai, tvirtai sako, kad neis piešti, ir tęsia savo pasirinktą veiklą. Pirmo susitikimo metu Kipras jautėsi kiek nejaukiai, gėdijosi bendrauti. Į klausimus stengėsi atsakyti kuo greičiau ir tik „taip“, „ne“, „nežinau“, o dar paklausus sakydavo – „man skauda galvą“.

4 paveiksle pateikiamas pirmas Kipro piešinys, atliktas pirmojo užsiėmimo metu. Šio užsiėmimo metu. Visų vaikų buvo prašoma nupiešti save.¹

4 pav. Kipro piešinys pirmo DT užsiėmimo metu, vadovei paprašius nupiešti save

Kipras pristatydamas savo piešinius atskleidė save, pateikta lentelėje, (žiūrėti 6 priede). Pristatydamas savo piešinius, Kipras vartoja tokius žodžius – nenoriu, nemėgstu, nepatinka. Paklaustas, kada paskutinį kartą džiaugesi, sako – nežinau, neatsimenu; paklaustas, kada jaučiasi gerai, atsako – kai Kipras namie; Klausiamas, kada jam būna linksmas, jis lyg negirdi, kas klausama; juokiasi; Paprašytas papasakoti apie save, sako – „nežinau“. Kipras pristatydamas savo piešinį labai retai ką nors papasakoja, tenka jam kartoti klausimą kelis kartus. Kiprui pateikus interviu klausimus, esančius lentelėje (žr. 2 priede). Jis pateikia, svarbius atsakymus: „Kiek ilgai

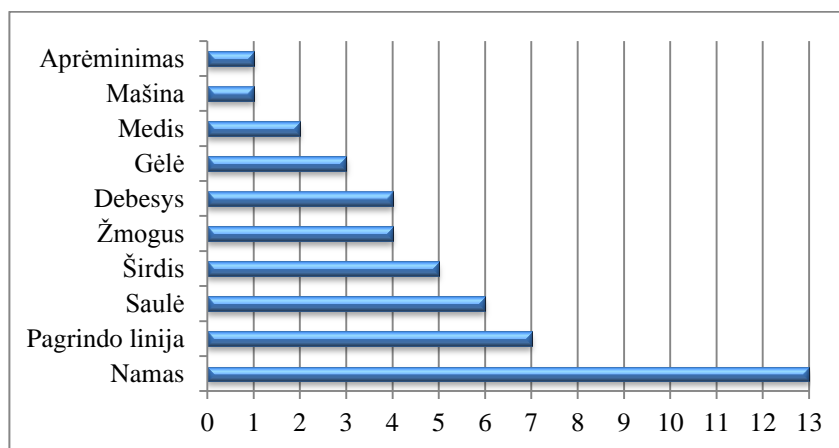
¹ Silpna motyvacija, nepakankamas noras bendrauti kalbant, ribotas intelektas ir protinis atsilikimas sąlygoja visos kalbos sistemos trūkumus: kalbos supratimą, žodyno skurdumą, apibendrinančių sąvokų nežinojimą, nesugebėjimą pasakoti (Bendrosios programos 2010).

esi toks kaip dabar“?– Kipras atsakė – „*Nesu koks esu*“. Tuo atsakymu galima numanyti, kad Kipras užsisklendžia savyje ir jis supranta, kad jis neatsiskleidžia toks koks jis yra viduje, stengiasi nepasirodyti, koks yra iš tikrųjų. O apie save papasakoti, gali, tik kad jis yra „ramus“. Galima suprasti, kad daugiau pasakoti apie save jis negali arba nenori. Nors piešia dažniausiai noriai ir piešdamas vis klausinėja ar gražu, tarsi norėtų sulaukti dėmesio iš suaugusiojo. Kadangi Kipras vaikų globos namuose nuo vienerių metų, todėl prieraišumo jausmas yra labai pažeistas. Šio jausmo poreikis yra įgimtas kiekvienam žmogui (pagal Maslow, 2006). Patiriant prieraišumo deprivaciją kyla neigiamos pasekmės vaiko raidai: fizinei (lieso kūno sudėjimo); emocinei (uždaras ir tuo pačiu norintis atsiskleisti, tačiau neturintis kam); intelektinei (lengvas protinis atsilikimas) ir dvasinei (ypač trūksta meilės jausmo). Pileckaitė–Markovienė, Lazdauskas (2007) cituodami Крааѳ (2002) tyrimus akcentuoja, kad pradėjusių vaikščioti vaikų ir neturinčių susiformavusio saugaus prieraišumo, yra sulėtėjusi „Aš“ jausmo ir kalbos raida.

Saugaus prieraišumo stoka pirmiausia gali sulėtinti pažintinę vaiko raidą, nes ambivalentiško (prieštaringo) ir vengiančio prieraišumo tipo vaikai nesijaučia saugūs, bijo tyrinėti naują aplinką ir objektus. *Kipras lyg negebantis skirti* kada jam džiugu, kada linksma, kada gerai–Kipras neturi jausmų: džiaugsmo, liūdesio, pasididžiavimo, smalsumo diferencijavimo patirties. O juk kiekvieno žmogaus emocijos – yra psichinės veiklos, bet kurios motyvacijos veikti svarbiausias veiksnys. Emocijos yra visa apimantis žmogaus psichikos fenomenas, jų niekas pakeisti negali. Kaip dėsto savo mintis Radzevičienė, (2006 p. 8). Emocijos, jausmai ir išgyvenimai (tiek teigiami, tiek neigiami) praturtina žmogaus dvasinį gyvenimą, skatina jį tobulėti, pažinti, siekti“. Per emocijų raišką ypač išryškėja kiekvieno žmogaus individualumas, savitumas, unikalumas, parodoma savivertė. Radzevičienė (2006) atlikusi stebėjimą ir eksperimentinį tyrimą, išskyrė dažną emocinę būseną kūdikių globos namų auklėtiniams – *homeostatinė* (neutrali). Gudonis (2006), teigia, kad vaikų globos namų kūdikiams būdingas (2006), Radzevičienė (2006), teigia, kad vaikų globos namų kūdikiams būdingas teigia, kad vaikų globos namų kūdikiams būdingas „*kontraversinis bendravimo poreikio tenkinimo fenomenas, kuris išplečia globos istaigose ugdomų vaikų emocinės raidos sampratą*. Galima kalbėti apie dar vieną požymį, rodantį labai anksti besiformuojančius ydingus kūdikio asmenybės pradus. Kontraversinis bendravimo poreikio tenkinimo fenomenas gali būti traktuojamas kaip viena pirmųjų kūdikių namų auklėtinių emocinės raidos sutrikimo indikatorių. Emocinės raidos sutrikimus ankstyvajame amžiuje reikėtų traktuoti kaip tam tikrą disontogeniją, kuri individo ontogenezės procese, priklausomai nuo aplinkos ir ugdymo sąlygų, gali normalizuotis arba įgyti įvairių sutrikimų formų“ (Radzevičienė 2006, p. 8). Kipras vaikų globos namuose yra nuo kūdikystės. Kiek save prisimena, jis yra tik čia, šioje valdiškoje aplinkoje. Kaip teigia Valickas (1991), kad „ankstyvieji asmenybės formavimosi etapai – tai tik žinių ir požiūrio į save aiškiam sąmonės lygyje priešistorė. Tuo metu nesąmoningai

vertindamas save, vaikas tiesiogiai išreiškia aplinkinių – pirmiausiai tėvų ir artimųjų vertinimus” (Valickas 1991, p. 12). Galima numanyti, kad Kipras suvokia save tokį, kaip jo atžvilgiu savo santykį išreiškia suaugusieji, esantys jo artimiausioje aplinkoje. Galima daryti prielaidą, kad jis išsakė tokius apibūdinimus apie save, kokius girdėjo iš suaugusiųjų savo paties atžvilgiu. Nes kaip teigia, Сидорова (seminaro medžiaga 2014) „Vaikas yra kaip veidrodis, atspindintis suaugusįjį” – kaip jis kalba, kokius žodžius parenka, kaip elgiasi – tai atkartoja vaikas. Todėl, suaugusieji, gerbdami kiekvieno vaiko asmenybę, turi rodyti vaikui pavyzdį, pagirti, paskatinti, teigiamai kalbėti ir apibūdinti jo elgesį. Tokiu būdu jie padėtų vaikui teigiamai apie save galvoti ir kalbėti, prisidėtų formuodami vaiko savivertę.

Pasiūlius Kiprui įsilieti į piešimo procesą, nes visa kūryba, kaip teigia Книлл (1998), yra išreikšti save per menus, tai lyg egzistencinis fenomenas kuris suvienija savyje ritualo bruožus, paliečia vaizduotę, sapnų pasaulį, kaip nei jokia kita žmogiška praktika negali to padaryti. Menas yra kaip tiltas, tarp vaizduotės ir kognityvinio mąstymo, tarp sapnų pasaulio ir realaus pasaulio, tarp sąmonės ir pasąmonės ir leidžia mums keisti ir sukurti “sveiką” egzistencinę realybę. Visa, kas yra Kipro viduje, buvo perkelta į piešinį ir jis galėjo pamatyti tai per atstumą (savo vidų, išreikštą piešinyje).

5 pav. Kipro piešiniuose naudotų simbolių atsikartojimo dažniai

Lowenfeld, Brittain (1964) teigia, kad vaikas piešinyje susitapatina su piešiamais objektais. Todėl galima daryti prielaidą, jog piešiniuose panaudoti simboliai įkūnija dalį Kipro asmenybės 5 paveiksle pateikiamas grafikas atspindi Kipro piešiniuose pasikartojančių simbolių dažnį. Visuose Kipro piešiniuose pasikartojė namas. Vieną DT užsiėmimą jis nupiešė du piešinius, taigi, namas buvo pavaizduotas trylika kartų. Namas – tai simbolinis pačio autoriaus savivaizdis, taip pat suteikia informaciją apie šeimos problemas, socialinę asmens adaptaciją, parodo, kaip asmuo priima aplinkinį pasaulį, ar nori su juo kontaktuoti. (pagal. З.Ф.Семёнова, С.В.Семёнова 2006 p. 58). Kaip teigia Benoit ir Pettinati (2012 p. 71), „Namas gali būti interpretuojamas kaip simbolinis motinos, individo, jo asmenybės ir psichinės būklės vaizdavimas. <...> Vaikas gali namo ieškoti

(identiteto paieškos), į jį kraustyti (pokyčiai), jį renovuoti (transformacijos) ar piešti kaip svajonių namą (planai ateičiai)“. Namo simbolis gali atspindėti socialinį jausmą. Jis suteikia informacijos ar vaikas yra atviras ar uždaras su artimiausiais žmonėmis (pagal Be‘dard 2009). Kaip teigia Piaget, (2011) vaikas neskiria gyvų kūnų nuo inertiškų, nes dar neturi tam kriterijaus, todėl galima teigti kad „visą save“ Kipras „sutalpino“ namo simbolyje. Ir visi namo pokyčiai piešiniuose atskleidžia, informuoja, kaip keičiasi Kipras, koks jo savivaizdis, savivertę.

7 priede pateiktos namo simbolio ypatybės Kipro piešiniuose ir šių ypatybių interpretacija.

8 priede surašyti skirtingi naudoti simboliai. Galima įžvelgti, kad Kipro piešiniuose per eilę piešinių dažniausiai kartojasi namas, kurio langai yra tik antrame aukšte, langai su rėmais, kaminas be dūmų, mažas namelis ir namas lapo centre. Šių požymių pasikartojimas atskleidžia, kad skirtingose temose Kiprui išlieka svarbūs ir aktualūs jausmai bei išgyvenimai: jis bijo agresijos, kartais jaučia pavojų, nelaisvę ir priklausomybę, todėl dažniausiai atsiriboja, užsisklendžia, pasineria į įsivaizduojamą pasaulį ir nepaiso realybės. Kipro susikontcentravimas į savo vidų lemia nejautrumą aplinkai, nors net penkiuose piešiniuose pasikartojantis namo simbolis popieriaus lapo centre liudija, kad Kiprui labai svarbu tai, kas vyksta dabartyje. Galima daryti prielaidą, kad Kipras gali atlikti milžiniškus šuolius tarp savo fantazijos ir realybės. Lyginant namo simbolio požymių reikšmes su Kipro elgesiu galima teigti, kad Kipras stengiasi apsaugoti save nuo kažko, todėl atsiriboja. Vis tik jis – tvirtas, ryžtingas, turi savyje sprendimo galią, yra stipraus charakterio – jo nuomonės lengvai nepakeisi. Kipro pranašumas yra savo elgesio motyvų suvokimas, pagrindinis veiksnys, skatinantis veikti – noras varžytis, o silpnybė – užuojautos trukūmas ir tiesmukiškumas.

Stebint Kipro elgesį galima manyti, kad jis išlieka žaismingas, lyg skraidytų, virstųsi kūliais, džiaugtųsi, bet į savo pasaulį įsileidžia ne visus. Jis – nepaprastai ramus vaikas, nors kartais skraidžioja padebesiais, tarsi būtų atitrūkęs nuo tikrovės. Jam nepatinka, kai jo per daug klausinėjama ar jis per daug prižiūrimas.

6 pav. Pirmas piešinys

7 pav. Paskutinis piešinys

8 lentelėje pateikiamas pirmame ir paskutiniame piešinyje pavaizduoto namo simbolio požymių palyginimas.

8 lentelė

Kipro piešiniuose pavaizduoto namo simbolio palyginimas tarp pirmo ir paskutinio piešinio

Namo simbolio ypatybės pirmame piešinyje	Namo simbolio Kipro piešiniuose interpretacijos	Namo simbolio ypatybės paskutiniame piešinyje	Namo simbolio Kipro piešiniuose interpretacijos
Kairėje dalyje	Mintys sukasi apie praeitį jis negyvena dabartyje	Dešinėje piešinio dalyje	Linkęs galvoti apie ateitį. Rytojus jam reiškia ypatingą įvykį.
Lapo apačioje	Turi fizinių ir materialinių poreikių	Lapo apačioje	Turi fizinių ir materialinių poreikių
Oranžinės ir raudonos spalvos	Milžiniški elgesio skirtumai, gyvybingos spalvos – vaikas jaučia savo vertę, pasitiki savimi.	Žalios spalvos	Simbolizuoja smalsumą, pažinimą ir gerovę. Būdamas jautrios ir intuityvios prigimties, jis greitai supranta, kai jam meluojama ar kai nuo jo slepiami kai kurie faktai.
Mažas	Į save susitelkęs, užduodantis sau klausimus.	Mažas	Į save susitelkęs, užduodantis sau klausimus.
Mažos durys be rankenos	Parodo, kad nesutinka pakviesti kitų į savo buveinę ir į savo pasaulį įsileidžia ne visus. Jam nepatinka kai per daug klausinėjama, ar per daug prižiūrimas. Jis	Mažos durys be rankenos	Parodo, kad nesutinka pakviesti kitų į savo buveinę ir į savo pasaulį įsileidžia ne visus. Jam nepatinka kai per daug klausinėjama, ar per daug prižiūrimas. Jis nėra atviras visiems norintiems.

	nėra atviras visiems norintiems.		
Mažos durys	Uždaras, intravertas, nenoras bendrauti, kartais autizacija, negatyvumas		
Langai yra tik antrame aukšte	Siekia gyventi nerealiame, įsivaizduojamame pasaulyje, didelis šuolis tarp fantazijos ir realybės	Yra langas tik antrame aukšte	Siekia gyventi nerealiame, įsivaizduojamame pasaulyje, didelis šuolis tarp fantazijos ir realybės
Tušti langai, be rėmų	Bendravimo formalumas, kartais autizacija	Tuščias langas, be rėmų	Bendravimo formalumas, kartais autizacija
Kaminas be dūmų	Šiltumas artimuose santykiuose		
Kaminas be dūmų	Nejautrumas kuris iššauktas visos eilės nusivilymų gyvenime.	Kaminas be dūmų	Nejautrumas kuris iššauktas visos eilės nusivilymų gyvenime.
Tame pačiame piešinyje pilis be langų ir be durų	Poreikis apsaugojimo ir apginimo, pasaulį priima kaip agresyvų, galima socialinė dezadaptacija		
Pilis	Legvabūdiškumas, nerimtumas, padidinta vaizduotė, kuris paprastai nespėja susitvarkyti su savo realiomis pareigomis		
Pilis su vėliava	Yra tapatybės ir pasididžiavimo ženklas		

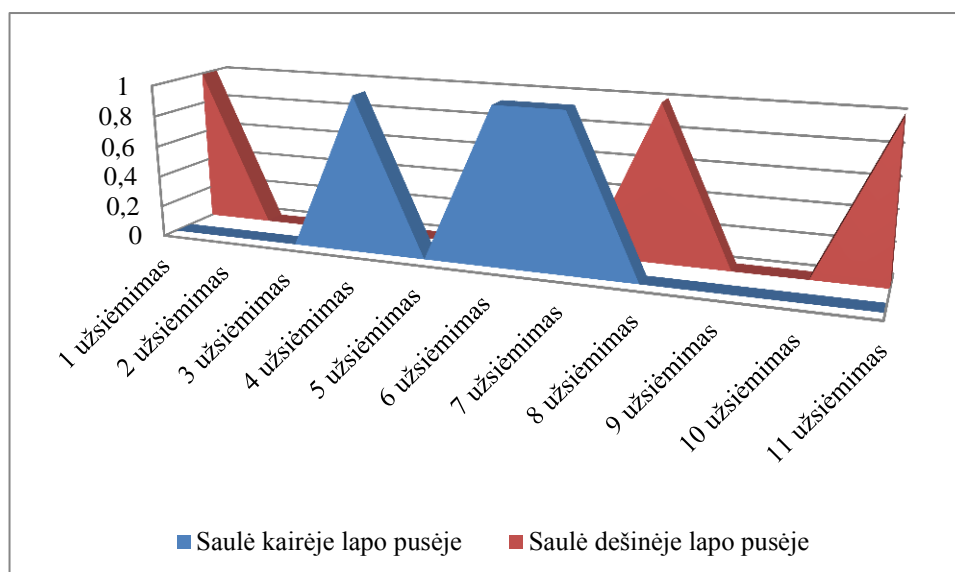
8 lentelėje atsiskleidžia kaip pasikeitė Kipro piešiniuose po DT užsiėmimų vaizduojami simboliai. Šis pokytis, kas vyksta vaiko viduje, kaip keičiasi jo savivaizdis ir jo savivertė. Kipras jau galvoja apie ateitį. Rytojui jam jau ypatingas įvykis. Nesusikoncentruoti vien apie praeitį, o perkelti mintis į ateitį – tai didelis pasikeitimas. 8 lentelės duomenys liudija, kad pasikeitė ir spalvų gama, nuo oranžinės ir raudonos spalvų tonų pereinama prie žalios spalvos tonų. Šis pokytis informuoja, kad Kipro elgesyje atsirado daugiau smalsumo, noro pažinti ir truputėlis laimės, pasitenkinimo esama padėtimi.

Septyniuose Kipro piešiniuose atsiranda žemės arba pagrindo (pamatinė) linija – tai kaip rodiklis, jog vaikas sąmoningai ir realiai suvokia savo santykį su aplinka. Viskas išdėstyta ant tos linijos; ji gali reikšti ne tik žemę ar žolę ar bet kokį pagrindą ant kurio daiktai stovi. Pamatinės

linijos simbolis nekyla iš regimosios patirties. (Lowenfeld, Brittain, 1964). Panaudojęs pagrindo liniją, kaip simbolių piešiniuose Kipras parodo, kad supranta skirtumą tarp savęs, kaip žmogaus ir aplinkos. Galima teigti, kad Kipras tai aiškiai skiria. Tai, kad Kipro piešiniuose anksti atsiranda pagrindo (pamatinė) linija prieštarauja Brazauskaitės (2004 p. 28) pastebėjimui jog „vaikų, išgyvenančių neigiamą socialinę bei emocinę patirtį, piešiniuose – pagrindo linija retai piešiama, ji atsiranda daug vėliau negu normaliai besivystančių bendraamžių“. Net septyniuose iš trylikos Kipro piešinių yra pagrindo linija. Todėl hipotetiškai galima kelti prielaidą, jog Kiprui diagnozuotas lengvas protinis atsilikimas yra kilęs dėl berniuko nenoro priimti realybės ir siekio užsidaryti savyje. Jei ši prielaida teisinga, tai suaugusiųjų nepakankamo suaugusiųjų dėmesio vaikui pasekmė pirmiausia mamos meilės trūkumas yra siaubingos pasekmės ir nusikaltimas vaiko raidai.

Dar vienas reikšmingas simbolis, dažnai vaizduojamas Kipro piešiniuose – saulė. Saulės simbolio reikšmė piešiniuose yra vyriška energija. Pagal Be'dard (2009) tai nepriklausomybės siekis, noras kovoti. 9 priede pateikiamos Kipro pavaizduotas saulės simbolio ypatybės ir jų interpretacijos, liudija, kad tuo metu, kai Kipras lankė DT užsiėmimus vyko transformacijos jo savivaizdyje ir savivertėje. Kairėje pusėje vaizduojamas saulės simbolis liudija berniuko grėžiojimąsi į praeitį, atsiribojimą nuo dabarties, ateities nebuvimą. Tuo tarpu saulės simbolis dešinėje pusėje – mintis apie rytojū, ateitį, pozityvius viltis, siejamas su ateitimi.

Siekiant įvertinti DT užsiėmimų periodą, kada šis pokytis išryškėja, buvo skaičiuojamas kiek kartų ir kokių laikotarpiu pasikartoja saulės simbolio vaizdavimas Kipro piešiniuose kairėje ir dešinėje popieriaus lapo pusėje. Saulės simbolio vietos Kipro piešiniuose ypatybės pateikiamos 8 paveiksle

8 pav. Kipro savivertės kaita pagal saulės simbolio kaitą

Saulės simbolio padėties kaita Kipro piešiniuose atspindi jo vaizdinių, siejamų su savivaizdžiu ir saviverte dinamiką. Vaizduotėje įvykęs persikėlimas į praeitį yra pasitraukimas iš dabarties. Praeitis yra tai, ko negalima pakeisti. Grįžtant į ją mintimis, galima tik iš naujo išgyventi tai, kas buvo. Tuo tarpu vaizduotėje vykstantis persikėlimas į ateitį visiškai priklauso nuo svajojančio asmens. Ateitį galima projektuoti ir ši projekcija visiškai pavaldi svajojančiam asmeniui todėl, kad jis gali ateitį keisti taip, kaip nori. Dėl šios priežasties svajonės apie ateitį siejamos su vilties turėjimu ir stipresniu savęs bei savo gebėjimų suvokimu. Trys saulės simbolio padėtys DT užsiemimų metu 8 paveiksle iliustruoja Kipro vaizdinių, siejamų su per saulės simbolį su saviverte ir savivaizdžiu šokinėjimą į praeitį ir ateitį. Laikotarpis kada Kipras mintimis keliaudavo ateityje yra stebimas paskutiniuose DT užsiemimuose. Todėl galima teigti, kad DT užsiemimai, turėjo Kiprui teigiamą poveikį formuojantis jo savivokai ir savęs vertinimui.

Dar vienas simbolis, labai reikšmingas Kipro piešiniuose – širdelė. Net penkiuose piešiniuose vaizduoja *širdes*, kurios simbolizuoja norimus, laukiamus jausmus. Paskutiniame piešinyje (žr.7 *pav.*) širdelę nupiešė (save vaizduojančiame symbole). Pagal piešinių skaičių, kuriuose vaizduojamos širdelės, galima teigti, kad Kiprui širdutė – yra labai svarbus meilės simbolis. Širdelės simbolis vaizduojamas temų „Sapnas“, „Kaip aš džiaugiuosi“, „Kada aš būnu linksmas“, „Visas pasaulis“ piešiniuose. Piešdamas „Sapną“ Kipras pavaizdavo, kaip sapne vaikščiojo aplink širdis. Šiame piešinyje jis nupiešė dvi širdis, vieną raudoną (vaikas yra arba energingas arba jaučia destruktivią agresiją) kitą – mėlyną (simbolizuoja taiką, darną ir ramybę arba lėtumą; vaikas yra uždaras ir norintis gyventi savo ritmu). Penktame piešinyje „Kada tu džiaugiesi“ pavaizdavo tris raudonas širdutes ant namo stogo, tarsi ant pjedestalo. Septyntame piešinyje „Kada aš būnu linksmas“ nupiešė Dievo namus. Vieną namo sieną labai kruopščiai išdekoravo širdutėmis ir dar ant stogo nupiešė didelę violetinę širdį. Tame piešinyje yra trylika širdučių. Vienuoliktame piešinyje, kurį Kipras pavadino „Visas pasaulis“, jis nupiešė vieną labai didelę raudoną širdį, nors pasiūlyta tema buvo „gėlė“. Kipras paaiškino DT užsiemimų vadovei, kad širdis „užaugo“. Šiame piešinyje jis save nupiešė labai mažą stovintį už tos didelės širdies. Paskutiniame piešinyje širdučių pavaizdavo dvidešimt penkias. Vieną iš jų nupiešė ant save patį vaizduojančios figūros krūtinės. Širdutėmis užpildė visą lapą. Pagal širdutės simbolio dinamiką (širdutės formos dydį ir širdučių kiekį piešiniuose) galima teigti, kad Kiprui yra labai svarbus ir aktualus meilės poreikis. Širdutės vieta paskutiniame piešinyje liudija, kad Kipras priėmė DT užsiemimų vadovės meilę jam ir įsileido šį jausmą į savo širdį.

Dar vienas žmogaus simbolis vaizduojamas keturiuose Kipro piešiniuose (žr.11 priede). Žmogaus simbolis visada siejamas su piešiančiojo autoportretu (З.Ф.Семехова, С.В.Семехова). Žmogaus simbolio dydis, proporcijos, vieta popieriaus lape atspindi autorių,

informuoja, apie jo realųjį ir idealųjį „Aš“, apie fizinį, psichologinį ir socialinį įvaizdį. Žmogaus piešimas atspindi sąmoningą ir nesąmoningą savęs ir aplinkinių priėmimą.

11 priede pateiktos žmogaus simbolio ypatybės ir jų interpretacinės reikšmės pirmame ir paskutiniame Kipro piešiniuose. Lentelėje (žr.12 priede) matosi, kaip kito Kipro savivertė, interpretuojant žmogaus simbolį DT užsiėmimų eigoje.

9 lentelė

9 lentelėje kaip interpretuojamas žmogaus simbolis ir kaip save atskleidžia Kipras pirmame ir paskutiniame piešinyje.

Žmogaus simbolio požymiai pirmame piešinyje.	Žmogaus simbolio požymių Kipro piešiniuose interpretacija	Žmogaus simbolio požymiai paskutiniame piešinyje.	Žmogaus simbolio požymių Kipro piešiniuose interpretacija
Centrinėje dalyje	Simbolizuoja dabartį, vaikas priima viską, kas vyksta aplinkui yra įvykių dalyvis.	Kairėje piešinio pusėje	Vaiko mintys sukasi apie praeitį jis negyvena dabartimi ir nenumato ateities
Rankos ir kojos nupieštos vienguba linija – scheminis vaizdavimo būdas, iki penkių su puse metų atitinka normą	formalus požiūris į užduotį; negatyvizmas, atvaizdavimo funkcijos ir galbūt bendro protinio vystymosi sustojimas; kartais mokymosi funkcijos sutrikimas, organinis smegenų pažeidimas; protinis atsilikimas“	Žmogus plačiu kvadratinu kūnu	Energija ir ekspresija
Ilga, ištempta figūra	intravertas		
Akys be vyzdžių	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės	Akys be vyzdžių	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės
Nosies nėra	Gali parodyti nepakankama intelektualinę išsivystymą	Nosies nėra	Gali parodyti nepakankama intelektualinę išsivystymą
Didelės ausys	Nori gauti informacijos, atsargumas ir priešiškumas aplinkai ar nepasitenkinęs savo išvaizda.	Didelės ausys	Nori gauti informacijos, atsargumas ir priešiškumas aplinkai ar nepasitenkinęs savo išvaizda.
Rankos neturi plaštakų	Konfliktas tarp proto ir jausmų sprendžiasi per patsišstumdamas iš pasaulio savuosius stiprius jausmus	Labai didelės ryškios paryškintos plaštakos	Tai simbolizuoja gebėjimą duoti ir priimti. Atviri delnai reiškia prieinamumą.
Kojos neturi pėdų	Nepasitikintis, uždaras,	Nėra pėdų	Nepasitikintis, uždaras,

	nenoras būti nepriklausomu		nenoras būti nepriklausomu
Užspalvintas veidas	Labai neigiamas ženklas, kuris priskiriamas su identiteto praradimui ir savojo „Aš“ praradimui	Užspalvintas veidas	Labai neigiamas ženklas, kuris priskiriamas su identiteto praradimui ir savojo „Aš“ praradimui
		Ilgas plonas kaklas	Konfliktas tarp proto ir jausmų sprendžiasi kai pats išstumdamas iš pasaulio savuosius stiprius jausmus

Žmogaus simbolio požymiai liudija, kad Kipras DT užsiėmimuose tapo labiau atviras, gebantis duoti ir priimti (žr.9 lentelėje požymį paryškintos plaštakos). Nors vaiko mintys dažnai sukasi apie praeitį ir tuo metu jis nenumato ateities Kipras yra pilnas energijos ir ekspresijos (žr.9 lentelėje požymį žmogus pilnu, tvirtu kūnu). Paskutiniame piešinyje atsiradęs požymis ilgas plonas kaklas (žr.9 lentelėje) liudija, kad DT užsiėmimai sustiprino vidinį konfliktą tarp proto ir jausmų. DT užsiėmimų pradžioje Kipras sakė: „Nesu koks esu“. Šis Kipro posakis atskleidžia jo pasirinktą strategiją užsisklęsti savyje ir pasislėpti po „kauke“ nuo traumuojančios aplinkos. Tiek pirmame tiek paskutiniame piešinyje (žr.6 ir 7pav.) išlikęs požymis užspalvintas veidas liudija, kad Kipras išlieka būsenoje lyg būtų praradęs identitetą ir savąjį „Aš“.

Medžio simbolis yra tik dviejuose Kipro piešiniuose. Medis yra gyvenimo ir pažinimo simbolis. Medžio piešimas traktuojamas, kaip piešinio autoriaus gyvybinių jėgų atspindys. Jis atskleidžia nesąmoningą piešinio autoriaus vystymąsi, atspindi gilų pojūtį savęs paties atžvilgiu, jausmingumą aplinkos įtakai, galimybę bendrauti su aplinkiniu pasauliu. Pagal medžio simbolio požymius galima nustatyti piešinio autoriaus psichologinę brandą. Medžio simbolis mažiau įtakojamas socialinių normų ir savo sąmonės cenzūros, todėl piešėjas piešdamas medį lengviau atspindi, išreiškia savo negatyvias ir konfliktines savybes. (З.Ф.Семехова, С.В.Семехова 2006 p. 61).

Abiejuose Kipro piešiniuose pavaizduotas medis yra netvirtas, neišsisknijęs t.y. neturi šaknų; vaizduojamas plonu kamieniu. Šie požymiai liudija, jog Kipras – jaučiasi netvirtai.

DT užsiėmimų poveikį Kipro savivertei, galima teigti, kad po DT užsiėmimų Kipras yra linkęs galvoti apie ateitį, tapo atviresnis bendravimui, tačiau išlieka priklausomas nuo kitų. DT užsiėmimų metu ir piešiniuose išryškėjo Kipro smalsumas, žingeidumas ir geranoriškumas. Kipras atsiskleidė kaip gyvenimą mylintis, entuziastingas ir aktyvus aplinkoje berniukas, pilnas energijos ir ekspresijos. Tačiau labai neigiamas požymis liudijantis savojo identiteto praradimą, išliko tiek pirmame, tiek paskutiniame Kipro piešiniuose. Ši Kipro išgyvenimų ypatybė siejasi su kitu piešinio požymiu *ilgu kaklu* žmogaus kūno piešinyje, kuris liudija konfliktą, Kipro viduje tarp

proto ir jausmų. Tikėtina, kad tuomet, kai Kipras jaučiasi nesaugus, nežino kaip pasielgti, stengiasi ištrūkti iš kankinančios situacijos ją neigdamas, nepripažindamas. Kai Kipras jaučiasi saugus, jis yra atviras meilės jausmui (nupiešta širdutė ant savo krūtinės), tai vaikas gebantis duoti ir priimti (požymis – paryškinti delnai), trokštantis patikti ir būti padrašintu. Turintis daugybę planų, smalsus, klausinėjantis dažniau, nei įprastai. Toks Kipras atsikleidė per DT užsiėmimus.

Kipro piešinių analizė atskleidžia, kad Kipras po DT užsiėmimų išdrąsėjo, buvęs užduras – tapo atviresnis, nors priešiško jausmas išliko. Baigiantis DT užsiėmimams Kipras nustojo koncentruotis vien į praeitį, išlaisvėjo nuo jos, tačiau nejautrumas dėl deprivuotos meilės poreikio išlieka. DT užsiėmimu metu pakito Kipro bendravimas, jis atvėrė savo slapčiausius jausmus, piešiniuose pademonstravo ko jam trūksta.

Savivertė, kaip teigia Lekavičienė (2000), yra vienas svarbiausių asmenybės nusakančių parametru, daro įtaką individo santykiams su aplinkiniais žmonėmis, paveikia žmogaus požiūrį į aplinką, save, turi įtakos visai asmenybės raidai. Galima teigti, kad Kipras iki DT užsiėmimų buvo negatyvios savivertės, nes jis buvo linkęs abejoti savimi, sunkiai išreiškė savo poreikius, dažnai jausdavo nerimą, liūdesį, buvo užduras, verksmingas. Po DT užsiėmimų Kipro *savivertė kito*, nes jo elgesyje atsirado smalsumas, atvirumas, meilė gyvenimui, entuziazmas, jis tapo aktyviu berniuku aplinkoje pradėjo duoti ir priimti. Trokšta būti padrašintas ir turi norą patikti kitiems.

Vis tik pokytis Kipro savivertėje nėra itin stiprus, nes išliko požymių, jog, pasitaiko akimirklų, kai vaikas jaučiasi praradęs ryšį su savimi, savo identitetu.

Žema savivertė – ne galutinis nuosprendis, tai tik neigiam vaiko nuomonė apie save tam tikru laikotarpiu. Ta nuomonę dažniausiai nulemia neigiami vaikystės išgyvenimai, dėl poreikių nepaisymo, sisteminio baudymo, neigiamų emocijų pertekliaus. Artimas vaiko aplinkoje suaugęs žmogus gali padėti vaikui formuotis pozityvų savęs vertinimą.

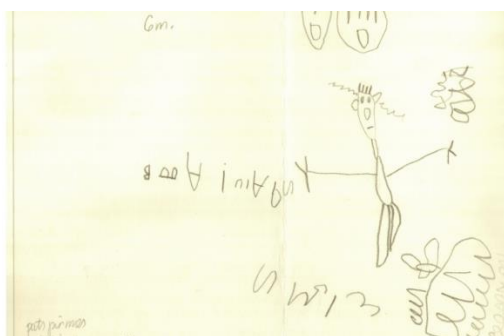
2.3.2. Rūtos atvejo analizė

Rūta yra septynerių metų mergaitė. Vaikų globos namuose gyvena nuo vienerių metų. Turi abu tėvus, bet jie jos visai nelanko. Ją į namus pasiima tik jos seneliai. Šeimoje Rūta yra antra dukra, sesė gyvena kartu su seneliais. Rūtai nustatytas specifinis mišrus raidos sutrikimas ir lengva negalia. Jos kalba sunkiai suprantama, reikia įsiklausyti, ką ji pasako. Kai nesuprantama ką ji pasakė, paprašius pakartoti, ji supyksta, kad jos nesuprato, o kai atsiprašoma, ji sako – „Gerai, gerai“. Naudoja daug „savų sugalvotų žodelių pvz.: „debesų“ spalva, (pradėjo triukšmauti, kad vaikai paimė jos „debesis“ – nesupratus ir pasiūlius jai, „nupieši, kaip panorėsi“. Ji vistiek kartojo, kad nebeturi „debesų“ ir triukšmavo tol, kol vaikai neatidavė iš jos paimto mėlyno pieštuko. „Debesys“ – tai mėlyna spalva. Rūta visada noriai piešia. Tylomis imasi darbo ir lyg visai nereaguoja į aplinką, jokių kitų vaikų triukšmą ar net gaudynes, tol, kol jie nepaliečia jos lapo ar jos pieštukų. Dažniausiai būna labai tyli ir uždara, meili mergaitė. Painioja daiktų ir veiksmų

pavadinimus; pritrūksta žodžių (naudoja gestus); kalboje mažai veiksmažodžių, nėra būdvardžių tačiau naudoja žodžius – baltas, juodas, raudonas, didelis, mažas. Neparenka antonimų tinkamų storas, ilgas, platus = „mažas“, dažniausiai geba sudaryti mažybinius žodžius priesagų –uk, –yt, –ul pagalba. Pasakojant kartojami žodžiai „Mamulė“, „Mamylis“. Nežino apibendrinančių sąvokų, nesugeba nuosekliai pasakoti.

Dažnai vaikšto apsikabinusi žaislą, su juo kalbasi ir nepaleidžia iš rankų, tada visai nepastebi kitų žmonių aplinkui, lyg būtų savame pasaulyje.

Susitikimas su Rūtele, suteikė daug nustebimo ir įrodymų, kad DT, paveikia net vaiko ignoravimą ir užsisklendimą. Su Rūtele susipažinome prieš metus iki DT tyrimo. Ji buvo tyli, visai nesuprantama, vaikščiodavo įsikabinusi į pasirinktą žaislą ir nebendravo. Kiek stengtasi, kiek klausinėta, tačiau prakalbinti jos nepavyko – ji tylėjo ir užsiimė savo darbais. Greitai nupiešusi, toli nesitraukdavo, bet nebendravo, nors vaikščiojo netoliese. Nesupratau ar ji supranta, kas jos klausinėjama ar ji ignoruoja suaugusiojo norą bendrauti? Ji piešė kartu su kitais vaikais *ir tik po keturiolikto užsiėmimo jos piešiniai tapo visai kitokie*. Tokių radikalių pasikeitimų nebesitikėta. Jei kas rodytų jos piešinius, būtų sunku patikėti, kad čia to paties vaiko darbai. Labai sudomino ir pradžiugino toks pokytis.

9 pav. Pirmas piešinis

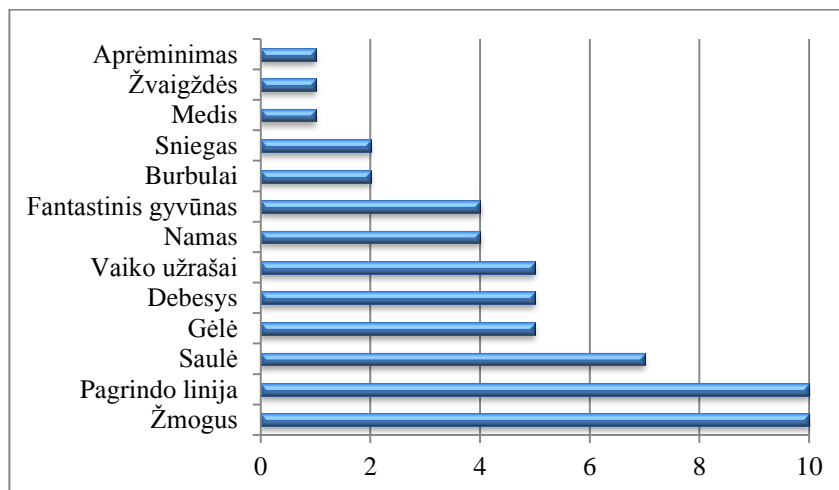

10 pav. Penkioliktas piešinis

(piešinius žr. 17 priede). Todėl tyrimo metu Rūta DT užsiėmimuose noriai dalyvavo. Galima teigti, kad kiekvienam vaikui reikalingas skirtingas priėjimas ir gal skirtingas periodas, kad jis sugebėtų šiek tiek atsiverti. Rūtelei prireikė keturiolikos užsiėmimų (prieš tyrimą), visi – vėlesni piešiniai – nuostabūs. Susitikimais Rūtelė visada džiaugiasi, prisimena, noriai piešia. Dažnai bendraudama ji nežiūri į akis, lyg nieko negirdėtų ar būtų „savoje erdvėje“ tačiau kartais į akis žiūri drąsiai. Žemų intelektinių gebėjimų vaikų kalba atlieka savo pagrindines funkcijas, nors ir nevisavertiškai. Dėl centrinės nervų sistemos pažeidimų gali sutrikti kalbos raida ir vėluoti 3–4 metus. Sutrikusios visos kalbinės veiklos fazės, silpna motyvacija, nepakankamas noras bendrauti kalbant, ryškūs kalbos programavimo, programos realizavimo ir kontrolės trūkumai. Labiausiai sutrikę kalbinės veiklos lygmenys – prasminis (turinys) ir kalbinis (žodynas, sakiniai). ribotas

intelektas ir protinis atsilikimas sąlygoja visus šiuos kalbos sistemos trūkumus: kalbos supratimo, tarimo netaisyklingumo, žodyno skurdumo. Kaip Rūta apibūdino savo piešinį žodžiais, ką jame pavaizdavo, kokį pavadinimą parinko pateikta 14 priede.

Žiūrint į Rūtelę nesuprasi ar ji linksma ar ji džiaugiasi. Nebent galima nuspėti, kada ji liūdna. Ji ėjo piešti, net kai buvo grįžusi po akies operacijos – ji pati labai norėjo būti šalia ir piešti, ji neverkšlino, tik pasakydavo – „Oi skauda“. Ir klausiamai žiūrėjo, kas vyksta su ja. Kaip Rūtelė klausinėjama atskleidė save, (žr. 2 priede, interviu), kaip save supranta. kaip žmogų, tvirtos savivokos ir savivertės neturi, nes gali ji būti ir priešingos lyties vaiku. Paklausta: „Ar gali būti tokia pat kaip kaip *kitas* vaikas?“ – ji atsakė: „Galėtų būti kaip Rūta“. Galima teigti, kad Rūtelė savęs nepriima. Paklausta: „Kiek ilgai tu esi tokia kaip *dabar*?“, ji atsakė – „Aš *būsiu* Rūta“. Būsiu – galima suprasti, kad ji dar nėra Rūta. Paklausta, nieko apie save negali pasakyti. Rodo pasitikėjimą, sakydama: „Tu pasakyk apie mane“. Rūtelės žodžių, pristatant jai savo piešinius, yra labai nedaug, sakiniai trumpi, norint juos išgauti reikia klausinėti, gerai įsiklausyti ką ji sako (žr. 14 priede). Bendrauja tik tada, kada nori ji pati, jei nenori, pastovi, patyli lyg žiūrėtų į toli, pasinėrusi savose mintyse ir nueina į kitą patalpos galą. Galima stengtis, kviesti ar net paimti Rūtelę už rankos – ji lyg negirdi ar yra „visai kitoje erdvėje“. Rūtelė vaikų globos namuose palikta nuo kūdikystės. Galima numanyti, kad Rūtelė ties homeostatinės (neutralios) būsenos riba, yra tarsi atsiribojusi nuo visko ir visų, dažnai paskendusi savosiose mintyse ir tuo pačiu norinti bendrauti, lyg laukianti bendravimo, tačiau to nedaranti, kol nepradeda pasitikėti suaugusiuoju. Ką savo piešiniuose vaizduoja Rūtelė? Kiek kartų tai atsikartoja – pateikta 11 paveiksle.

11 pav. Rūtos piešinių simboliai

Žmogaus simbolis Rūtelės piešiniuose pavaizduotas net dešimt kartų. Žmogaus piešinį, pagal З.Ф.Семёнова, С.В.Семёнова (2006) galima interpretuoti kaip autoportretą. Kaip pats autorius atspindi save piešinyje, galima spręsti apie jo realųjį ir idealųjį „Aš“, apie fizinį, psichologinį ir socialinį įvaizdį. Žmogaus piešimas atspindi sąmoningą ir nesąmoningą savęs ir aplinkinių priėmimą.

Žmogaus vaizdinio ypatybės Rūtos piešiniuose ir žmogaus vaizdinio dinamika pateikta 15 priede.

10 lentelė

Palyginimas, kaip pirmajame ir paskutiniame piešinyje pavaizduotas žmogaus simbolis

Kur ir kaip žmogaus simbolis pavaizduotas pirmame piešinyje	Kaip interpretuojamas simbolis ir kaip save atskleidžia Rūtelė	Kur ir kaip žmogaus simbolis pavaizduotas paskutiniame piešinyje	Kaip interpretuojamas simbolis ir kaip save atskleidžia Rūtelė
Pavaizdavo dešinėje lapo pusėje.	Rodo, kad linkusi galvoti tik apie ateitį. Rytojus jai gali reikšti ypatingą įvykį.	Lapo centre.	Simbolizuoja dabartį, vaikas priima viską, kas vyksta aplinkui yra įvykių dalyvis.
Pakibusi ore.	Neturi pagrindo po kojomis.		
Be ausų.	Laiko save nereikšmingu.	Be ausų.	Laiko save nereikšmingu.
Nėra kaklo.	Kaklas sujungia impulsyvią ir intelektinę kontrolę – žemas išsivystymas, yra kūniškų poreikių, problemos su racionalių savų impulsų valdymu.		
Akys be vyzdžių.	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės.	Akys be vyzdžių.	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės.
Rankos prispaustos prie kūno.	Intravertė.		
Šlepetės su kiškiais.	Infantiliškumas.		
Maži pečiai.	Maža savivertė, niekingumo pojūtis.		
		Išpieštos blakstienos.	Turi estetinį pojūtį, moteriškumo identifikacija.
		Nėra nosies.	Gali parodyti nepakankamą intelektinį išsivystymą arba tiesiog slogavo tą dieną.
		Paryškinta didelė šypsena.	Infantilinė maniera, pabrėžtas troškimas, kad būtų pagirta.
		Labai didelė.	Galvoja „Gyvenu ir esu“, tačiau gali būti kompensuojamas piešinys. Vaikas mano, kad jam neskiriamas pakankamas dėmesys, lyg perduoda žinią „Žiūrėkite, aš taip pat esu!“.

Gautus duomenis, galima interpretuoti, kad Rūtelė galvoję tik apie ateitį – DT užsiėmimų poveikio, save priima dabartyje, yra įvykių dalyvė, pastebi kas vyksta aplinkui. Save pavaizdavo didelę (didžiausią iš visų piešinių) tuo galima numanyti, kad vaikas galvoja, „*Gyvenu ir esu*“ tačiau gali būti kompensuojamas piešinys, lyg ji manytų, kad jai neskiriama pakankamai dėmesio, lyg norėtų perduoti žinią „*Žiūrėkite, aš taip pat esu!*“. Abiem atvejais jau *atsidengia vaiko savivertė*, tik vienu atveju – su džiaugsmu, *kad ji yra*. Ir kitu atveju – žinanti, kad ji yra (priimanti save = savivertė), bet lyg šauktųsi, kad kiti ją pastebėtų. Rūtelė turi estetinį pojūtį, identifikuoja save kaip mergaitę (DT tyrimo pradžioje užduodant klausimus atsakė, kad gali tapti kitos lyties vaiku). Pabrėžtai, vaikiškai trokšta, kad ją pagirtų. Galima numanyti, kad jai to labai trūksta, nepakanka ir ji to nori – tai ką gauna vaikai, „normaliose“ šeimose. Ne tik už gerą elgesį kai lyg vaikas užsitarnauja pagyrimo, bet visada, nepelnytai, kad tvirtėtų vaiko savivertė. Priimtų savo būtį. Tai, kad Rūta save vaizduoja be ausų, akis vaizduoja be vyzdžių abiejuose piešiniuose reiškia, kad ji *save laiko nereikšminga*. Galima kelti klausimą – kam nereikšminga? Ko bijanti? Ar ji bijo būti nereikšminga?. *Tai – Rūtelės atvirumas*. Mes, suaugę, esantys šalia, ugdantys vaiką, kuris paskui bus savarankiškas visuomenės narys, negalime sudaryti vaikui neigiamos nuomonės. Nepalikime vaiko su vidininėmis prieštaromis, kad vaikas nenorėtų pabėgti nuo realybės (užsisklęsti savyje – ką būtent kartais ir pasirenka Rūta) . Vaikas kalba per piešinį, tai kas yra jo pasamonėje, tai, ko negali ar nedrįsta pasakyti žodžiais. Pagal Widloccer (2010) piešinys – tarsi vartai į vaiko pasaulį.

Taip pat piešiniuose dešimt kartų naudota pagrindo linija. Ji – ženklas, rodantis, jog vaikas sąmoningai suvokia santykį tarp savęs ir aplinkos. Viskas dėstoma ant tos linijos, ji gali reikšti ne tik žemę, bet ir grindis, gatvę ar bet kokį pagrindą ant kurio daiktai stovi. Paminėtos linijos simbolis nekyla iš regimosios patirties (pagal Lowenfeld, Brittain 1964). Įdomų momentą pateikia Brazauskaitė (2004 p. 28) „Vaikų, išgyvenančių neigiamą socialinę bei emocinę patirtį, piešiniuose – pagrindo linija retai piešiama, ji atsiranda daug vėliau negu normaliai besivystančių bendraamžių“. Dešimtyje piešinių iš dvylikos Rūta piešė pagrindą liniją. Galima suabejoti ar Rūtelei diagnozuotas raidos sutrikimas ir negalia gal yra tik jos nenoras priimti realybę ir noras užsidaryti savyje. Galima, numanyti, jog tai – nepakankamo suaugusiųjų dėmesio vaikui pasekmė. Svarbu, kad visos vaiko emocijos būsenos, kurios gali tęstis nuo sekundės iki kelių valandų, netaptų esminiais asmenybės bruožais (Radzevičienė 2006), tokiais kaip: agresyvumas, kerštingumas, uždarumas, linksmumas ir pan.

Septyniuose piešiniuose atsikartoja saulės simbolis. Jis simbolizuoja energiją, siejamas su nepriklausomybe ir kovingumu. (pagal Be'dard, 2009). Ji – išminties ir švaros šaltinis. Simbolizuoja šilumą ir aprūpinimą augant. Dažnai saulė simbolizuoja žmogų, jo širdingumą ir

supratingumą kuris padeda vaikui psichologiniame vystyme (Лебедева, Никонорова, Тараканова 2006)

Penkiuose piešiniuose pasikartojo gėlės simbolis – tai rodo, kad vaikas trokšta patikti ir būti padrašintas (Bečard 2009).

Taip pat penkiuose piešiniuose pasikartoja debesų simbolis, reiškiantis neramumą. Pagrindinis rūpestis surištas su aplinkinio pasaulio realumu. Mėlyni debesys, simbolizuoja ašaras ir poreikį išsiverkti (Лебедева, Никонорова, Тараканова 2006). Galima teigti, jog Rūta savyje laiko daug užslėptų jausmų.

Dar vienas aktualus simbolis yra pačio vaiko piešinyje užrašyti komentarai. Jie pasikartoja penkiuose piešiniuose – lyg atskleidžia poreikį kontroliuoti situaciją, kas yra nesaugumo jausmo pasekmė. Galbūt, ta detalė, tie žodžiai, piešančiajam turi ypatingą reikšmę (pagal Лебедева, Никонорова, Тараканова 2006). Aptariant piešinius (žr.14 priede) – Rūtelė pabrėžtinai kelis kartus kartoja, kas yra jos užrašyta penktame piešinyje (visi piešiniai yra 18 priede): „Kiškis verkia“, nes kiškio vardas Mamulis. Ir kiškis užmušė mergaitę. Į širdutę mušė“. taip Rūtelė atskleidė savy esančią agresiją – „užmušė“ ir liūdesį – „verkia“. Kitose piešinių užrašuose ji neakcentavo kas ten parašyta.

Keturiuose piešiniuose atsikartojo namo simbolis. Namas, tai simbolinis pačio autoriaus atvaizdas. Namas – taip pat suteikia informaciją apie šeimos problematiką, subjekto socialinę adaptaciją, kaip vaikas priima aplinkinį pasaulį, kiek vaikas leidžia su juo kontaktuoti. (З.Ф.Семенова, С.В.Семенова 2006). Iš piešiniuose naudotų namų simbolių – dviejuose pavaizduotos pilys, tai simbolizuoja lengvabūdiškumą su padidinta fantazija, vaikas turbūt dažnai nesuspėjantis susitvarkyti su savo realiomis pareigomis (Лебедева, Никонорова, Тараканова 2006). Kaip teigia З.Ф.Семенова, С.В.Семенова (2006), pilis reiškia nepasitenkinimą šeimynine padėtimi, atotrūkį nuo realaus pasaulio, socialinę dezadaptaciją, norą išeiti iš supančios aplinkos į fantazijų pasaulį, poreikį būti pagirtai arba kūrybinius sugebėjimus. Trijuose namuose nėra durų, o viename name – mažos durys. Galima numanyti, kad Rūtelė užima stebėtojo poziciją ir yra labai atsargi santykiuose, bendraudama tikriausiai yra labai nepatikli (Vengerį 2007).

Savo piešiniuose keturis kartus panaudojo fantastinį gyvūną – aktuali intelektualinė kontrolė arba tiesmukiškumas, bekompromisinis reagavimas, saugant vidinę asmenybę (save), nesaugumas arba greitas išsižadėjimas, nenoras laikytis taisyklių (Лебедева, Никонорова, Тараканова 2006).

Du kartus piešiniuose panaudojo burbulų simbolį, reiškiantį žaismingumą, jausmingumą, draugišką bendravimą (Лебедева, Никонорова, Тараканова 2006).

Medį panaudojo tik vieną kartą – medis tai gyvenimo ir pažinimo simbolis. Medžio piešimas traktuojamas kaip piešančiojo gyvybinių jėgų atspindys. Pagal medžio simbolį galima nustatyti piešinio autoriaus psichologinį išsivystymą, brandą. Tas piešiniui daro mažesnę

socialinių normų ir savosios cenzūros įtaką, todėl piešėjas vaizduodamas medį lengviau atspindi, išreiškia savo negatyvias ir konfliktines savybes (pagal З.Ф.Семёнова, С.В.Семёнова 2006).

Vieną kartą savo piešinyje panaudojo įrėminimą – apsaugą nuo kažko (pagal Фертс 2003) lyg Rūtelė saugotų save nuo kažko, ar tiesiog atskirtų nuo aplinkos.

Interpretuojant Rūtelės piešinius galima teigti, kad ji netiesiogiai save įveda į piešinių simbolių ir charakterizuoja pavaizduodama žmogų dešimt kartų. Jai tai labai svarbu. Žmogaus piešinį galima interpretuoti, kaip autoportretą. Kaip ji atspindi save piešinyje, apie jos realųjį ir idealųjį „Aš“, apie fizinį, psichologinį ir socialinį įvaizdį, apie sąmoningą ir nesąmoningą savęs ir aplinkinių priėmimą.

11 pav. Pirmas piešinys

12 pav. Paskutinis piešinys

Norint išvelgti DT užsiėmų poveikį atskleidžiant Rūtelės savivertę, lyginamas pirmas ir paskutinis piešinys „Nupiešk save“ (žr. 16 priede).

11 lentelė

Lentelėje analizuojama, kaip pakito vaiko simbolių išraiška per DT užsiėmimus, lyginant pirmąjį ir paskutinįjį piešinį

Pirmo piešinio interpretacija	Abiejuose piešiniuose pasikartojantys simboliai	Kas pakito paskutiniame piešinyje
Silpnas kontaktas su realybe	Nupiešta žmogaus figūra yra pats autorius ir jo reali aplinka. Galima	Lyg noras kompensuoti, išskirti – intelektą, protą ar polinkis į

	suprasti fizinę ir emocinę būseną esamu momentu arba jos siekį, kuo ji nori būti.	svajones, fantazijas
Išgyvena susilpnėjusią fantazijos kontrolę	Svarbus tėvas ir rūpi ateitis.	Perspėjimas, susijęs su protavimu ir fantazija
Reiškia stiprų kaltės jausmą ir supratimą	Savikontrolės ir socialinių kontaktų nebuvimas.	Pozityvi lyties identifikacija
Nepakankama psichologinė šiluma	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės.	Požymis estetinio pajautimo ir moteriškos lyties identifikacija.
Svetimumo, priešiško jausmas. Poreikis slėpti kažkokį įvykį. Atotrūkis tarp realaus gyvenimo ir fantazijos.	Nenoras girdėti.	Tvirtas jausmas ir galimybė judėti, keisti padėti.
Labai uždaras, bet kokių kontaktų atmetimas, neadekvatus ir neapsiprendęs socialinėse situacijose, nenoras atskleisti savo tikrų jausmų, leisti į savąjį „Aš“.	Linksma.	Vaikas trokšta patikti ir būti padrasintas.
Vaikas ieško pokyčių, jam labai patinka, kai su juo kalbama apie tai, kas laukia, apie būsimas pramogas. Toks vaikas jaučia poreikį nuolat būti skatinamam ir motyvuojamam.		
Piešdamas galvojo apie praeitį.	Susilaikymas savo pasireiškimuose, pasyvumas, sunkumai susiję su socialine aplinka.	
Fiziologiniame plane – ramybės poreikis; psichologiniame plane – pasitenkinimo jausmo t.y ramybės nuo įtampos, nori jaustis pasitikintis savimi.	Priklausomumas ir žmogaus silpnumas.	
Galį parodyti nepakankamą intelektualinį išsivystymą.	Saugiai jaustis savo padėtyje.	
Atramos simbolis – silpnas. Išikūrimas, nukreipimas į praktišką orientaciją.	Lyg atskleidžia poreikį kontroliuoti situaciją – nesaugumo jausmo pasekmė. Galbūt, ta detalė piešančiajam turi ypatingą reikšmę.	

DT užsiėmimų poveikis interpretuojant Rūtelės savivertę piešinių simboliuose. Dar ir dar kartą kartojasi, kad Rūtelė gerai jaučiasi svajodama, būdama savame fantazijų pasaulyje. *Tai – svarbus perspėjimas jos ugdytojams.* Rūtelė turi estetinį pajautimą ir yra pozityviai priimanti save, kaip mergaitę (jau identifikuojanti savo lytį). Turi tvirtą jausmą ir galimybę judėti. Ir labai trokšta

patikti ir būti pastebėta, tai atsikartoja per kelis skirtingus simbolius. Kaip teigia Pikūnas, Polujanskienė, (cit. Berne 2000), kad būti pastebėtu, pripažintu yra esminis žmogaus poreikis. Galima drąsiai teigti, jog nesvarbu, kokį vaiko piešinio simbolį bepasirinktume ir jį bandytume interpretuoti, norėdami suprasti, ką juo vaikas nori pasakyti, *akivaizdus DT užsiėmimų poveikis, keičiantis vaiko savivertę, nors ir minimaliai. Rūtelė buvo labai uždara, atmetani, bet kokius aplinkinių kontaktus, turinti savy stiprų kaltės jausmą ir nenorinti atskleisti savo tikrų jausmų, silpnai orientavosi realybėje, neapsiprendusi socialinėse situacijose. Jautė nepakankamą psichologinę šilumą, svetimumo, priešiško jausmą, poreikis slėpti kažkokį įvykį. Rūtelė ieško pokyčių, jai labai patinka, kai su ja kalbama apie tai, kas laukia ateityje, apie būsimas pramogas. Toks vaikas jaučia poreikį nuolat būti skatinamas ir motyvuojamas, nes to labai trūko. Fiziologiniame plane – ramybės poreikis, o psichologiniame plane – pasitenkinimo jausmo t.y taip pat ramybės nuo įtampos, nori jaustis pasitikinti savimi, lyg ieškotų savęs, savosios savivertės. Abiejuose piešiniuose atsikartojo savikontrolės ir socialinių kontaktų nebuvimas, priešiškas, noras pabėgti nuo realybės, baimės, susilaikymas savo pasireiškimuose, pasyvumas. Per DT užsiėmimus būdavo linksma. Labai svarbu pastebėti kas teikia džiaugsmą, bei pasitenkinimą vaikui ir planingai įtraukti į tokius užsiėmimus, kad vaikas džiaugtųsi, susidomėtų. Paskutiniuose DT užsiėmimuose Rūtelė jautėsi tvirta ir galinti judėti, keisti senąją padėtį. Rūtelė trokšta patikti ir būti padrašinta. Nuomonė apie save ir savęs vertinimas daugiausiai formuojasi suaugusiojo vertinimais. Taip įsileisdama kitus žmones į savo aplinką, bendraudama, atviraudama, kaip teigia Lekavičienė (2000), savivertė, kaip vienas svarbiausių asmenybės nusakančių parametrų daro įtaką individo santykiams su aplinkiniais žmonėmis, paveikia žmogaus požiūrius, turi įtakos asmenybės raidai. Tik labai didelis klausimas, ką su vaiko pašonės išsakyta kalba daryti? Ar pedagogas esantis šalia ieškos būdų, metodų, kaip padėti vaikui atsikratyti neigiamų emocijų, jausmų, vertinimų ir pan. Ar jis drąsins, ar rodys dėmesį vaikui, ar paglostys nepelnytai. Gal jis netgi drįs pravardžiuoti kad tu vaikelį esi toks, ir viskas? Nutraukę DT užsiėmimus ir niekaip nepakeitę požiūrio, priėjimo prie konkretaus vaiko, vaikas pasiliks augti savieigai. Kaip atvirai teigia Radzevičienė (2006 p. 13) „Turint omenyje vaikų ugdymą globos įstaigose, nepakankamą pagrindinių psichinių poreikių (saugumo, prierašumo jausmų formavimosi, teigiamos emocinės patirties bendraujant su suaugusiais įgijimo) tenkinimą, vaiko psychosocialinės (drauge ir emocinės) raidos optimizavimas turėtų būti pirmaeilis specialiojo pedagoginio proceso tikslas“, ugdymas neturi likti pernelyg akademinis. Ar ugdytojas sudarė palankias sąlygas vaikui lavintis, ar efektyvus ar kryptingas ugdymas? Kokios edukacinės ir pedagoginės technologijos yra taikomos norint realizuoti ugdymo tikslus? Ar yra vaikų globos namų auklėtinių ankstyvoji emocijų ir elgesio sferos *pedagoginė* ugdymo strategija? Emocinė raiška yra glaudžiai susieta su individo vidine būseną.*

2.3.3. Jono atvejo analizė

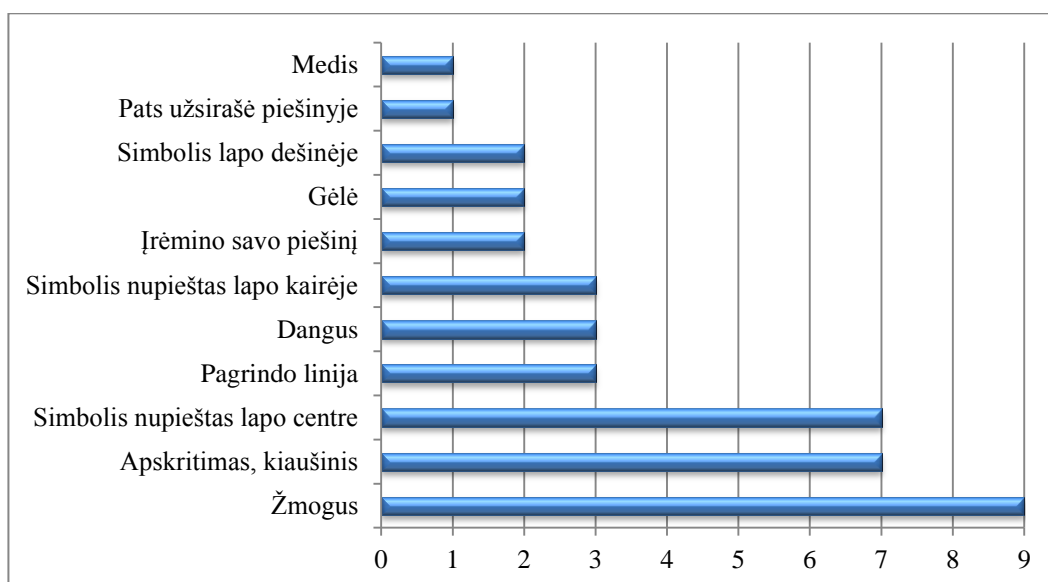
Jonas septynerių metų berniukas, vaikų globos namuose gyvenantis nuo trejų metų. Turi abu tėvus, tik jie retai lanko savo vaikus. Lieso kūno sudėjimo. Kalba aiškiai. Jonui nustatyta lengva protinė negalia. Jonas visada labai rūpinasi savo broliuku. Šiais mokslo metais jis daug ramesnis, paklusnesnis. Dažnai liečia savo tarpukojį. Kai vadovė ateina su sijonu, jis nesidrovėdamas lenkiasi žiūrėti kas yra po sijonu. Vadovei pasakius, kad jai tai nepatinka, jis pasitraukia. Dažnai Jonas vaikštineja vienas įsikišęs į burną pirštą ir čiulpia jį kaip čiulptuką. Taip lyg atitrūksta nuo jį supančios aplinkos, lyg pasineria savame pasaulyje. Pradėjęs piešti visada skuba kuo greičiau darbą pabaigti ir eiti pasakyti, ką jis nupiešęs, savo piešinio niekada papildyti nenori. Dauguma piešinių sunkiai suprantami. Užsiėmimuose dalyvauja noriai. Visada džiaugiasi susitikus.

Nupiešęs piešinį Jonas bendraudavo su vadove ir rodė, ką jame pavaizdavo. Kokius pavadinimus savo piešiniams parinko (žr.19 priede). Jonas komentuodamas savo piešinius pasakodavo, ką pavaizdavo, jei pavaizduodavo save parodydavo. Prieš DT užsiėmimų tyrimą atsakinėdamas į klausimus (žr.2 priede) Jonas pateikė atsakymus, jog savęs neįsivaizduoja koku nors gyvuliu - jis yra žmogus. Kitos lyties žmogumi būti nenori ir kitu žmogumi, būti nenori. Remiantis atsakymais galima teigti, kad save Jonas identifikuoja kaip išskirtinį. „Jonu yra ilgai“. Apie save nepapasakojo nieko - nei savybių, nei sau jokių veiksmų nepriskyrė, tik, kad eina į mokyklą ir yra septynerių metų.

Pačiame pirmame piešinyje įrodo, kad *save jis ignoruoja, nepriima savęs*: “Ką čia pavaizdavai?– tylėjo. Čia Jonas?– „NE JONO ČIA NĖRA“. Lyg jam jo nėra. Pirmas piešinio ispūdis labai bauginantis. Nupiešė žmogeliuką ir kita, raudona spalva, paryškino jo lytinius organus ir dar lyg pakabino žmogutį už ausų, iki dangaus. Antrojo piešinio neaptarinėjo, tiesiog atiduodamas piešinį tylėjo. Trečiajam piešiniui sugalvojo pavadinimą jis pats– „Mano svajonė – namas“. Aptariant, ką jis nupiešė, paklausus, „Kas gyvena tame name? Atsakė – *niekas*. Stebint Joną toliau, jam neprieštraujant, kalbintas daugiau, kad kuo geriau paaiškėtų, ką jis mąsto. „Kas dar gyvena, tame name? – paminėjo vadovę. Pasakodamas apie piešinį, *pirmą kartą įvardijo save esantį* tame piešinyje. Galima numanyti, kad pradėjus bendrauti vaikas, ne iš karto, bet tik tęsiant pokalbį, įvardija, kad jis tame piešinyje vis dėlto *yra*. Ketvirtajame ir penktajame piešinyje Jonas fantazavo, bet įsitraukė į piešimo procesą. Aptariant šeštąjį piešinį, Jonas sako, kad „čia nėra Jono“. Septinto užsiėmimo piešinyje Jonas atsidengia, „*Linksma ir tiek*“. Jis – yra. Aštuntame ir devintame piešiniuose vaizduojant šeimą paaiškėja, ką vaikas laiko šeima– galima manyti, kad jis į šeimą priima tik tą, kas šalia su juo gyvena – brolių. Dešimtame piešinyje Jonas papasakoja savo svajonę – namą ir išvardija, kas tame name gyventų. Nupiešęs piešinį dar išsako žodžiais tai, kas yra jo svajonė. Tik svajonėse neįsileidžia brolio. Bendraudamas su vadove, nežiūri į akis.

Vienuoliktą DT užsiėmimą Jonas labai stengėsi. Nupiešė kelis piešinius. Ypatingai norėjo pavaizduoti savo delnus, juos išryškindamas ir net padidinęs – juos apvedžiojo ant lapo. Galima įžvelgti, kad vaikas yra prieinamas, gebantis duoti ir priimti (Benoit, Pettinati, 2012). Visą tą DT užsiėmimą daug kalbėjo, fantazavo, nenorėjo baigti piešti ir bendrauti. Pasakodamas paskutinio savo piešinio istoriją, Jonas daug dėmesio skyrė, draugui (t.y. broliui). Draugą apibūdino tik teigiamai, o net draugo liūdesiui turėjo paaiškinimą. Apie save nepasakojo. Bet Jonas nesakė, kad jo nėra. Jo piešiniuose galima įžvelgti pasikartojantį savęs nepriėmimą ir ignoravimą (pirmas ir šeštas piešiniai). Jono dalyvavimas visuose DT užsiėmimuose rodo jo dėmesio ir bendravimo norą. DT užsiėmimai suteikė galimybę išsikalbėti, atsiverti, nes kiekvienam žmogui bendravimo (saviraiškos) poreikis yra įgimtas. Savęs suvokimo ir įprasminimo procesai gali vykti tik visuomenėje (pagal Radzevičienė, 2006, cit. Maslou, 1978). Jonas nors ir trumpai, bet žodžiais apibūdindavo, kas nupiešta jo piešinyje. DT – galimybė Jonui keistis.

Ką savo piešiniuose vaizduoja Jonas? Kas interpretuojama tais pavaizduotais simboliais? Kiek kartų tai atsikartoja visuose jo piešiniuose apžvelgta **13 pav.**

13 pav. Apžvelgta kiek kartų simboliai atsikartoja visuose Jono piešiniuose,

Jono piešinius galima pavadinti labai grafiškais – labai daug linijų. Vaiko piešiniuose devynis kartus pavaizduotas žmogus. Bet tik pirmame ir vienuoliktame piešiniuose žmogus panašus į žmogų, o visuose kituose piešiniuose vaizduojamas it koks „galvakojis“. Tuo galima numanyti, kad Jonas moka vaizduoti žmogų, bet sąmoningai pasirenka, gal ignoruoti užduotis, ar juokauja, pasirenka ne realistinį vaizdavimą, ar visai animaciją. Nemažai piešiniuose pasirodo apskritimų kaip kiaušinių (net 7), tai lyg simbolizuoja dvasios atgimimą ir viltį, psichologinę inkubaciją (Лебедева, Никонорова, Тараканова, 2006). Taip pat dažnai simboliai pavaizduoti lapo centre (7 kartus), tai simbolizuoja dabartį, lyg priimtų viską kas vyksta aplinkui ir yra įvykių dalyvis.

Žmogų Jonas pavaizdavo devyniuose piešiniuose. Žmogaus piešinį galima interpretuoti, kaip autoportretą. Kaip pats autorius atspindi save, piešinyje, apie savo realųjį ir idealųjį „Aš“, galima spręsti apie jo fizinį, psichologinį ir socialinį įvaizdį. Žmogaus piešimas atspindi sąmoningą ir nesąmoningą savęs ir aplinkinių priėmimą (З.Ф.Семехова, С.В.Семехова). Žmogaus vaizdavimas Jono piešiniuose apžvelgtas lentelėje (žr. 20 priede).

14 pav. Pirmas piešinys

15 pav. Paskutinis piešinys

12 lentelė

Norint išvelgti DT užsiėmų poveikį atskleidžiant vaiko savivertę, lyginamas pirmas ir paskutinis Jono piešinys „Nupiešk save“.

Kur ir kaip pavaizduotas žmogaus simbolis pirmame piešinyje	Kaip interpretuojamas simbolis ir kaip save atskleidžia Jonas	Kur ir kaip pavaizduotas žmogaus simbolis paskutiniame piešinyje	Kaip interpretuojamas simbolis ir kaip save atskleidžia Jonas
Centrinėje dalyje.	Simbolizuoja dabartį, vaikas priima viską, kas vyksta aplinkui yra įvykių dalyvis.	Plaukai sušukuoti aukštyn (neįprastai).	Demonstratyvumas.
Lapo apačioje.	Informuoja apie vaiko fizinius ir materialinius poreikius.	Lapo viršuje.	Atspindi galvą, intelektą, vaizduotę.

Ilga, ištempta figūra.	Intravertas.		
Akys be vyzdžių.	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės.	Su didelėmis akimis.	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės.
Bendras įspūdis – nemalonus.	Negatyvizmas, neigiamas požiūris į tyrimą arba negatyvus požiūris į vaizduojamą personažą – save.	Nėra nosies.	Gali nurodyti tam tikrą intelekto neišsivystymo laipsnį.
Didelės ausys.	Nori gauti informacijos, atsargumas ir priešiškumas aplinkai ar nepasitenkinęs savo išvaizda.	Nėra burnos.	Negatyvizmas, autizacija, astenija, impulsyvumas.
Rankos prispaustos prie kūno.	Intravertas.	Rankos ištiestos į šalis.	Ekstravertas.
Išryškinti vyriški organai raudonai.	Negatyvizmas, asocialumas.		
Užspalvotas veidas.	<i>Labai neigiamas ženklas, kuris priskiriamas su identiteto praradimu ir savojo „Aš“ praradimo.</i>	Viena ranka su paryškinta plaštaka.	<i>Tai simbolizuoja gebėjimą duoti ir priimti. Atviri delnai reiškia prieinamumą.</i>
Nedidelis žmogelis.	Suspaustas vaiko ego ir somatinių jausmų dezorganizacija.	Galvakojis.	Galbūt bendro protinio vystymosi sutrikimas.

Galima pamatyti DT užsiėmimų poveikį, Jonas pirmajame piešinyje priima viską, kas vyksta aplinkui, yra įvykių dalyvis, o paskutiniajame – jau demonstruoja save išskirtinį (šukuosena). Turi fizinių ir materialinių poreikių. Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės išlieka aktualios. Pagal Oaklander (2012), kai jausmai nepripažįstami, nepripažįstamas ir pats vaikas, jei iš jo pasijuokiamas – vaikas jaučiasi atstrumtas, o vaiko jausmai formuoja jo esmę. Nors neigiamas požiūris į save ar jo išvaizdą, atsargumas išvaizdai, išliko, Jonas kartais pripažindavo esąs piešinyje. Taip pat pakito jo požiūris į aplinką - buvęs labai uždaras (intravertas) lyg viską gniaužęs savyje, po DT užsiėmimų įsdrįso šiek tiek atsiverti. Pirmajame piešinyje savojo identiteto ir savojo „Aš“ praradimu – radikaliai pasikeitė Jono savivertė. Jis tapo gebantis duoti ir priimti. Save ignoravęs vaikas – tapo atviresnis savo jausmams, galėjo priimti *save*. Tai ryškus ir labai svarbus pokytis – tai apibendrinta vaiko nuomonė apie save ir apie tai, kiek jis vaikas yra vertingas. Tai - pozityvi nuomonė apie save. Tai - savivertė. Pilnai pakito suspaustas vaiko ego ir jausmai išreikšti kūne – vaikas atsipalaidavo. DT užsiėmimai buvo veiksmingi Jono savivertei išryškėti.

Jono piešiniai išskirtinai gausūs skirtingų linijų, jų skirtingų storių, štrichų. Jonas tarsi pasinerdavo į savo pasaulį. Galima ieškoti tipinio raidos tarpsnio sutrikimo, kurį turi Jonas. Bet ar tai gali būti vienintelis paaiškinimas? Galbūt Jonas savo piešiniuose tiesiog išveikia savo tos dienos emociją, reakcijas, suaugusiųjų elgesį su juo? Ką išvelgtume, jei empiriškai pasinertume į Jono vidų? Labai tiktų individuali DT šiam vaikui. Žinoma, gal dar reikia ilgesnio laikotarpio bendrauti su vaiku. Kaip teigia Marder (2010 p. 62) – „Tam tikru ritmu piešiami grafiniai piešiniai daro teigiamą poveikį vaiko emocijoms. Ritmas skatina veikti, tonizuoja, yra papildomas organizacinis komponentas. Visi brūkšniavimai padeda atsikratyti piešimo baimės, orientuoja į patį kūrybos procesą, mažina su rezultatu siejamus lūkeščius“. Pagal Арнхейм (1974), linija yra pagrindinis elementas vaiko piešiniuose – žvelgiant empiriškai ji kaip švari abstrakcija. Linija yra išskirtinai kaip abstrakcija, jeigu mes į piešinį norime žvelgti kaip į fotografiją. Kad suprastume vaizdą, kaip sukurtą struktūrinį ekvivalentą, o ne kaip mechaninį dublikatą ir jeigu prisimintume, kad linija sukuriama motoriniu judesiu su vaizduotės pagalba, tai mes atrasime, kad bet koks štrichas yra nuostabiai konkrečios ir tikslios, priimtinos išraiškos formos. Pasinerimas į linijos formas pilnas netikėtumų. Galima numanyti, kad Jonas, išreiškė savo emocišką reakciją į pateiktas temas, savaip brėždamas šrihus. Kaip teigia Widlocher (2010 p. 173) „*Negalima vaiko piešinio laikyti vien tik vaizdų kalba. Jis visų pirma yra pėdsakas, kurį po savęs palieka grafinis gestas: toliau vykstant psichomotorinei raidai ir percepcinio erdvės struktūrinimo pažangai, pastebime, kaip tas pėdsakas evoliucionuoja ir charakterizuoja tolimesnius piešinių stilius*“. Vaikas piešia, vadinasi, jis mokosi matyti, stebėti, remtis patirtimi. Ko vaikas negali mums pasakyti apie savo svajones, nerimą konkrečiose situacijose, tai jis parodo piešiniuose. Daugumos Jono piešinių negalime susieti su simbolika, bet reikia stengtis išvelgti ekspresiją siejamą linijų reikšmę, piešimo būdų visumą ir viską išanalizavus tai turi integruotis į globalesnį piešinio stebėjimą. Į spalvų gamą Jono piešiniuose galima žvelgti, kaip į *ekspresinę spalvos galią*, atskiriant nuo jos simbolines funkcijas (Alschuler ir Weis Hattwick, cit. Widlocher, 2010). Galima numanyti, kad Jonas savo piešiniuose per linijas nesąmoningai užfiksavo *emocinę* būseną.

Jono piešiniai labai grafiški, pilni skirtingų linijų įvairovės, kaip jos atsikartoja. Ką galima interpretuoti, išvelgti tose linijose. Kokias vaiko emocijas ir savivertę galima nuspėti Jono piešiniuose (žr.21 priede). Pavaizduotos linijos piešinyje interpretacija, kiek kartų atsikartoja Jono piešiniuose, taip galima numanyti, ką per tą atsikartojantį simbolį galima pasakyti apie Joną (žr.22 priede). *Linijos simbolių interpretacijos variantų* yra net 17, jas interpretuojant, galima numanyti, kad Jonas pasakoja apie save, per ekspresyviai panaudotas linijas. Išanalizavus pasirinktas spalvas, štrichus, jų ilgį, judesį ir pan. (žr.22 priede) Jonas atskleidžia, jog jis yra impulsyvus ir lengvai užsiplieskenčio charakterio (tokios linijos jo piešiniuose atsikartoja 11 kartų), bet tuo pačiu jis racionaliai valdantis save, kontroliuojantis savo impulsus ir galintis tikslingai siekti numatytų

tikslų (8 kartai). pasitikintis savimi (8 kartai), nes racionaliai valdo save. Galima numanyti, kad jis sąmoningai užgniaužęs save – tai kaip prognozuojamas vulkano sprogdimas. Jonas turi tendenciją koncentruotis savyje ir bėgti nuo suaugusiųjų žvilgsnių (7 kartai). Vaikas koncentruojasi savyje – užsidaro nuo suaugusiųjų, sąmoningai. Kodėl? Ar mes jį nuskriaudėme ir jis nepasitiki suaugusiais? Mes, atstovaujame visuomenę. Ar pasikeis vaiko mintys, ar tik stiprės dabartinės pažiūros į suaugusius žmones? Kuo jis taps, paaugęs, užaugęs? Jonas iš pasamonės, per linijų interpretacijas, lyg duoda atsakymą – jo agresyvumas yra tarsi atsakas į jį supančios aplinkos agresiją, o taip pat įtarumas ir nepasitikėjimas aplinkiniais (6 kartai). Tuo pačiu, kaip mažas vaikas, jis stengiasi artintis link mūsų – suaugusiųjų (6 kartai). Jame slypi nestabilumo požymis (4 kartai) nors tuo pačiu jis yra atviras, tai gerai prisitaikiusių grupėje vaikų išskirtinis bruožas (4 kartai). Jonas viduje vyriškas, aktyvus, konstruktyvus, atviras temperamentingas ir tuo pačiu jo viduje yra psichologinis konfliktas (4 kartai). Jono viduje reiškiasi liūdesys (3 kartai). Gal tai vaiko reakcija į per griežtą aplinkinių suaugusiųjų drausmę kuri vaiko viduje sudaro emocijų stabdymą, baimę, nerimą ir siejama su depresyvia vaiko elgsena (2 kartai). Galima numanyti, kad taip jaučiasi Jonas jį supančioje aplinkoje.

13 lentelė

Kaip linija pavaizduota pirmame ir paskutiniame piešiniuose, kaip ji interpretuojama.

Kaip linija pavaizduota pirmame piešinyje	Kaip interpretuojamas simbolis ir kaip save atskleidžia Jonas	Kaip linija pavaizduota paskutiniame piešinyje	Kaip interpretuojamas simbolis ir kaip save atskleidžia Jonas
Vertikali.	Būdinga vyriškiems, aktyviems, konstruktyviems, atviriems temperamentams.		
Ilga linija.	Parodo impulsyvumą ir lengvai užsiplieskantis charakteris.	Ilga linija.	Parodo impulsyvumą ir lengvai užsiplieskantis charakteris.
Nutrūkstančios linijos ir zigzagai.	Yra nestabilumo požymis.	Nutrūkstančios linijos ir zigzagai.	Yra nestabilumo požymis.
Raudona spalva (šilta spalva).	Stengiasi artintis link suaugusiųjų.	Raudonos spalvos.	Stengiasi artintis link suaugusiųjų.
Horizontali, trumpa, atsikartojanti.	Psichologinių konfliktų požymis.		
Mėlyna (šalta spalva).	Turi tendenciją koncentruotis savyje ir bėgti nuo mūsų (suaugusiųjų) žvilgsnių.	Mėlyna.	Turi tendenciją koncentruotis savyje ir bėgti nuo mūsų (suaugusiųjų) žvilgsnių.
Piešinyje panaudotos visų tipų linijas	Charakterizuoja pasitikintį savimi vaiką.	Plonos.	Neprisitaikymo jausmas, neapsisprendimas.

(plonos, storos, su paspaudimu, silpnos ir pan.).			
		Žalios spalvos.	Reakcija į per griežtą drausmę.
		Apvalios linijos.	Liūdesys.

Apibendrinant duomenis galima teigti, kad DT užsiėmimų poveikis Jonui – galimybė išveikti savyje eančias emocijas ir atsiskleisti, atsidengti per interpretuojamus simbolius.

Jonas save pateikė, kaip vyrišką, aktyvų, atviro temperamento. Buvo ir išliko impulsyviu ir lengvai užsiplieskiančio charakterio. Nestabilumo požymis buvo ir išliko. Buvo ir yra noras koncentruotis savyje ir bėgti nuo suaugusiųjų žvilgsnių (galima įžvelgti žemą savivertę – dažnai susigūžęs, nuleidęs galvą). Pirmame piešinyje iš linijų charakterizuojamas kaip pasitikintis savimi. Išliko neapsisprendimas, neprisitaikymas, liūdesys. Pats vaikas per savo piešinių simbolius ir atsako kodėl – tai vaiko reakcija į per griežtą drausmę.

Per DT užsiėmimus atsiskleidė tai, kas slypi vaiko viduje, to dėka galima sąmoningai nukreipti pokalbių su Jonu temas, drąsinti, dominti, rodyti dėmesį, motyvuoti, o ne griežtai bausti (gal net ir griežti žodžiai yra baudimas), padėti vaikui apsispręsti jam rūpimuose klausimuose ir pan. Žinoma, tam reikia laiko ir sudominimo, įdėti daugiau pastangų ir originalumo, meilės.

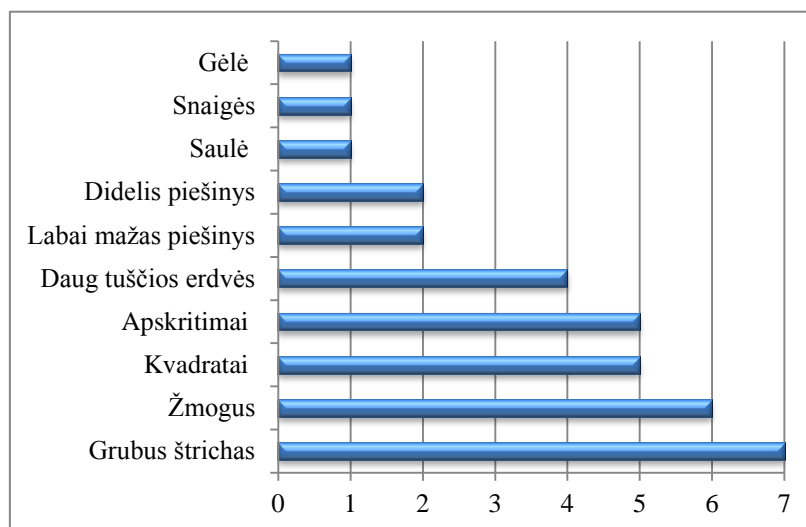
DT užsiėmimai Jono *savivertei suteikė poveikį*, pirmuosiuose užsiėmimuose, Jonas visai ignoravo save. DT užsiėmimuose save Jonas pateikė per piešinius: simbolius, linijos ekspresiją, minimalų bendravimą, pokalbius, aptarimus. Stebint patį vaiką jis padaršėjo, įgyjo kantrybės, nebeskubėjo (žr. 23 priede – vienuoliktas piešinys). Svarbus žingsnis didinant savivertę, mokyti priimti save, įsileisti teigiamas, pozityvias mintis apie save. Įmanoma keisti savivertę, kryptingai drąsinant, ugdant.

2.3.4. Ernestos atvejo analizė

Ernesta yra septynerių metų mergaitė. Vaikų globos namuose ji gyvena nuo ketverių metų. Turi abu tėvus, bet jie jos visai nelanko. Turi sesę. Ernestai nustatyta vidutinė negalia. Jos kalba sunkiai suprantama, kalba „savais žodeliais“. Žemų intelektinių gebėjimų vaikų kalba atlieka savo pagrindines funkcijas, nors ir nepilnavertiškai. Dėl centrinės nervų sistemos pažeidimų gali sutrikti kalbos raida ir vėluoti 3 – 4 metus. Sutrikusios visos kalbinės veiklos fazės, silpna motyvacija, nepakankamas noras bendrauti kalbant. Labiausiai sutrikę kalbinės veiklos lygmenys – prasminis(turinys) ir kalbinis(skurdus žodynas, sakiniai). Mergaitė tyli, kartais atrodo, kad ji tuoj tuoj pradės verksti, bet pasėdi ir nusiramina, susivaldo pati, vėl paima pieštukus ir piešia tai, ką ji nori. Iš to, kad dažnai vis kartoja „nemoku“, galima įžvelgti nerimastingumą, sunkumų vengimo tendenciją, menką savęs vertinimą (Vengeris 2007) . Pateikus klausymą, dažniausiai atsako kartoja tai, ką prieš ją kalbėjęs kitas vaikas. Kaip savo piešinius interpretavo Ernesta (žr.24

priede). Lentelėje (kuri yra 2 priede) buvo pateikti klausimai kuriais siekta išsiaiškinti, kaip Ernesta identifiuoja save, kokio jos saviertė. Ji vienintelė gali būti gyvūnu – „Drambliu, nes nori gerti pieno“. Galima numanyti, kad Ernesta neskiria žmogaus nuo gyvulio, bet žinoma, gal ji tik smaginosi ir iš nuobodulio atsirado „betkaipizmas“, nenorėdama tylėti pasakė ką nors ir tiek (Piaget 2011). Priešingos lyties būti nenori, ji tai net du kartus pabrėžė, kad „Yra mergaitė ir maža ir didelė“. Apie save nieko nepapasakojo. Lyg nepažinotų savęs. Mėginant apibendrinti, ką Ernesta verbališkai pateikė pristatydamą savus piešinius ir mėginant empatiškai įsijausti į Ernestos vidinį pasaulį, galima išgirsti lyg ją pačią: „Sapnai gyvena tyliai, tyliai, kad pasiektų namus“ – tai, kas jai labai brangu ir yra jos turtas, bet yra tik sapnuose. Ernestai labai patiko žaidimas, įsiminė piešimą pirštuku ore, dažnai prašydavo pakartoti, lyg taip papiešusi įsidrąsindavo tai perkelti į lapą. Paklausta ar nupiešė save atsako – „Ne, ne save“ ir rodo, kad ji yra čia (ant savo kūno). Kada tu būni linksma? – „Kai sninga.“; „Būna pikta, kai neleidžia važinėti – tada būnu pikta, tada bijo baubų“. O kada jautiesi gerai? – „nežinau“. Kai buvo tema „Mano šeima“ ir paklausta: kas yra toje šeimoje? Atsako – „Kad reikia būti geram ir tyliai“ (lyg vaikas manytų, kad jai reikia būti gerai ir tyliai, šeimoje). Kas būna tavo šeimoje? – „Šuo, katė, mama, tėtė ir bobutė“. Kokio tavo svajonė? – „noriu, kad užaugti, o svajonė gera. Ir viskas“, lyg sau patvirtina, kad svajonė yra gera. Ir pirmą kartą, tik vienuoliktame piešinyje, pasakodama ką nupiešė, sako „čia Ernesta.“ Ir rodo lape pavaizduotą save. Paklausta: ką tu čia veiki? – „bėga, bėga, ratu“, lyg teigtų negalinti niekur nusukti, tik ratu, ratu, kaip užburtame rate. Pristatydamą paskutinį piešinį. paklausta „Ką gali pasakyti apie save?“ atsakė – „Mano vardas karalienė“. Drąsiai sutapatina save piešinyje ir tuo labai džiaugiasi. Gera, kad Ernesta džiaugiasi ir pati save vadina „karaliene“. Norint, kad vaikas būtų stipresnis, jis turi pažinti save. DT užsiėmimuose vaikas skatinamas kalbėti apie save, apibūdinti save sakiniiais. Apie save skatinamas kalbėti, žaidžiant, piešiant, pristatant piešinį ką pavaizdavo, aiškinantis sapnus, vaidinant ką nors, tiesiog, bet kuriuo metodu, kurie padeda susitelkti ir pažvelgti į save. „Štai kas aš esu“ ir „Štai kas aš nesu“. DT užsiėmimuose vaikas gali nupiešti ką nori, arba tai, kas jį daro laimingą, ar liūdina, ar kas jį supykdo, baugina, arba tai, ką jam patinka veikti. Tiesiog DT užsiėmimuose vaikas gali išsakyti ir žodžiais (jei gali) ir piešiant išveikti emociškai (Oaklander 2012) *DT užsiėmimai tikrai suteikė poveikį Ernestos savivertei. Pokytį galima įžvelgti net emocijose ir bendravime. Žinoma, tai ne galutinis, pilnutinis savivertės įsitvirtinimas. Tai tik dalis proceso.*

Ką savo piešiniuose vaizduoja Ernesta? Kas interpretuojama tais pavaizduotais simboliais? Kiek kartų tai atsikartoja yra 16 pav. diagramoje.

16 pav. Kiek kartų atsikartoja simboliai Ernestos piešiniuose, pavaizduota diagrama

Galima išvelgti, kaip Ernesta atsiskleidžia per simbolį. Kaip Widlo'cher (2010) teigia (cit. Juliette Boutonnier p. 100) „piešinys yra piešinys, skirtas kitam“. Mokslininkė akcentuoja, kad norint pamatyti vaiko vidų, kas jame vyksta, reikia „stebėti ir analizuoti vaiko piešinį“.

14 lentelėje pavaizduota, kad septyniuose Ernestos piešiniuose atsikartoja grubus štrichas– septynis kartus, galima interpretuoti patį štrichą kaip atsiskleidžia vaikas, ką galima išvelgti joje (Лебедева, Никонорова, Тараканова 2006).

14 lentelė

Štricho ypatybės Ernestos piešiniuose

Piešinyje Nr.	Štrichas	Interpretacija
2	Horizontalus	Pabrėžtas moteriškumas, silpnumas, atsargumas ir pastovus susirūpinimas savo apsaugojimu.
3	Didelis kiekis griežtų štrichų	Agresyvumas
5	Didelis kiekis griežtų	Agresyvumas
7	Trumpučiai	Impulsyvus elgesys
9	Horizontalus	Pabrėžtas moteriškumas, silpnumas, atsargumas ir pastovus susirūpinimas savo apsaugojimu.
10	Daugiau vertikalių	Tikslingas apsispręstas užsispyrimas

11	Daugiau vertikalių	Tikslingas apsispręstas užsispyrimas
----	--------------------	--------------------------------------

14 lentelėje galima įžvelgti, kad Ernesta yra pabrėžtinai mergaitiška, silpna, atsargi ir pastoviai susirūpinusi savo apsisaugojimu, nuo ko? Jos viduje – ramybės stoka. Ernesta yra impulsyvi, agresyvi. Galima numanyti, kad jos agresyvumas yra nukreiptas į ją pačią. Tikslingas apsispręstas užsispyrimas, kaip apsauga. Ernesta vaikų globos namuose yra nuo ketverių metų, žinoma, ji yra patyrusi didelę traumą. Jai reikalinga pagalba, kad ji galėtų išreikšti gal jau palaidotus savo jausmus ir taip transformuoti tą traumą. Dažnai vaikai kaltina save, viską priimdami asmeniškai. Dėl patirtos traumos šis savęs kaltinimas gerokai susilpnina savastį, vaikui labai sunku išreikšti savo jausmus, *kuriuos būtina išreikšti*, kad išgytų (pagal Oaklander 2012). Dažnai vaikai vengia prisiliesti prie paslėptų jausmų. Pagal Oaklander (2012), tai trukdo sveikai vystytis. Nuslopinti jausmai, ypač pyktis, iš esmės susiję su neigiamų introjektų prisiėmimu. Vaiko jausmai formuoja jo esmę, būtį, savastį. Kai jausmai nepripažįstami, nepripažįstamas ir pats vaikas. Kuo daugiau neigiamų žinučių apie save vaikas priima, tuo labiau jis linksta atsisakyti savasties. Jis pats ima trikdyti savo augimą, riboja save. Užgniaužia pojūčius, įtempia raumenis, sulaiko ir blokuoja raišką, surakina mintis. Savasties jautimas slopsta, vaikas griebiasi gausybės gynybinių mechanizmų ir net tariamos regimybės, kad jis gyvas ir aktyvus.

Žmogaus simbolis atsikartojo šešiuose piešiniuose – Vengeris (2007 p. 144) tai „scheminis vaizdavimo būdas, iki penkių su pusę metų atitinka normą; vėliau – formalus požiūris į užduotį; negatyvizmas, atvaizdavimo funkcijos ir galbūt bendro protinio vystymosi *sustojimas*; kartais mokymosi funkcijos sutrikimas, organinis smegenų pažeidimas; protinis atsilikimas“. Kaip teigia Benoit ir Pettinati (2012 p. 95) „Jei žmogeliukas labai mažas arba sugrūstas į ribotą popieriaus lapo dalį, *tai menkos savigarbos, savęs nuvertinimo arba slopinimo požymis, drovios arba labai susirūpinusios asmenybės*“. Stebint DT užsiėmimus Ernesta save dažnai nuvertindavo „nemoku“, „nepiešiu“, tuo slopindavo savo keitimosi procesą.

Kvadratų simboliai piešinyje – penki. Jie simbolizuoja tvirtumą, ryžtą, sprendimo galią. Bet tuo pačiu gali perspėti, kad išorės įtakai nepasiduodantis elgesys ar nusistatymas. Tai labai koncentruota forma. Vaikas jaučia poreikį judėti, išlieti energiją. Tokie vaikai yra stipraus charakterio, jų nuomonės lengvai nepakeisi. (pagal Be‘dard 2009). Tai galima įžvelgti ir tylioje Ernestoje, nes ji taip puikiai, didvyriškai suvaldo atsiradusias ašaras pati sau, lyg nelaukdama, ar nesitikėdama pagalbos iš šalies, bet taip ignoruodama savo jausmus.

Apskritimų simboliai piešinyje – penki Apskritimas „Kiaušinis“ simbolizuoja dvasios atgimimą ir viltį, psichologinę inkubaciją (Лебедева, Никонорова, Тараканова 2006). Tai galima numanyti Ernestos raiškoje, kad DT užsiėmimai – kitimo procesas, lyg dvasios atgimimas ir viltis.

Daug tuščios erdvės piešinyje – keturiuose piešiniuose. Maža piešinio apimtis paliekant daug baltų plotų reiškia *kuklumą, baimę, ir menką savigarbą* (pagal Benoit ir Pettinati 2012)

Norint išvelgti dailės terapijos užsiėmų poveikį atskleidžiant Ernestos savivertę, lyginamas pirmasis ir paskutinis Ernestos piešinys „Nupiešk save“.

17 pav. Pirmas piešinys

18 pav. Paskutinis piešinys

Norint išvelgti kas pasikeitė, lyginimas pirmas ir paskutinis DT užsiėmimo piešiniai, (žr. 25 priede). Kokį galima išvelgti Ernestos savivertės pokytį? Pavaizduota 15 lentelėje.

15 Lentelė

Kokie simboliai yra tik pirmame piešinyje, kokie simboliai yra abiejuose piešiniuose ir kas pasikeitė paskutiniame piešinyje.

Pirmo piešinio interpretacija	Abiejuose piešiniuose pasikartojantys simboliai	Kas pakito paskutiniame piešinyje
Pažeistas bendravimas, impulsyvumas, kaltės jausmas	Vaikas jaučiasi įtemptą pavojų, maža savivertė, nepasitikėjimas, savo saugumu, emocinis priklausomumas, susikaustymas, nekonfortabiliai jaučiasi, jaučia stiprų spaudimą iš aplinkos. Vaikas turi norą kad juo rūpintųsi, girtu, gintų; rūpinimu savimi nori patikėti kitam, ne sau.	Galvoja apie ateitį, kas jos laukia, siekia–laukia ateities; priklausomybė vyriškam autoritetui; individualumas linksta į sąmoningumą; gerai kontroliuoja savo poelgius; akcentuoja išorinį pasaulį. Poreikis įsikabinti į autoritetą.
Laiko save nereikšmingu	„Jei žmogeliukas labai mažas arba sugrūstas į ribotą popieriaus lapo dalį, tai menkos savigarbos, savęs nuvertinimo arba slopinimo požymis, drovios arba labai susirupinusios asmenybės“.	Labai neigiamas ženklas, kuris priskiriamas su identiteto praradimu ir praradimu savojo „Aš“

Agresyvumas, arba verbalinis aktyvumas agresyvaus charakterio. Tikriausiai ji turi– apsauginį– gynybinį charakterį.	Maža piešinio apimtis paliekant daug baltų plotų reiškia kuklumą, baimę, ir menką savigarbą	Tai simbolizuoja gebėjimą duoti ir priimti. Atviri delnai reiškia prieinamumą.
	Jaučia sunkią vidinę kovą nepasiekiamiems siekiams; pasitenkinimą renkasi ieškoti fantazijose; vaikas linkęs laikytis nuošalyje	
	“ <i>Scheminis</i> vaizdavimo būdas, iki penkių su pusę metų atitinka normą; vėliau – formalus požiūris į užduotį; negatyvizmas, atvaizdavimo funkcijos ir galbūt bendro protinio vystymosi sustojimas; kartais mokymosi funkcijos sutrikimas, organinis smegenų pažeidimas; protinis atsilikimas“.	
	Nupiešta žmogaus figūra yra pats autorius ir jo reali aplinka. Galima suprasti fizinę ir emocinę būseną esamu momentu arba jo siekis kuo jį nori būti.	
	Atkreipia dėmesį į specifiką apsauginių mechanizmų ir ypač pasireiškiant jo reakcijoms	
	Nepasitikintis, užduras, noras būti priklausomu, ieško pastovumo.	
	Nėra pagrindo po kojomis.	

15 Lentelėje galima išvelgti, kaip Ernesta „kalba“ per savo pavaizduotus simbolius. Ernesta buvo impulsyvi, agresyvaus charakterio, turinti kaltės jausmą, pažeistas jos bendravimo supratimas. Tikriausiai ji taip apsisaugo gynybiniu agresyvumu. Tai išliko abiejuose piešiniuose: Ernesta jaučia įtemptą pavojų, *mažos savivertės*, nepasitikinti savo saugumu, susikausčiusi, emociškai priklausoma, jaučia stiprų spaudimą iš aplinkos. Turi norą kad ja rūpintųsi, girtų, gintų; rūpinimąsi savimi nori patikėti kitam, ne sau– galima išvelgti, kad nori likti vaiku, nes bijo aplinkos, ji jai visai svetima. *Išliko menkos savigarbos*, save nuvertina arba slopina, kukli. Jaučia sunkią vidinę kovą nepasiekiamiems siekiams; nusiraminimą renkasi ieškoti fantazijose, linkusi laikytis nuošalyje, lyg neturinti pagrindo po kojomis. *Kas pasikeitė*– galvoja apie ateitį, kas jos laukia. Ernestos individualumas linksta į sąmoningumą; gerai kontroliuoja savo poelgius;

akcentuoja išorinį pasaulį. Poreikis įsikabinti į autoritetą, prierašumo poreikis. Piešiniuose įžvelgiamas identiteto praradimas ir savojo „Aš“ nebuvimas. Tačiau atviri jos delnai, lyg šaukia – esu pasiruošusi priimti ir duoti. Visų piešinių simbolių interpretacijos, tai lyg Ernestos laiškas mums – suaugusiems, jos ugdytojams, kurie formuoja jos savivertę ir ruošia ją gyvenimui. Ernestai DT užsiėmimai suteikė svariausią poveikį savivertei. Galimybė bendrauti ir nupiešus piešinį apie jį papasakoti. – savivertės ugdomos priemonės Tik vienuoliktame DT užsiėmime įvardijo – *čia Ernesta*. O paskutiniame piešinyje, save pavadino „*Karaliene*“. Ernesta ta mergaitė, kuri iš „*dramblio tapo karaliene*“. Tai - labai ryškus DT užsiėmimų poveikis vaiko savivertei. Žinoma tie DT užsiėmimai tik momentiniai, reikalingi tęstiniai, kad vaikas galėtų sutvirtėti savo pokyčiuose, galėtų atpažinti užslėptas savo emocijas, jas išveikti. Priimti save. Ugdyti savo savivertę. Vertinti, mylėti save, kad drąsiai išeitų į supantį pasaulį, nenorėtų likti infantiliška, bijančia rytojaus. Didelė atsakomybė ugdytojams, kokiais žodžiais drąsinami vaikai, ar jiems nelipdomos „etiketės“. Vaikai viską girdi ir atspindi kaip veidrodžiai suaugusiųjų elgesį. Dėl Ernestos patirtų traumų gerokai yra susilpnėjusi jos savastis, jai labai sunku išreikšti savo jausmus, o tai būtina padaryti, kad išgytų ir transformuotusi ji pati.

Apibendrinant galima teigti, kad išanalizuoti vaikų atvejai atskleidė neigiamą savivertę, net norą ignoruoti save iki DT užsiėmimų, o per juos ir po jų vaikai pasikeitė, bet tai tik keitimosi proceso pradžia. Kaip teigia Vaitkevičienė (2006 p. 54), „jei save negatyviai vertina vaikas, tai ilgalaikių nesėkmių, aplinkinių neigiamų reakcijų, pasmerkimo ir atstūmimo pasekmė“ (p. 59), „savęs vertinimas tai sudėtingas, reikšmingas uždavinys. Paprašytas save įvertinti – tai papasakoti apie save, savo savybes ir išgyvenimus, sėkmes bei nesėkmes“. Apibūdinti savęs žodžiais vaikai negalėjo, tik vienas vaikas pasakė, kad yra „ramus“.

Kaip teigia Vengeris (2008 p. 29), „nėra metodikų, kurios atskleistų *tik* protinį išsivystimą arba *tik* asmenybės ir emocines vaiko savybes“. Remiantis Vengerio mintimi, dar tvirčiau galima teigti, kad vaikams labai reikalinga tenkinti *pagrindinius jų poreikius* – (*meilės, švelnumo, saugumo, bendravimo, prierašumo...*), jei yra koks protinis neišsivystymas, tai gali būti tik *užstrigęs* vystymasis tam tikrame tarpsnyje. Vaikams reikalingas dėmesys, meilė, padrąsinimai ir kūryba (įvairiomis formomis). Kaip Šeimos santykių instituto (2009) nuomone, patirtis rodo, kad vaiko savivertė dažniau priklauso ne nuo gabumų ar intelekto, o labiau nuo aplinkos palaikymo, motyvavimo, skatinimo. Vaiko raidai labai svarbu globėjo (ugdytojo) prieinamumas ankstyvosiose stresinėse situacijose, sugebėjimas reaguoti į vaiko poreikius garantuoja prisirišimą. Tai užtikrina stabilią vidinę vaiko organizaciją, jo adaptaciją ir integraciją į aplinkinį pasaulį. Nuo to priklauso ir asmens savivertė.

Išvados

1. Išanalizavus mokslinę literatūrą galima teigti, kad globojami vaikai, nuo pat mažens atskirti nuo tėvų, yra socialinės atskirties grupė. Jie išgyvena stiprius stresorius, kurie neabejotinai turi įtakos jų raidai, emocijoms, savivertei ir jų socializacijai. Globojami vaikai turi daugybę priešasčių jaustis menkais, nevertais dėmesio, blogesniais už kitus, manančiais, kad daug ko nesugeba. Todėl labai svarbu, kad suaugusieji padėtų vaikams vystyti teigiamą savosios vertės pajautimą ir suvokimą, kas jie yra, ir tai yra vienas iš svarbiausių globos uždavinių.

2. Dailės terapijai yra svarbus ne vaiko talentas dailės srityje, o pats meninis vyksmas. Didžiausia vertybė yra ne estetinis kūrinio vaizdas, o nuoširdumas, atvirumas, spontaniškumas išreiškiant savo jausmus ir išgyvenimus, individualus saviraiškos stilius. Ugdomosios dailės terapijos užsiėmimai stiprina silpnąsias vaiko asmenybės puses, plečia pažintines galimybes, modeliuoja pageidaujamą elgesį, skatina vaizdo ir žodžio tapatumą, padeda išreikšti jausmus, emocijas (sugaržytiems – laužo savyginos gniaužtus), padeda fiziniam brendimui (regos, judesio koordinacija, tikslesnė motorika, raumenų valdymas), socialumo formavimuisi, intelekto brendimui (gilėja savęs ir aplinkos pažinimas, požiūris į supantį pasaulį). Vaikas išreiškia save, savo išgyvenimus ne tik kurdamas, bet ir komentodamas savo piešinį.

3. Panaudojus piešinių analizės ir interpretacijos metodus, galima įžvelgti, kad išanalizuoti vaikų atvejai atskleidė neigiamą savivertę, vaikai negali savęs apibūdinti žodžiais (tik vienas vaikas pasakė, kad yra „ramus“). Jie save vertina negatyviai, iš piešinių simbolių galima numanyti, kad tai ilgalaikių nesėkmių, aplinkinių neigiamų reakcijų, pasmerkimo ir atstūmimo pasekmė.

4. Lyginant pirmą ir paskutinį ugdytinių piešinį, kuris buvo sukurtas DT užsiėmimų metu, galima pastebėti, kad išanalizuoti vaikų atvejai atskleidė neigiamą savivertę, net norą ignoruoti save iki DT užsiėmimų, o per juos ir po jų vaikai pasikeitė. Pasikeitimai vyko nuo visiško savęs ignoravimo iki gebėjimo save priimti pirminių apraiškų, nuo vaizdavimo savęs drambliau iki vaizdavimo karalaitė, nuo uždarumo iki noro bendrauti, nuo priešiško iki smalsumo ir entuziazmo. Galima teigti, kad tai tik pokyčių proceso pradžia, nes DT užsiėmimai vyko gana trumpą laiką. Vaiko savivertė dažnai priklauso ne nuo gabumų ar intelekto, o labiau nuo aplinkos palaikymo, motyvavimo, skatinimo. Tai jiems ir suteikė DT užsiėmimai. Vaikams reikalingas dėmesys, meilė, padrąsinimai ir kūryba (įvairiomis formomis).

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Ališauskas A. (2002). Vaikų raidos ypatingumų ir specialiųjų ugdymo(si) poreikių įvertinimas. ŠU.
2. Ališauskas A. (2003). Vaikų raidos ypatingumų ir specialiųjų ugdymo(si) poreikių pažinimas ir įvertinimas. Šiaulių universiteto leidykla.
3. Aramavičiūtės V. (1998). Ugdymo samprata; mokomoji priemonė Vilnius.
4. Audėjus R. (1999). Vaikų esančių globoje, socialinė adaptacija. Magistro darbas. Kaunas VDU.
5. Bajoriūnas Z. (2006). Ugdymo pagrindai.
6. Balčiauskienė. J. (2010). Galimos meno terapeuto veiklos sritys ir funkcijos teikiant psichosocialinę pagalbą specialiųjų poreikių asmenims. Magistro darbas. ŠU.
7. Be' dard N. (2009). Vaikų piešiniai. Baltos lankos . Psichologija
8. Bendrosios programos (2010). (Metodinis pasitarimas. Leidinio „Pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos“ (spec. poreikių, žemų ir labai žemų intelektinių gebėjimų mokinių ugdymui) aptarimas. 2010m. gruodžio 2d.)
9. Benoit J.A., Pettinati G. (2012). Nupiešk man avį. Baltos lankos . Psichologija
10. Berns R.M. (2009). Vaiko socializacija. UAB Poligrafija ir informatika .
11. Bitinas B. (2000). Ugdymo filosofija. Vilnius. Enciklopedija.
12. Bitinas B. (2006). Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas Vilnius.
13. Brazauskaitė A. (2000). Žymaus ir vidutinio protinio atsilikimo vaikų savivokos ugdymas
14. Brazauskaitė A. (2004). Vaikų dailės terapinis aspektas. Gimtasis žodis.
15. Brochman I. (2007). Vaikų piešinių paslaptys. Vilnius. Presvika.
16. Craig G., Baucum D. (2002). Human Development
17. Čepukienė V., Pakrošnis R. (2008). Vaikų globos namuose gyvenančių paauglių psichologinio ir socialinio funkcionavimo sunkumus lemiantys veiksniai: asmenybės savybių ir gyvenimo globos namuose ypatumų sąveika. Specialusis ugdymas Nr.2(19), 31–44. straipsnis. VDU. Kaunas.
18. Dalley T. (2004). Dailė kaip terapija. Vilnius. Apostrofa.
19. Dapkutė A., Korsakaitė E., Dapkutė R. (2005). Dailės terapijos taikymo narkomanų reabilitacijai analizė Lietuvoje (metodinė rekomendacija).
20. Daulenskienė J. (1998). Vaikų turinčių nervų sistemos pažeidimų, asmenybės raidos ypatumai. Šiaulių universiteto leidykla.
21. Ferrucci P. (1999). Vaikai mus moko. Kaunas. Šviesa.

22. Girdzijauskienė S.(2006). Kokybinis interviu: metodiniai nurodymai. Vilnius.VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
23. Grincevičienė I. (2010). Dailės terapijos įtaka specialiųjų ugdymo(si) poreikių mokinių savęs vertinimui.Magistro darbas. ŠU.
24. Guardo C. ir J.Bohan (1971). Development of a sense of self-identity in children. Wiley.
25. Gudonis V., Samašonok K., Gaudžiūnaitė R. (2008). Globos namų auklėtinių ir paauglių, gyvenančių su abiem tėvais, savęs vertinimo ypatumai. Ugdymo Psichologija Nr.19. p. 7–17 straipsnis. ŠU.
26. Yalom I.D. (2005). Grupinė psichoterapija: teorija ir praktika. Vilnius: Alma littera.
27. Jovaiša L. (2007) Enciklopedinis edukologijos žodynas.V
28. Kaffemanienė J. (2006). Negalės ir socialinės gerovės tyrimų metodologiniai aspektai. Šiaulių universiteto leidykla.
29. Kardelio K. (2002). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas.
30. Kardelis K. (2007). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Šiauliai. Liucijus.
31. Kaluinaitė, Bankauskaitė Pedagogika „Vaikų vizualinės raiškos raida, atsispindinti piešiant žmogų“. [www.biblioteka.vpu.lt/pedagpgoka/PGF/kalunaitė–bankauskaite polf žiūrėta 2014–02–21 22 val.](http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagpgoka/PGF/kalunaitė–bankauskaite%20polf%20žiūrėta%202014–02–21%2022%20val.))
32. Kiliuvienė D. (2006). Integruotas ugdymas Klaipėdos Universitetas.
33. Kuzinevičienė I. (2009). Dailės terapijos metodų galimybės ir poveikis formuojant nežymiai sutrikusio intelekto paauglių savęs suvokimą. Magistro darbas. ŠU.
34. Kviešienė G., Indrašienė V. (2008). Socialinio darbo ypatumai vaikų globos namuose. Vilnius.
35. Kviešienė G.Indrašienė V. (2008). Socialinio darbo ypatumai vaikų globos namuose. Vilnius.
36. Laitmanas M., Vinokuras I., Jakovič I. (2011). Šiuolaikiniai vaikai. Vilnius. Alma littera.
37. Lapienienė D. (2009). Mokytojų kūrybiškumą profesinės veiklos srityje laiduojantys socialiniai veiksniai. Pedagogika.
38. Lebedeva L. (2013). Dailės terapija: teorija ir praktika. Kaunas. Žmogaus Psichologijos Studija. L.Lebedevos (2010) seminarų medžiaga.
39. Lekavičienė R. (1999). Socialinis intelektas: sampratų įvairovė ir pagrindiniai kriterijai.Ugdymo psichologija. II tomas.
40. Lekavičienė R. (2000). Socialinės kompetencijos psichologiniai kriterijai ir vertinimas: Lietuvos studentų tyrimas.Monografija. Kaunas.
41. Lekavičienė R., Matulienė G., Antinienė D. ir kt. (2007). Psichologija šiandien.Vadovėlis. Kaunas. Technologija.

42. Leliūgienė M. (2002). Dailės terapijos taikymo galimybės. VŠĮ Rafaelis.
43. Leliūgienė M. (2012). Socialiai atsakingos asmenybės ugdymo modelis. V. Justitia.
44. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso XVIII sk. 3.271 straipsnio trečiasis papunktis.
45. Lowenfeld, V., Brittain W. (1964) nepublikuotas vertimo rankraštis.
46. Marder L. (2010). Spalvotas pasaulis Vilnius. Presvika.
47. Maslow A.H. (2006). Motyvacija ir asmenybė. Vilnius. Apostrofa.
48. Myers D.G. (2000). Psichologija. Poligrafija ir informacija.
49. Nasvitenė D. (2007). Žmogaus piešinio testo psichometrinių rodyklių analizė. Psichologija T.36. p. 61–73.
50. Piaget J. (2011). Vaiko pasaulėvoka. Žara.
51. Pikūnas J., Palujanskienė A. (2001). Asmenybės vystymasis kelias į savęs atradimą. Kaunas
52. Pileckaitė–Markovienė M. (2001). Pradinių klasių moksleivių vidinės darnos, savivertės, savivaizdžio ir psichologinės savijautos sąsajų ypatumai. Ugdymo psichologija. 4 tomas. Nr.2 p. 51–58.
53. Pileckaitė–Markovienė M., Lazdauskas T. (2007). Šeima ir tėvų globos netekusių vaikų raida. Vilnius. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
54. Radzevičienė L. (2006). Globos institucijose augančių kūdikių emocijų raida. Monografija. Šiaulių universiteto leidykla.
55. Rajeckas V. (2002). Pedagogika– ugdymo mokslas ir menas. Vilnius.
56. Rupšienės, Bitino B., Židžiūnaitė V. (2008). Kokybinių tyrimo metodologija vadovėlis.
57. Ruškus J. Mažeikis G. (2007). Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritinė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija. Monografija. Šiaulių universiteto leidykla.
58. Samašonok K., Gudonis V. (2006). Paauglių, gyvenančių globos institucijose ir pilnose šeimose, kognityvinės ir elgesio strategijos: lyties ypatumai. Specialusis ugdymas. Nr.2(15). 74–87 straipsnis. ŠU.
59. Sturlienė N. (2007) Šiaulių universiteto pagrindai. Šiauliai.
60. Šalkauskis S. (1992). Rinktiniai raštai. V.
61. Šeimos santykių institutas. (2009). Vaikų socializacijos stiprinimas ir integracijos į darbo rinką galimybių didinimas. Metodinė priemonė vaikų globos darbuotojams. Kaunas.
62. Tėvelytė J. (2010). Lipdymo iš molio veiksmingumas vaikų neišsivysčiusiai kalbai ugdyti. Magistro darbas. ŠU.
63. Tidikis R. (2003). Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius.
64. Trimakas K. A. (1998). Tikint bręsti. L. Katechetikos centro leidykla.
65. Vaitkevičienė A. (2006). Vidutiniškai sutrikusio intelekto jaunuolių Aš veiksmingumo lavinimas edukacinėmis situacijomis skatinant dailinę raišką. Daktaro disertacija.

66. Vaitkevičienė A. (2008). Dailės terapijos metodų taikymas neįgaliųjų idarbinimo situacijoje. Šiauliai. Šiaulių universiteto leidykla.
67. Valickas G. (1991). Asmenybės savęs vertinimas. Mokymo knyga. VU.
68. Vengeris A. (2007). Psichologiniai piešinių testai. Presvika. Vilnius.
69. Vengeris A. (2008). Psichologinis konsultavimas ir diagnostika. I dalis. Presvika. Vilnius.
70. Vilkelienė A. (2007). Specialioji meno edukologija: estetikos terapija ir ugdymo aspektai: metodinė priemonė. Vilnius. VPU leidykla.
71. Vosylienė E. (2009). Socioedukacinis darbas su vaiku. Mokomoji knyga. Baltos lankos.
72. Widlocher D. (2010). Vaikų piešinių interpretacija. Šiaulių universiteto leidykla.
73. Žukauskienė R. (2002). Raidos psichologija. Vilnius. Margi raštai.
74. Арнхейм Р. (1974) Искусство и визуальное восприятие М осква Издательство Прогрессю
75. Венгер А.Л. (2003). Психологические рисуночные тесты. Москва Владос пресс
76. Выготский В. (2005). Психология развития человека. Москва. Смысл.
77. Киселева М. (2007). Арт–терапия в практической психологии и социальной работе. Санкт–Петербург.Речь.
78. Копытин (2003). Руководство по групповой АРТ–ТЕРАПИИ.СПб.Речь.
79. Книлл (1998). Исцеление души интермодальный язык воображения. Москва Санкт–Петербург.
80. Лангмейер И. Матейчек З. (1984). Психическая депривация в детском возрасте. Авиценум. Прага.
81. Лебедева Л.Д., Никонорова Ю.В., Тараканова Н.А. (2006). Энциклопедия признаков и интерпретаций в проективном рисовании и арт–терапии.СПб:Речь.
82. Семенова З.Ф., Семенова С.В. (2006) . Психологические рисуночные тесты. Москва Санкт–Петербург.
83. Сидорова В.В. (2014) (seminaro medžiaga „Įvadas į ekspresyviają meno terapiją“ Паоло Книлл 1993).
84. Татаркевич В. 1981. О счастье и совершенстве человека. Москва Прогрес.
85. Ферс Г.М. (2003). Тайный мир рисунка. Перевод с англ–СПб Деметра.

Aida Smalinskienė

INFLUENCE OF ART THERAPY ON STRENGTHENING SELF-ESTEEM OF CHILDREN FROM CHILDREN'S HOME

The Master's Degree Thesis

Summary

The work discusses theoretical analysis of self-esteem formation of persons brought up at the Orphanage. The analysis of impact of educational art therapy is also taken into consideration.

The research of Art Therapy lessons has been implemented. The aim of it was to disclose the change of self-esteem of youngsters from the Orphanage during the lessons of Art Therapy. Quality Research Method has been chosen. That is the analysis of a certain case. An interview, observation, the analysis of drawings has been chosen as instruments.

10 children took part at the lessons of Art Therapy. The research itself joined only 7 children from X Orphanage, living in one family, with mixed development disabilities and slight intellectual disabilities.

The Empiric part analyses the changes of self-esteem of children from the Orphanage during the lessons of Art Therapy by analysing the symbols in the first and the last drawing of a child.

The most vital *conclusions* of the empiric research:

The analysed cases of children showed a negative self-esteem. They were not able to describe themselves by words. The symbols of drawings may present that this is the result of long-term failures, negative reactions from surrounding people and repulse.

In comparing the first and the last drawing from the lessons of Art Therapy a negative self-esteem is disclosed, a wish to ignore oneself in the beginning of Art Therapy lessons. The start of self-recognition was observed. The self-picturing from an elephant to a princess, from closing oneself to a wish of communication, from being against everything to curiosity and enthusiasm was also seen.

We can state that it was just the beginning of a change process as the lessons of Art Therapy continued for a short time. The self-esteem of a child often depends not upon smartness or intellectual capacities but more on the support of the environment, motivation and encouragement. This was provided by the lessons of Art Therapy.

Key words: Art Therapy, educational art therapy, the youngsters of Orphanage, self-esteem, an impact.

PRIEDAI

I priedas

Piešinio būklė nuo 2 iki 4 metų (keverzonių – „karakulių“ stadija)

Bendra charakteristika	Žmogaus figūra	Erdvė	Spalva	Dizainas	Mokymas, temos	Priemonės
1. Padrikas Kinestetinė patirtis. Judėsų nevaldomas	Nėra	Nėra	Vartoja nesąmoningai. Mėgaujasi spalvomis be jokio siekio	Nėra	Padrašinti. Nepertauti piešimo. Nenukreipti dėmesio kitur. Negadinti ūpo.	Storas minkštas juodas pieštukas. Lygus popierius. Guašas. Neleisti terliotis pirštais, nebent vaikas labai suvaržytas ir kitaip nesiryžta. Molis.
2. Kontroliuojamas Kartoja judesius, atranda ryšį tarp regos ir motorinės veiklos (judesio). Valdo judesius. Kartoja judesius su variantais ir įsitikina kontrolės realumu.	Nėra	Nėra, arba tik kinestetiniu pagrindu	Kaip ankščiau	Nėra	Kaip ankščiau	Kaip ankščiau
3. Vardijimas. Pereina nuo kinestetinės prie vaizduotinės galvosenos. Judėsiai įvairūs, dažnai kaitomi	Jokio panašumo, bet ženklas gali būti susiejamas su žmogumi duodant vardą.	Tik vaizduotėje	Naudoja spalvą skirtingomis prasmėmis (vardams) paryškinti	Nėra	„Padėti“ vaikui galvoti jo pasirinkta tema, palaikant samprotavimus, lydinčius piešimą.	Spalvoti pieštukai. Guašas. Molis. Flamasteriai.

Piešinio būklė nuo 4 iki 7 metų (**ikischeminė stadija**)

Bendra charakteristika	Žmogaus figūra	Erdvė	Spalva	Dizainas	Mokymo temos	Priemonės
1. Atranda ryšį tarp piešimo, mąstymo ir aplinkos.	Apskritiminė galva, linijinės kojos ir rankos. Palaipsniui simbolinis „galvakojis“ sudėtingėja.	Centre yra pats. Kiti daiktai nesusieti erdviniu santykiu: „čia yra stalas, čia kėdė, čia durys“. Taip pat emocinis santykis: „čia mano lėlė“.	Be santykio su tikrove. Spalva priklauso nuo emocinio santykio.	Nesąmoninga pradžia.	Aktyvinti pasyviai žinias, daugiau sužinoti apie savo kūno dalis,	Minkšti pieštukai. Molis. Tirsta tempera. Platūs šeriniai teptukai. Lengvai geriančio popieriaus lapai.
2. Simboliai nuolat kinta, nes ieškomas tikslus ženklas	Dalių simboliai priklauso nuo pažinimo, kuris piešiant suaktyvinamas					

Piešinio būklė nuo 7 iki 9 metų (**Schematinis vaizdavimas**)

Bendra charakteristika	Žmogaus figūra	Erdvė	Spalva	Dizainas	Mokymo temos	Priemonės
1. Suformuojami nuolatiniai ženklai žmogui ir aplinkai	Nuolatinis ženklas, priklausomai nuo aktyvaus pažinimo ir asmeninių savitumų	Pirmas tikslus erdvinis ženklas, pamatinė linija.	Atranda nuolatinį ryšį tarp spalvos ir objekto.	Elementai atsiranda nesąmoningai.	Skatinant geriausią remtis veiksmu; atskaitos pozicijos: mes, veiksmas, kur?	Spalvoti pieštukai, kreidelės, tempera, guašas, dideli popieriaus lapai; švelnūs ir šiurkšti teptukai.
2. Schemas kartojimas stiprina pasitikėjimą savimi	Schema įsitvirtina nuolatinio pasikartojimu	Atranda, jog pats yra pasaulio dalis. Reikšmingas sąvokoms su žmonėmis ir mokantis	Atskiram darbui atskira nuolatinė spalva		Sumažinti dėmesį: –laiko atkarpai (kelionė, siužetas, pasaka);	Kaip ankščiau

		skaityti. Pamatinė linija reiškia: pagrindą arba žemę.			rentgenogramai (pabrėžiant pozicijas „viduje“, „lauke“), namie, mokykloje ir pan.	
3. Gryna schema neatspindi aktyvios patirties, bet reiškia patį daiktą: „žmogus“, ir kt. medis“						Kaip anksčiau
4. Patirtį atspindi schemas variavimas	Svarbių dalių išdėdinimas. Nesvarbių dalių menkinimas, praleidimas. Naujų simbolių įvedimas.	Pamatinės linijos variavimas rodo aktyvią patirtį. Subjektyvi erdvinė išraiška: *Atvartai. *Šoninio ir viršutinio plano deriniai *Rentgenogramos, *Laiko ir erdvės įvaizdžiai.	Nukrypimas nuo spalvinės schemas rodo emocinę patirtį.		Sumažinti dėmesį: *laiko atkarpai (kelionė, siužetas, pasaka); *rentgenogramai (pabrėžiant pozicijas „viduje“, „lauke“), namie, mokykloje ir pan.	
5. Piešiama geometriškomis linijomis						

Vaikams pateikti klausimai ir jų atsakymai surašyti į lentelę.

	Kipras	Rūta	Ernesta	Aistis	Indrė	Jonas	Kazys	Titas	Morta	Kaštytis
1. Ar tu gali tapti koku nors gyvūnu? Koku, jei gali?	Ne	Ne	Gali, drambliu, nes nori gerti pieną.	Ne	Gali, bet nežino koku	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne
2. Ar tu gali būti priešingos lyties vaiku? (pvz.: sesės paklausti, ar ji gali tapti broliu, ir atvirkščiai)	Ne	Gali	Ne	Ne	Ne, aš mergaitė	Ne ir labai supyko	Ne	Ne	Ne	Ne
3. Ar tu gali būti toks pat kaip kitas vaikas?	Ne	Galėtų būti kaip Rūta	Taip ir maža ir didelė	Ne	Ne	Ne	Gali būti šuniuku arba broliu	Ne	Ne	Ne
4. Kiek ilgai tu esi toks kaip dabar?	Nesu koks esu, arba šimtą metų	Aš būsiu Rūta	Penkis metus (jai 7 m.)	Iki mėnesio	Nežinau	Ilgai yra Jonu	Nežinau, labai daug	Daug, 6 metus	10 arba 17 metų	Nežinau, po to labai daug
5. Ką gali papasakoti apie save?	Ramus ir daugiau nieko	Nežinau (tu pasakyk apie mane)	Yra mergaitė ir jai patinka eglė su lemputėmis	Daro breiką ir pasileidžia piratų dainą, keikiasi	Nieko nežinau	Nieko – galiu pasakyti apie šeimyną – aš mokausi klasėje, man septyni metai	Man sekasi gerai, aš linksmai gyvenu	Nežinau	Nesakysiu nieko	Aš gyvenu labai gerai, buvo šventė. Man tėtė nieko nenupirko

klausimai pagal G.Craig, D.Baucum (2002, p. 319)

Pirmu klausimu–atsakymu save identifikuoja kaip žmogų ne visi vaikai – iš dešimties – aštuoni. Viena mergaitė gali būti drambliu, kita kažkoku kitu gyvuliuku. Galima įžvelgti, kad savęs kaip žmogumi nelaiko du vaikai. Tai rodo, kad vaikas visai neturi savivertės arba, kad jie save tapatina su visais judančiais gyviais. Galima numanyti, kad vaikas nesako savo aiškinimų iki galo, nes jam svarbiausia priežastis atrodo natūraliausia ir vieninteliai galima. Dažnai, kaip teigia J.Piaget (2011), tai, ką vaikas galėtų pasakyti, lieka “tarp eilučių”, vien todėl, kad vaiko mąstymas nėra toks socializuotas kaip mūsų – suaugusiųjų.

Antru klausimu – atsakymu norima išvelgti priklausomybę tam tikrai lyčiai. Priešingos lyties vaiku, gali būti viena mergaitė iš dešimties vaikų. Kaip teigia L.Radzevičienė (2006) jau 24–36 mėnesių vaikas žino savo lytį.

Trečiu klausimu – atsakymu. Ar gali būti toks pat kaip kitas vaikas? Ar turi savyje individualumo? – viena nesuprato klausimo, sako – galėtų, bet kaip Rūta (pasakė savo vardą, gal savęs nesutapatina su savo vardu?) kita galėtų būti „ir maža ir didelė“. Kitas „galėtų būti ir šuniuku ir broliu“. Septyni vaikai, nenori ir negali būti kitais vaikais, galima teigti, kad jie turi savivertę, o kiti vaikai nesutapatina savęs su savimi.

Ketvirtas klausimas – atsakymas: kiek ilgai tu esi toks, kaip dabar (tęstinumas)? – tik du Titas ir Jonas atsakė tiek, kiek jiems metų. Vaikai jau nuo 24 mėnesių atsiliepia į savo vardą (pagal Radzevičienę 2006). Galima numanyti, kad vaikai yra viskam labai apatiški, uždari arba turintys negalią. Nurašyti viską negaliai paprasčiau, o stengiantis prakalbinti vaiką reikia laiko, pastangų ir žinoma – meilės. Kiekviename vaike išvelgti daugiau, negu jis parodo ar pasako pirmomis susitikimo minutėmis, dienomis.

Penktas klausimas–atsakymas. Papasakok apie save? „Nežinau“ – pasakė keturi vaikai, tais pasakymais galima išvelgti, kad vaikas negali niekaip apibūdinti savęs, nei savo požymių, nei veiksmų. Jie savęs arba nepriima sau, (neturi savivertės) arba gali būti, kad yra labai uždari, nenorintys pasakotis, svetimam žmogui. Penki vaikai (iš dešimties) apie save pasakojo – trečiuoju asmeniu. Tik du vaikai apie save kalbėjo pirmuoju asmeniu: „Aš mokausi klasėje, man septyn metai; „Man sekasi gerai, aš linksmi gyvenu“.

Piešinių temos lentelėje parenkamos taip, kad grupės dalyviai galėtų grafiškai ar piešiniu išreikšti savo jausmus, mintis (Киселева М. 2007).

	Data	Pasiūlyta tema	Ko siekta, tikėtasi siūlant tokią temą?
1.	2013–11–14	„Nupiešk save“	Kad vaikas pavaizduotų save, tokį, kokį įsivaizduoja. Ir piešdamas save atskleis kas dar jam yra svarbu, kas yra šalia jo, kur save sukomponuos piešinyje. Bet svarbiausia, kad pavaizduotų save. Kad jis pats būtų sau, čia ir dabar.
2.	2013–11–21	„Sapnas“	Kaip vaikas mato save? Kokios atsiskleidžia naujos jo asmenybės būsenos.
3.	2013–11–28	„Namas“	Vaizduodamas namą, vaikas daug pasako apie save (testavimo tema).
4.	2013–12–05	„Fantastinis gyvūnas“	Kad vaikas kuo daugiau atskleistų apie save.
5.	2013–12–12	„Medis“	Tai kaip diagnostinis piešinys – namas, medis, žmogus.
6.	2013–12–27	„Kada aš džiaugiuosi?“	Atpažinti savo emocijas ir kada tai būna.
7.	2014–01–09	„Kada aš būnu linksmas?“	Atpažinti savo jausmus
8.	2014–01–	„Kada man būna gera?“	Atpažinti savo emocijas, jausmus
9.	2014–01–23	„Šeima“	Pamatyti, kaip vaikas supranta šeimą ir kurioje pozicijoje jis save mato, toje šeimoje (kas jo manymu yra šeima?).
10.	2014–02–06	Laisva tema	Pamatyti, kas vaikams svarbu, aktualu, ką jie patys pasirenka pavaizduoti...
11.	2014–02–13	„Gėlė“	Kaip ir laisva tema, bet svarbu pastebėti, kas vaikams aktualu, rūpi, kas jiems yra svarbu.
12.	2014–02–20	„Nupiešti save ir savo draugą“	Įvardinti save ir koks yra pasirenkamas draugas, kokios jo savybės. Taip pat galima išvelgti, kas vaikui patinka, į ką jis nori lygiuotis.

Kad vaikas turėtų savivertę, jis turi save pažinti. Parenkamos piešinių temos, kuriomis vaikas skatinamas kuo daugiau kalbėti apie save, apibūdinti save „Aš“ sakiniiais. Apie save skatinama kalbėti piešiniais, per lėles, žaidžiant, kūrybiškai vaidinant, aiškinantis sapnus– bet kuri siūloma technika, kuri tik padeda susitelkti ir pažvelgti į save. „Štai, kas aš esu“ ir „štai kas aš nesu“– kaip tik tai mokosi vaikai ir įsisavina. Vaikas gali nupiešti tuos dalykus, kurių nori, arba tai, kas jį daro laimingą, liūdina, piktina, baugina, arba tai kas jam patinka veikti (pagal Oaklander 2012)

Pileckaitės–Markovienės ir Lazdausko knygoje (2007), pagal J.Langmejer ir Z.Matejček (Лангмейер, Матейчек, 1984, Daulenskienė, 1998) pateikiami psichinės deprivacijos poveikio vaiko raidai korekcijos etapai, kurie turėtų būti parenkami pagal tai, nuo kelių metų vaikas auga globos įstaigoje. Etapai, atsižvelgiant į kiekvieną atvejį yra susisteminti lentelėje.

Vaiko vardas	Kiek vaikui metų	Nuo kelių metų gyvena vaikų globos namuose	Kokias numatyti vaikui būtinas ugdymo strategijas
Kipras	9	Nuo 1	Reaktyvacija, kuri būtinai reikalinga tada, kai deprivacija ankstyvajame amžiuje nuslopina vaiko socialinį, pažintinį ir emocinį aktyvumą. Reaktyvacijos esmė sudaro gausesnių stimulų iš aplinkos srautas, motorinės (judamosios) sferos aktyvinimo metodai<...>. Šios rūšies priemonės ypač tikslingos kai susiduriama su užslopintais vaikais, ir ypač efektyvios, kaip ir visa korekcinė sistema, ankstyvame vaiko amžiuje. Sudėtingoje korekcijos sistemoje reaktyvacijos priemonių kompleksas turėtų sudaryti pirmąjį korekcijos etapą.
Rūta	7	Nuo 1	Reaktyvacija
Ernesta	7	Nuo 4	Redidaktinis mokymas – tai lyg mokymas iš naujo, skirtas ištaisyti jau susiformavusius ydingus elgesio, veiklos, mokėjimų ir įgūdžių tipus psichinės deprivacijos sąlygomis. Redidaktinio mokymo sistemoje visų pirma turėtų būti panaudotos visos priemonės kalbos problemų korekcijai, praktinių žinių, mokėjimų ir įgūdžių, atitinkančių vaiko amžių, formavimui. Iš dalies apimtų ir socializacijos įgūdžių korekciją.
Aistis	7	Nuo 2	Redidaktinis mokymas
Indrė	6	Nuo 1	Reaktyvacija
Jonas	7	Nuo 3	Redidaktinis mokymas
Kazys	6	Nuo 2	Redidaktinis mokymas
Titas	7	Nuo 6	Reedukacija, kurios esmė – būtinumas pertvarkyti vaiko požiūrį į pasaulį, ydingas asmenybės tendencijas, taisyti charakterio bruožus. Būtina sukurti vaiko ir pedagogo ar psichoterapeuto kontaktą, įgyti vaiko simpatiją, pasitikėjimą, sukurti tarpusavio prieraušumo, meilės ir pagarbos atmosferą. Tikiomis sąlygomis asmenybės korekcijai reikalingi subtilūs psichoterapiniai užsiėmimai.
Morta	6	Nuo 6	Reedukacija
Kąstytis	6	Nuo 3	Redidaktinis mokymas

Galima teigti, kad visi numatyti ugdymo etapai vaikui yra būtini ir jie priklauso nuo vaiko individualių savybių. DT užsiėmimai – galimybė vaikams įeiti į korekcijos procesą. Koreguojant vaiko asmenybę gerų rezultatų galima tikėtis, tik tada kai gerai žinomi psichologiniai tos asmenybės bruožai. DT užsiėmimuose bendraujant atsiskleidžia vaiko emocijos, jausmai, reakcijos, kurių gal vaikui stigo ar buvo užslėpti. DT užsiėmimuose galima pažinti vaiką per jo piešinių simbolių interpretavimą ir tada sąmoningai atsžvelgus, individualiai drąsinti, ugdyti, koreaguoti vaiko savivertę. DT užsiėmimai tai laikas, kai vaikas gali išreikšti ir išveikti savyje slypinčias emocijas. Tai puiki galimybė vaikui atprasti nuo ydingų įpročių ir formuoti naujus. Tai tikslinga ir kūrybinga veiklos forma, padedanti vaikui išeiti iš riboto pasaulio rėmų į socialinę aplinką.

Žaidimo aprašas

Grupinės terapijos klasiko Yalom'o (1970) nuomone, grupinės terapijos metu veikia šie faktoriai: tarpasmeniniai kontaktai; katarsis; grupės narių sutelktumas; savianalizė; egzistencinė sąmonė; universalumas; vilties gimimas; altruizmas; šeimyninių situacijų žaidimai; vedlio įgyjimas; identifikacija. Grupė garantuoja palaikymą ir supratimą, sutelkdama dalyviams galimybę atsiverti, sukurdama priklausomybės grupei jausmą, reikalingą įsisąmoninant naujas pažiūras. Turėdami tai grupės nariai gali surasti naujas nedestruktyvias elgesio formas, kurios negriauna jų asmenybės (Vaitkevičienė 2008; Копытин 2003; Остер, Гоулд 2000). Taip teigia autoriai apie darbą grupėje, bet vaikų globos namų vaikams ar tinka? Žaidimas tai savotiškas aplinkinio pasaulio tyrinėjimo būdas, turintis įtakos vaiko raidai (Žukauskienė 2002). Žaidimai pagal taisyklės skirti tam tikroms asmenybės savybėms formuoti, ugdyti kalbą, suvokimą, mąstymą, valingą dėmesį, atmintį. Tai didaktiniai žaidimai sukurti suaugusiųjų siekiant lavinti vaiką. Iškilusiam pamąstymui apie darbą grupėje atskleidžia iliustruota ištrauka iš DT užsiėmimo stebėjimo.

„Visi vaikai kartu su vadove džiugiai sutūpėme ratu ant kilimo. Visi buvo linksmi ir kažko laukė. Vadovė sakė, žaidžiant reikalingos taisyklės: yra kamoliukas. Kamoliuką duosime vienam iš vaikų į rankas ir duodantysis sakys: „Laba diena Kiprai. Kaip tu gyveni?“ Ir tada Kipras papasakos ką jis norės, o mes visi klausysime, tylėsime ir lauksime kada Kipras užbaigęs papasakoti apie save, mes kamoliuką kažkuriam kitam vaikui, vėl sakydamas: – Laba diena...., kaip tu gyveni? Vaikams buvo labai įdomu. Tik labai sunku buvo laukti ir tylėti, kai kitas vaikas kalbėjo. O kai jiems atitekdavo kamoliukas, labai džiaugėsi. Ir net tie vaikai, kurie sunkiai taria žodžius, neaiškiai kalba, jie labai stengėsi pasakyti: – laba diena ir vaiko vardą. Tuo paprastu žaidimu ugdėsi: bendrumas, komunikabilumas, smulkioji motorika, net kalbos treniruotės ir visi stengėsi paklusti taisyklėms, socialinių santykių logikai. Tęsiant žaidimo metodą, kai visi jau pasisveikino ir pasipasakojo keliais žodžiais, vadovė, norėdama įvesti vaikus į numatytą piešimui temą, pasiūliau jiems atsiklupus–atsisėdus ant kilimo atsisukti vienas priešais kitą. Dabar, visi užsimerksime ir pirštuku, lyg teptuku piešime žmogutį – vesime per draugo kūną pirštuku. Visi vaikai nutilo, nieko nesakydami, nei vienas nelietė kito. Kodėl? Net nežinau. (Gal, kaip Pileckaitė–Markovienė, Lazdauskas 2007 atkreipė dėmesį, kad mokykliniame amžiuje vaikus iš globos namų dažnai apibūdina kaip „skundikus“, nes jie neturėjo galimybės gauti pasitenkinimo nuo buvimo grupėje, nemoka užkariauti grupėje sau tinkamos vietos, todėl stengiasi tai kompensuoti skųsdami kitus). Supratusi, kad jiems tai nepatiko, nes dingo visas džiaugsmas ir jų visų akys nukrypo į vadovę. Supratau, kad reikia net neanalizavus vaikams pamėginti gražinti džiaugsmą, įdomumą. Gerai, galime pamėginti – užsimerkus, savo vienu pirštuku piešti ore,

žmogutį. Vaikams patiko. Visi atgijo ir piešė net kalbėdami, iš ko susideda žmogutis. Keistas pastebėjimas ir pamąstymas – vaikai nesileidžia vienas kito liečiami. Net netardami žodžių, nesileidžia. Kodėl?. O visą ką piešėte jūs ore, aš dabar labai noriu, kad nupieštumėte lape – save. Ir visi vaikai nubėgo prie stalo piešti.

Lentelė, kaip Kipras pateikė savo piešinį, ką jame pavaizdavo, kokį pavadinimą jam pats parinko, ką, kaip papasakojo.

Data ir tema	Kokį pavadinimą sugalvojo vaikas	Kaip savo piešinį interpretavo vaikas
2013–11–14 „Nupiešk save“	–	Tylėjo, nebendravo.
2013–11–21 „Sapnas“	–	Kipras trumpai papasakojo: „Per sapną vaikščiojo name aplink širdis ir dideli akmenys ant stogo, krito iš žemės“.
2013–11–28 „Namas“	–	Kipro paklausus, ką nupiešei? – „Namą“. Kas gyvena tame name? – „Teta globėja ir Kipras čia gyvena“ (apie save kalba kaip apie trečią asmenį, nesako „aš čia gyvenu“) Kur yra tie namai?– „Prie jo namų, prie globėjos namų.“ (Kipras neturi jokios globėjos – fantazuoja, svajoja)
2013–12–05 „Fantastinis gyvūnas“	–	Ką pavaizdavai piešinyje? – „Namą“. Kur tas namas yra? – „Nežinau“. Kas jame gyvena? – „Žmonės“. Kokie žmonės? – „Nežinau“. Tu norėtum gyventi tame name? – „Taip“. Su kuo gyventum? – „Su tete, draugu ir vaiku“. Kokiu vaiku? – „Berniuku arba mergaite Gabija“ (tą vaiką sako, turi teta globėja, bet jos nėra. Fantazuoja). O kur gyvūnas? – „Nepaišiau, nes nenoriu, nemėgstu, nepatinka“. Kodėl? – „Todėl“.
2013–12–12 „Medis“	–	Aptariant piešinį su Kipru: kas čia tokie spalvoti yra ant medžio? (lyg lapai) – „Nežinau. Ir daugiau nieko nesakysiu apie medį“. Dar pasakė, kad šalia medžio pavaizdavo mažą kalėdinę eglutę. Ir vėl piešinyje yra namelis. Kas tame namelyje gyvena, Kiprai?– „Teta“. Kokia teta? – „Globėja“. Koks jos vardas? – „Globėja“.
2013–12–27 „Kada aš džiaugiuosi?“	–	Vėl namas. Kieno tie namai?– „Mano ir auklėtojų“ (išvardina auklėtojų vardus) Jo namas didžiausias stovi kairėje lapo pusėje ir virš jo namo šviečia saulė ir nėra debesų. Kipras pabrėžtinai rodo lapę pavaizduotą didelę raudoną širdutę ir ant visų namų „stovi širdutės“. O kada tu, Kipriuk džiaugiesi? – „Nežinau, neatsimenu“. Ir pasitraukia, tada, kada nebenori daugiau kalbėti.
2014–01–09 „Kada aš būnu linksmas?“	–	Kiprai kada tau būna linksmas? – jis lyg negirdi, kas klausama. Pasakoja, ką jis pats nori. „Čia yra Dievo namai“. Kodėl, Dievo? – „Nes yra kryžius“. Ir Kipras kalba, visai nesuprantamai: „nes tai Dievulio namas ir buvo ten širdutė su taškeliais“. Jam labai svarbu, kad jis pats pasirinko ką nupiešti.

2014-01- „Kada man būna gera?”	–	Kada, tu, Kipriuk jautiesi gerai?– „Kai Kipras namie“. Ką tu ten namie darai?– „Įsijungiu šviesą, nes jau naktis“. Ką veiki namie? – „Žaidžiu, dūkstu... Kepu orkaitėje šlauneles...“ Kur yra tas namas? – „Tas namas stovi toli toli prie mano namų ir daugiau nieko nežinau“.
2014-01-23 „Šeima“	–	Pirmąjį piešinį jis pakomentavo: „Robotas, kuris vaikšto po stogą“. Nupiešė ir nenorėjo komentuoti, tik juokėsi... „Jis raudonas“. Kas?nesakė...pavaizdavo dar kaminus, kur šaudo fejerverkai... Apvertęs lapą piešė antrą piešinį. Nupiešė vėl namą. Kur šeima? – „Ji namuose“. O kas yra šeima?– „Vaikai, auklėtojos ir naktinės auklėtojos“
2014-02-06 Laisva tema	–	Kas čia pavaizdavai, Kipriuk?– „Čia skraidantis namas su sparnais“. Kur jis skrenda?– „Į dangų“. Kas yra danguje?– „Banginiai“.... Kas gyvena tame namelyje?– „Senis su barzda ir mažas berniukas ir kuria pasakas.“
2014-02-13 „Gėlė“	„Visas pasaulis“.	Gėlę nupiešė lapo centre, šalia didelės raudonos širdutės. Save patalpino lapo dešinėje, apačioje. Visas raudonas, stovintis prie garažo ir laukiantis mašinos. Važiuos į kaimą. „Tą širdutę atsirado, nes valentino diena ir ji užaugo“. O kam duosi gėlytes? – gėles duos „Didelėm mergaitėm, Angelei“ (ji Kiprą palydi į autobusiuką kai važiuoja į mokyklą).“
2014-02-20 „Nupiešti save ir savo draugą“	–	Kas tavo draugas?– „Besmegenis“. Kodėl toks tavo draugas? – „Nes jį myliu“, Kodėl jį myli? – „Nes nuo širdučių meilė, susitiko tą draugą, nes jis ilgai stovėjo, ir jis sustingo, ir atsibudo“. Papasakok apie save?– nežinau. Koks tu žmogutis?– „Kipras“ (sako savo vardą) „Ėėėėėė...noriu, kad auklėtoja nežiūrėtų, aš einu namo“. O kur namai? – „Labai toli prie širdučių sutikau draugą..“ (ir nieko daugiau nebesako, stovi šalia ir tyli).

Lentelėje Kipro „Namo“ simbolis piešinyje ir jo interpretacija.

	Kur ir kaip namo simbolis piešinyje pavaizduotas	Kaip interpretuojamas simbolis ir kaip save atskleidžia Kipras	Pagal kokį autorių
1	Kairėje dalyje	Mintys sukasi apie praeitį jis negyvena dabartyje	N.Be'dart
	Lapo apačioje	Turi fizinių ir materialinių poreikių	N.Be'dart
	Oranžinės ir raudonos spalvos	Milžiniški elgesio skirtumai, gyvybingos spalvos – vaikas jaučia savo vertę, pasitiki savimi.	N.Be'dart
	Mažas	Į save susitelkęs, užduodantis sau klausimus, būseną.	N.Be'dart
	Mažos durys be rankenos	Parodo, kad nesutinka pakviesti kitų į savo buveinę ir į savo pasaulį įsileidžia ne visus. Jam nepatinka kai per daug klausinėjama, ar per daug prižiūrimas. Jis nėra atviras visiems norintiems.	N.Be'dart
	Mažos durys	Uždaras, intravertas, nenoras bendrauti, kartais autizacija, negatyvumas	A.Л.Венгер
	Langai yra tik antrame aukšte	Siekia gyventi nerealiame, įsivaizduojamame pasaulyje, didelis šuolis tarp fantazijos ir realybės	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Tušti langai, be rėmų	Bendravimo formalumas, kartais autizacija	A.Л.Венгер
	Kaminas be dūmų	Šiltumas artimuose santykiuose	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Kaminas be dūmų	Nejautrumas kuris iššauktas visa eilę nusivilymų gyvenime.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Tame pačiame piešinyje– pilis be langų ir be durų	Poreikis apsaugojimo ir apginimo, pasaulį priima kaip agresyvų, galima socialinė dezadaptacija	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
Pilis	Legvabudiškumas, nerimtumai, padidinta vaizduotė– kuris paprastai nespėja susitvarkyti su savo realiomis pareigomis	Лебедева. Никонорова Тараканова	
Pilis su vėliava	Yra tapatybės ir pasididžiavimo ženklas	Benoit ir Pettinati	
2	Lapo centre	Simbolizuoja dabartį	N.Be'dart
	Mėlynai violetinis	Nepaprastai ramus išbandas, ką reiškia „atleisti vadeles“.	N.Be'dart
	Mažas namelis	Į save susitelkęs, užduodantis sau klausimus vaiko būseną, jam nepatinka įtampa, lėto tempo, pasitikėjimo trūkumas	N.Be'dart
	Namas įrėmintas raudonai	Apsauga nuo kažko.	Г.М.Ферс
	Namas įrėmintas raudonai	Mintys sukasi apie praeitį jis negyvena dabartyje	N.Be'dart
	Mažos durys be	Parodo, kad nesutinka pakviesti kitų į savo buveinę ir į savo	N.Be'dart

	rankenos	pasaulį įsileidžia ne visus. Jam nepatinka kai per daug klausinėjama, ar per daug prižiūrimas. Jis nėra atviras visiems norintiems.	
	Mažos durys	Uždaras, intravertas, nenoras bendrauti, kartais autizacija, negatyvumas	A.Л.Венгер
	Langai yra tik antrame aukšte	Siekia gyventi nerealiame, įsivaizduojamame pasaulyje, didelis šuolis tarp fantazijos ir realybės	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Langai su rėmais	Agresijos bijojimas, kartais jaučia pavojingumą, nelaisvės pojūtis, priklausomumas	Лебедева. Никонова Тараканова
	Yra kaminas	Šiltumas artimuose santykiuose	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Kaminas be dūmų	Nejautrumas kuris iššauktas visa eilę nusivilymų gyvenime.	Лебедева. Никонова Тараканова
3	Per visą lapą – didelis piešinys	Bet koks piešinys esantys viduryje rodo, dabartį. Vaikas priima viską kas vyksta aplinkui. Kai nuolat piešia dideli piešinių– vaikas pasitiki savimi.bet gali būti kompensuojamas piešinys– perduodantys žinią: „Žiūrėkite, aš taip pat esu.“	N.Be'dart
	Šviesiai mėlynas, rožinis	Išgyvena etapą kai visiškai nenori augti ir jam rūpi tik laisvai leisti laiką, vaikas nori, kad mes suprastume, jog jis nėra „mažas suaugusysis“, o tik mažas vaikas.	N.Be'dart
	Net septyni langai	Rodo pasiruošimą bendrauti, kontaktuoti.	Лебедева. Никонова Тараканова
	Langai su rėmais	Agresijos bijojimas, kartais jaučia pavojingumą, nelaisvės pojūtis, priklausomumas	Лебедева. Никонова Тараканова
	Langai yra tik antrame aukšte	Siekia gyventi nerealiame, įsivaizduojamame pasaulyje, didelis šuolis tarp fantazijos ir realybės	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Durys papuoštos ir yra rankena kairėje pusėje	Mintys susijusios su praeitimi. Geriau su juo kalbėti apie teigiamus ir palankius įvykius, kad būtų sustiprintas jo tikėjimas ateitimi. Savo elgesiu vaikas nerodo poreikio užaugti, kartais lieka panašus į kūdikį	N.Be'dart
	Yra du kaminai be dūmų	Nejautrumas kuris iššauktas visa eilę nusivilymų gyvenime.	Лебедева. Никонова Тараканова
4	Lapo centre	Viduryje rodo, dabartį. Vaikas priima viską kas vyksta aplinkui. Kai nuolat piešia dideli piešinių– vaikas pasitiki savimi.bet gali būti kompensuojamas piešinys– perduodantys žinią: „Žiūrėkite, aš taip pat esu.“	N.Be'dart

	Langai yra tik antrame aukšte	Siekia gyventi nerealiame, įsivaizduojamame pasaulyje, didelis šuolis tarp fantazijos ir realybės.	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Langai su rėmais	Agresijos bijojimas, kartais jaučia pavojingumą, nelaisvės pojūtis, priklausomumas.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Tušti langai, be rėmų	Bendravimo formalumas, kartais autizacija.	А.Л.Венгер
	Nėra kamino	Nėra šilumos psichologinėje sferoje, nepakankamas rūpinimasis arba konfliktas su artimu žmogumi, nepajėgus išreikšti savo jausmų (šeimoje) t.y. artimiausioje aplinkoje.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Durys nedidelės su rankena iš kairės pusės	Mintys susijusios su praeitimi. Geriau su juo kalbėti apie teigiamus ir palankius įvykius, kad būtų sustiprintas jo tikėjimas ateitimi. Savo elgesiu vaikas nerodo poreikio užaugti, kartais lieka panašus į kūdikį.	N.Be'dart
5	Dešinėje piešinio pusėje	Linkęs galvoti apie ateitį. Rytojui jam reiškia ypatingą įvykį.	N.Be'dart
	Lapo apačioje	Informuoja galimus fizinius ir materialius poreikius.	N.Be'dart
	Mėlynai violetinis	Nepaprastai ramus išbanda, ką reiškia „atleisti vadeles“.	N.Be'dart
	Mažas namelis	Į save susitelkęs, užduodantis sau klausimus vaiko būsenai, jam nepatinka įtampa, lėto tempo, pasitikėjimo trūkumas.	N.Be'dart
	Yra langas tik antrame aukšte.	Siekia gyventi nerealiame, įsivaizduojamame pasaulyje, didelis šuolis tarp fantazijos ir realybės.	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Langai su rėmais.	Agresijos bijojimas, kartais jaučia pavojingumą, nelaisvės pojūtis, priklausomumas.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Durys nedidelės su rankena kairėje pusės.	Mintys susijusios su praeitimi. Geriau su juo kalbėti apie teigiamus ir palankius įvykius, kad būtų sustiprintas jo tikėjimas ateitimi. Savo elgesiu vaikas nerodo poreikio užaugti, kartais lieka panašus į kūdikį	N.Be'dart
	Yra kaminas ir rūksta dūmai.	Troškimas šilumos ir jaukumo, geros–plačios širdies simbolis	Лебедева. Никонорова Тараканова
6	Kairėje piešinio pusėje.	Mintys sukasi apie praeitį jis negyvena dabartyje	N.Be'dart
	Ir lapo centre.	Simbolizuoja dabartį	N.Be'dart
	Raudonos spalvos.	Mintys sukasi apie praeitį jis negyvena dabartyje	N.Be'dart
	Yra langas tik antrame aukšte.	Siekia gyventi nerealiame, įsivaizduojamame pasaulyje, didelis šuolis tarp fantazijos ir realybės	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Langai su rėmais.	Agresijos bijojimas, kartais jaučia pavojingumą, nelaisvės pojūtis, priklausomumas	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Durys nedidelės su rankena kairėje pusėje.	Mintys susijusios su praeitimi. Geriau su juo kalbėti apie teigiamus ir palankius įvykius, kad būtų sustiprintas jo tikėjimas ateitimi. Savo elgesiu vaikas nerodo poreikio	N.Be'dart

		užaugti, kartais lieka panašus į kudikį	
	Yra kaminai be dūmų	Nejautrumas kuris iššauktas visa eilę nusivilymų gyvenime.	Лебедева. Никонорова Тараканова
7	Bažnyčia	Dvasinio palaikymo poreikis	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Lapo apačioje	Turi fizinių ir materialinių poreikių	
	Kairėje piešinio pusėje	Mintys sukasi apie praeitį jis negyvena dabartyje	N.Be'dart
	Mėlynai violetinis	Nepaprastai ramus išbando, ką reiškia „atleisti vadeles“.	N.Be'dart
	Langai su rėmais	Agresijos bijojimas, kartais jaučia pavojingumą, nelaisvės pojūtis, priklausomumas	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Langas tik antrame aukšte	Siekia gyventi nerealiame, įsivaizduojamame pasaulyje, didelis šuolis tarp fantazijos ir realybės	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Langas didelis	Atvirumas, džiaugsmingumas, draugiškumas	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Yra kaminas ir rūksta dūmai	Troškimas šilumos ir jaukumo, geros–plačios širdies simbolis	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Durys nedidelės su rankena kairėje pusėje	Mintys susijusios su praeitimi. Geriau su juo kalbėti apie teigiamus ir palankius įvykius, kad būtų sustiprintas jo tikėjimas ateitimi. Savo elgesiu vaikas nerodo poreikio užaugti, kartais lieka panašus į kudikį.	N.Be'dart
8	Lapo centre	Simbolizuoja dabartį	N.Be'dart
	Dideli langai	Atvirumas, džiaugsmingumas, draugiškumas	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Langai su rėmais	Agresijos bijojimas, kartais jaučia pavojingumą, nelaisvės pojūtis, priklausomumas	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Yra langai tik antrame aukšte	Siekia gyventi nerealiame, įsivaizduojamame pasaulyje, didelis šuolis tarp fantazijos ir realybės	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Nėra durų	Sunkumai bendraujant, mažas poreikis bendrauti, sunkiai prieinamas	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Nėra stogo	Paklusnumo jausmas įtakai svetimoms pašalinėms jėgoms	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
9	Kaminai su fejerverkais	Kaip falo simboliai, kaip šilumo jausmas.	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Per visą lapą – didelis piešinys	Bet koks piešinys esantis viduryje rodo dabartį. Vaikas priima viską, kas vyksta aplinkui. Kai nuolat piešia didelį	N.Be'dart

		piešinį, vaikas pasitiki savimi, bet tai gali būti kompensuojamas piešinys, perduodantis žinią: „Žiūrėkite, aš taip pat esu“.	
	Langai su rėmais	Agresijos bijojimas, kartais jaučia pavojingumą, nelaisvės pojūtis, priklausomumas.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Antras piešinys tą dieną – Pilis	Poreikis apsaugojimo ir apginimo, pasaulį priima kaip agresyvų, galima socialinė dezadaptacija.	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Pilis	Legvabudiškumas, nerimumas, padidinta vaizduotė– kuris paprastai nespėja susitvarkyti su savo realiomis pareigomis.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Per visą lapą – didelis piešinys	Bet koks piešinys esantys viduryje rodo dabartį. Vaikas priima viską, kas vyksta aplinkui. Kai nuolat piešia didelį piešinį – vaikas pasitiki savimi, bet tai gali būti kompensuojamas piešinys – perduodantis žinią: „Žiūrėkite, aš taip pat esu.“	N.Be'dart
	Pilis su vėliava (dvi)	Yra tapatybės ir pasididžiavimo ženklas.	Benoit ir Pettinati
	Daug langų (net 14)	Rodo pasiruošimą bendrauti, kontaktuoti.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Langai su rėmais	Agresijos bijojimas, kartais jaučia pavojingumą, nelaisvės pojūtis, priklausomumas.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Yra langai tik antrame aukšte	Siekia gyventi nerealiame, įsivaizduojamame pasaulyje, didelis šuolis tarp fantazijos ir realybės	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Didelės durys	Per didelę priklausomybę nuo kitų, virš ribų pasiekiamas; lengvumas kontaktuoti.	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Rankena kairėje pusėje	Mintys susijusios su praeitimi. Geriau su juo kalbėti apie teigiamus ir palankius įvykius, kad būtų sustiprintas jo tikėjimas ateitimi. Savo elgesiu vaikas nerodo poreikio užaugti, kartais lieka panašus į kūdikį.	N.Be'dart
	Nėra stogo	Paklusnumo jausmas įtakai svetimoms pašalinėms jėgoms	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Smulkiai išpaišytos sienos akmenukais	Pedantiškumas, rigidiškas mąstymas	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
10	Lapo centre	Simbolizuoja dabartį.	N.Be'dart
	Viršutinėje lapo dalyje	Atspindi galvą, intelektą, vaizduotę.	N.Be'dart
	Langai net per du aukštus	Pasiruošęs kontaktuoti (gali būti, kad tik demonstruojasi), pasiekiamas bendravimui.	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Durys be rankenos	Nenoras bendrauti.	
	Namas su sparnais	Fantastinis.	

	Nėra kamino	Nėra šilumos psichologinėje sferoje, nepakankamas rūpinimasis arba konfliktas su artimu žmogumi, nepajėgus išreikšti savo jausmų (šeimoje) t.y. artimiausioje aplinkoje.	Лебедева. Никонорова Тараканова
11	Kairėje piešinio pusėje	Mintys sukasi apie praeitį, jis negyvena dabartyje.	N.Be'dart
	Mažas namelis	Į save susitelkęs, užduodantis sau klausimus vaiko būseną, jam nepatinka įtampa, lėto tempo, pasitikėjimo trūkumas.	N.Be'dart
	Mėlynai rožinis	Išgyvena etapą, kai visiškai nenori augti ir jam rūpi tik laisvai leisti laiką, vaikas nori, kad mes suprastume, jog jis nėra „mažas suaugusysis“, o tik mažas vaikas.	N.Be'dart
	Langai su rėmais	Agresijos bijojimas, kartais jaučia pavojingumą, nelaisvės pojūtis, priklausomumas.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Yra langai tik antrame aukšte	Siekia gyventi nerealiame, įsivaizduojamame pasaulyje, didelis šuolis tarp fantazijos ir realybės.	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Durys nedidelės su rankena kairėje pusės	Mintys susijusios su praeitimi. Geriau su juo kalbėti apie teigiamus ir palankius įvykius, kad būtų sustiprintas jo tikėjimas ateitimi. Savo elgesiu vaikas nerodo poreikio užaugti, kartais lieka panašus į kūdikį.	N.Be'dart
	Yra kaminas ir rūksta dūmai	Troškimas šilumos ir jaukumo, geros, plačios širdies simbolis.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Namas aptvertas	Apsauga nuo kažko.	Г.М.Ферс
	Piešinys kruopščiai, užbaigtai išpildytas	Nerimastingumas, kartais perfekcionizmas, epilepsinė akcentuacija, organinis smegenų pažeidimas	Vengeris
12	Dešinėje piešinio dalyje	Linkęs galvoti apie ateitį. Rytojui jam reiškia ypatingą įvykį.	N.Be'dart
	Lapo apačioje	Turi fizinių ir materialinių poreikių	N.Be'dart
	Žalios palvos	Simbolizuoja smalsumą, pažinimą ir gerovę. Būdamas jautrios ir intuityvios prigimties, jis greitai supranta, kai jam meluojama ar kai nuo jo slepiami kai kurie faktai.	N.Be'dart
	Mažas	Į save susitelkęs, užduodantis sau klausimus.	N.Be'dart
	Mažos durys be rankenos	Parodo, kad nesutinka pakviesti kitų į savo buveinę ir į savo pasaulį įsileidžia ne visus. Jam nepatinka kai per daug klausinėjama, ar per daug prižiūrimas. Jis nėra atviras visiems norintiems.	N.Be'dart
	Tuščias langas, be rėmų	Bendravimo formalumas, kartais autizacija	А.Л.Венгер
	Yra langas tik antrame aukšte	Siekia gyventi nerealiame, įsivaizduojamame pasaulyje, didelis šuolis tarp fantazijos ir realybės	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Yra kaminas be dūmų	Nejautrumas, kuris iššaukia visą eilę nusivilymų gyvenime.	Лебедева. Никонорова Тараканова

8 priedas

Namo simbolio požymiai ir jų interpretacija Kipro piešiniuose

Namo simbolio vieta ir namo požymių ypatybės piešinyje	Simbolio reikšmė Kipro piešinyje	Konkrečios formos ir padėties namo simbolio pasikartojimo dažnis piešinyje
Per visą lapą – didelis namo piešinys	Bet koks piešinys esantys viduryje rodo dabartį. Vaikas priima viską, kas vyksta aplinkui. Kai nuolat piešia dideli piešinį – vaikas pasitiki savimi. Bet tai gali būti kompensuojamas piešinys – perduodantis žinią: „Žiūrėkite, aš taip pat esu“.	3
Lapo centre	Simbolizuoja dabartį	5
Dešinėje piešinio dalyje yra namas	Linkęs galvoti apie ateitį. Rytojį jam reiškia ypatingą įvykį.	2
Namas yra kairėje piešinio dalyje	Mintys sukasi apie praeitį, jis negyvena dabartyje.	4
Namas lapo apačioje	Turi fizinį ir materialinių poreikių.	4
Namas lapo viršuje	Atspindi galvą, intelektą, vaizduotę.	1
Mažas namelis	Į save susitelkęs, užduodantis sau klausimus.	5
Pilis	Legvabūdiškumas, nerimumas, padidinta vaizduotė. Vaikas nespėja susitvarkyti su savo realiomis pareigomis.	2
Pilis su vėliava	Yra tapatybės ir pasididžiavimo ženklas.	2
Bažnyčia	Dvasinio palaikymo poreikis.	1
Namas įrėmintas raudonai	Mintys sukasi apie praeitį, jis negyvena dabartyje.	1
Mažos durys be rankenos	Parodo, kad nesutinka pakviesti kitų į savo buveinę ir į savo pasaulį, įsileidžia ne visus. Jam nepatinka, kai per daug klausinėjama, ar yra per daug prižiūrimas. Jis nėra atviras visiems norintiems.	3
Mažos durys	Uždaras, intravertas, nenoras bendrauti, kartais autizacija, negatyvumas.	2
Didelės durys	Per didelė priklausomybė nuo kitų, virš ribų pasiekiamas; lengvumas kontaktuoti.	1
Nėra durų	Sunkumai bendraujant, mažas poreikis bendrauti, sunkiai prieinamas.	1
Langai yra tik antrame aukšte	Siekia gyventi nerealiame, įsivaizduojamame pasaulyje, didelis šuolis tarp fantazijos ir realybės.	11
Langai su rėmais	Agresijos bijojimas, kartais jaučia pavojų, nelaisvės pojūtis, priklausomumas.	8
Tuščias langas, be rėmų	Bendravimo formalumas, kartais autizacija.	3
Daug langų	Rodo pasirošimą bendrauti, kontaktuoti.	2

Langai net per du aukštus	Pasiruošęs kontaktuoti (gali būti, kad tik demonstruojasi), pasiekiamas bendravimui.	1
Dideli langai	Atvirumas, džiaugsmingumas, draugiškumas.	2
Durys be rankenos	Nenoras bendrauti.	1
Namas su sparnais	Fantastinis.	1
Yra kaminas ir rūksta dūmai	Troškimas šilumos ir jaukumo, geros–plačios širdies simbolis.	3
Kaminas be dūmų	Nejautrumas kuris iššauktas visos eilės nusivilymų gyvenime.	5
Namas aptvertas	Apsauga nuo kažko.	1

Saulės simbolio požymiai ir jų interpretacijos Kipro piešiniuose.

Piešinio nr.	Saulės simbolio požymiai	Saulės simbolio požymių interpretacija Kipro piešiniuose	Interpretacijų autoriai
1	Pavaizduota piešinio dešinėje pusėje	Linkęs galvoti tik apie ateitį. Rytojui jam gali reikšti ypatingą įvykį.	N.Be' dart
	Viršutinėje lapo dalyje	Atspindi galvą, intelektą, vaizduotę.	N.Be' dart
	Saulė su veideliu	Byloja apie nebrandumą, infantilinės stadijos animizmą.	Benoit ir Pettinati
4	Pavaizduota piešinio kairėje pusėje	Vaiko mintys sukasi apie praeitį jis negyvena dabartimi ir nenumato ateities.	N.Be' dart
	Viršutinėje lapo dalyje	Atspindi galvą, intelektą, vaizduotę.	N.Be' dart
6	Pavaizduota piešinio kairėje pusėje	Vaiko mintys sukasi apie praeitį, jis negyvena dabartimi ir nenumato ateities.	N.Be' dart
	Viršutinėje lapo dalyje	Atspindi galvą, intelektą, vaizduotę.	N.Be' dart
7	Pavaizduota piešinio kairėje pusėje	Vaiko mintys sukasi apie praeitį jis negyvena dabartimi ir nenumato ateities.	N.Be' dart
	Saulė su veideliu, lyg visas žmogutis	Byloja apie nebrandumą, infantilinės stadijos animizmą	Benoit ir Pettinati
8	Pavaizduota piešinio dešinėje pusėje	Linkęs galvoti tik apie ateitį. Rytojui jam gali reikšti ypatingą įvykį.	N.Be' dart
	Viršutinėje lapo dalyje	Atspindi galvą, intelektą, vaizduotę.	N.Be' dart
	Saulė visai be spindulių		
11	Pavaizduota piešinio dešinėje pusėje	Linkęs galvoti tik apie ateitį. Rytojui jam gali reikšti ypatingą įvykį.	N.Be' dart
	Viršutinėje lapo dalyje	Atspindi galvą, intelektą, vaizduotę	N.Be' dart

Norint išvelgti ką nori vaikas pasakyti apie save, per saulės simbolį, reikia sužinoti, kiek kartų tam tikras saulės simbolis atsikartoja Kipro piešiniuose.

Kur ir kaip saulės simbolis piešinyje pavaizduotas	Kaip interpretuojamas simbolis ir kaip save atskleidžia Kipras	Kiek kartų atsikartojo
Pavaizduota piešinio kairėje pusėje	Vaiko mintys sukasi apie praeitį jis negyvena dabartimi ir nenumato ateities.	3
Pavaizduota piešinio dešinėje pusėje	Linkęs galvoti tik apie ateitį. Rytojui jam gali reikšti ypatingą įvykį.	3
Viršutinėje lapo dalyje	Atspindi galvą, intelektą, vaizduotę.	6
Saulė su veideliu	Byloja apie nebrandumą, infantilinės stadijos animizmą.	2

„Žmogų“ Kipras pavaizdavo tik keturiuose piešiniuose. Žmogaus piešinį galima interpretuoti, kaip autoportretą. Kaip pats autorius atspindi save piešinyje, apie savo realųjį ir idealųjį „Aš“, apie fizinį, psichologinį ir socialinį įvaizdį. Žmogaus piešimas atspindi sąmoningą ir nesąmoningą savęs ir aplinkinių priėmimą (З.Ф.СЕМЕНОВА, С.В.СЕМЕНОВА).

Lentelė, kurioje apžvelgiama kur ir kaip žmogaus simbolis pavaizduotas piešinyje, kaip jis interpretuojamas ir kaip per šį simbolį save atskleidžia Kipras.

	Kur ir kaip žmogaus simbolis piešinyje pavaizduotas	Kaip interpretuojamas simbolis ir kaip save atskleidžia Kipras	Pagal kokį autorių
1	Centrinėje dalyje	Simbolizuoja dabartį, vaikas priima viską, kas vyksta aplinkui yra įvykių dalyvis.	Be‘dard
	Rankos ir kojos nupieštos vienguba linija	“Scheminis vaizdavimo būdas, iki penkių su pusę metų atitinka normą; vėliau – formalus požiūris į užduotį; negatyvizmas, atvaizdavimo funkcijos ir galbūt bendro protinio vystymosi sustojimas; kartais mokymosi funkcijos sutrikimas, organinis smegenų pažeidimas; protinis atsilikimas“.	Vengeris
	Ilga, ištempta figūra	Intravertas	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Akys be vyzdžių	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Nosies nėra	Gali parodyti nepakankama intelektinį išsivystymą.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Didelės ausys	Nori gauti informacijos, atsargumas ir priešiškumas aplinkai ar nepasitenkinęs savo išvaizda.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Rankos neturi plaštakų	Konfliktas tarp proto ir jausmų sprendžiasi per patsišstumdamas iš pasaulio savuosius stiprius jausmus.	Benoit , Pettinati
	Kojos neturi pėdų	Nepasitikintis, uždaras, noras būti priklausomu kažkam, ieško pastovumo.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Užspalvotas veidas	Labai neigiamas ženklas, kuris priskiriamas su identiteto ir savojo „Aš“ praradimu.	Лебедева. Никонорова Тараканова
9	Nedidelis žmogelis	Suspaustas vaiko EGO ir somatinių jausmų	Лебедева.

		dezorganizacija.	Никонова Тараканова
	Scheminis žmogutis	Negatyvizmas, atvaizdavimo funkcijos ir galbūt bendro protinio vystymosi sustojimas; kartais mokymosi funkcijos sutrikimas, organinis smegenų pažeidimas; protinis atsilikimas“.	Vengeris
	Rankos neturi plaštakų	Konfliktas tarp proto ir jausmų sprendžiasi ignoruojant jausmus.	Benoit , Pettinati
11	Labai mažas žmogutis	„Jei žmogeliukas labai mažas arba sugrūstas į ribotą popieriaus lapo dalį, tai menkos savigarbos, savęs nuvertinimo arba slopinimo požymis, drovios arba labai susirupinusios asmenybės“.	Benoit ir Pettinati
	Dešinėje pusėje	Linkęs galvoti tik apie ateitį. Rytojui jam ypatingas.	Be‘dard
	Scheminis žmogutis	Negatyvizmas, atvaizdavimo funkcijos ir galbūt bendro protinio vystymosi sustojimas; kartais mokymosi funkcijos sutrikimas, organinis smegenų pažeidimas; protinis atsilikimas“	Венгер
	Užspalvotas veidas	Labai neigiamas ženklas, kuris priskiriamas su identiteto ir savojo „Aš“ praradimu.	Лебедева. Никонова Тараканова
	Kojos neturi pėdų	Nepasitikintis, uždaras, noras būti priklausomu, ieško pastovumo.	Лебедева. Никонова Тараканова
	Nėra nei akių, nei ausų, nei burnos	Parodo nenorą bendrauti.	Лебедева. Никонова Тараканова
	Rankos neturi plaštakų	Konfliktas tarp proto ir jausmų sprendžiasi per patsišstumdamas iš pasaulio savuosius stiprius jausmus.	Benoit Pettinati
12	Kairėje piešinio pusėje	Vaiko mintys sukasi apie praeitį jis negyvena dabartimi ir nenumato ateities.	Be‘dard
	Žmogus plačiu kvadratinu kūnu	Energija ir ekspresija.	Лебедева. Никонова Тараканова
	Labai dideli ryškios paryškintos plaštakos	Tai simbolizuoja gebėjimą duoti ir priimti. Atviri delnai reiškia prieinamumą.	Benoit. Pettinati
	Užspalvotas veidas	Labai neigiamas ženklas, kuris	Лебедева.

	priskiriamas su identiteto ir savojo "Aš" praradimu.	Никонорова Тараканова
Akys be vyzdžių	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės.	Лебедева. Никонорова Тараканова
Nosies nėra	Gali parodyti nepakankama intelektualinį išsivystymą.	Лебедева. Никонорова Тараканова
Ilgas plonas kaklas	Konfliktas tarp proto ir jausmų sprendžiasi per patsišstumdamas iš pasaulio savuosius tiprus jausmus.	Лебедева. Никонорова Тараканова
Didelės ausys	Nori gauti informacijos, atsargumas ir priešiškumas aplinkai ar nepasitenkinęs savo išvaizda.	Лебедева. Никонорова Тараканова
Nėra pėdų	Nepasitikintis, uždaras, noras būti priklausomu, ieško pastovumo.	Лебедева. Никонорова Тараканова

Norint įžvelgti DT užsiėmų poveikį atskleidžiant Kipro savivertę, lyginamas pirmas ir paskutinis piešinys „Nupiešk save“.

Simbolis	Interpretacija	Autorius	Pir mas	Pask utini s
Namas		Лебедева. Никонорова Тараканова		
Pilis	Legvabūdiškumas, nerimtumai, padidinta vaizduotė – kuris paprastai nespėja susitvarkyti su savo realiomis pareigomis.	Лебедева. Никонорова Тараканова	yra	–
Stogas su plonu pakraščiu konturu	Išgyvena susilpnėjusia fantazijos kontrole.	Лебедева. Никонорова Тараканова	–	yra
Stogas smailiu kampu	Reiškia keltės stiprų jausmą ir supratimą.	Лебедева. Никонорова Тараканова	yra	yra
Langas ne pirmame aukšte	Svetimumo, priešiško jausmas. Poreikis slėpti kažkokį įvykį. Atotrūkis tarp realaus gyvenimo ir fantazijos.	Лебедева. Никонорова Тараканова	yra	yra
Durys mažos	Labai uždaras, atmetimas bet kokių kontaktų, neadekvatus ir neapsiprendęs socialinėse situacijose, nenoras atskleisti savo tikrų jausmų, leisti į savąjį Aš.	Лебедева. Никонорова Тараканова	yra	–
Durys normalios, didesnės	Atvirumas, bendravimas, priklausomumas nuo kitų.	Лебедева. Никонорова Тараканова	–	yra
Kaminas be dūmų	Nejautrumas iššauktas nusivylus gyvenimo aplinkybių.	Лебедева. Никонорова Тараканова	yra	yra
Namas ir pilis pavaizduoti piešinio kairėje pusėje	Piešdamas galvojo apie praeitį.	Be'dard	yra	–
Namas pavaizduotas dešinėje piešinio pusėje	Linkęs galvoti tik apie ateitį.	Be'dard	–	yra
Namo spalva raudonai oranžinė	Pastebimas milžiniškas elgsenos skirtumas.	Be'dard	yra	–
Namo spalva – žaliai mėlynas	Smalsumas, pažinimas ir gerovė.	Be'dard	–	yra

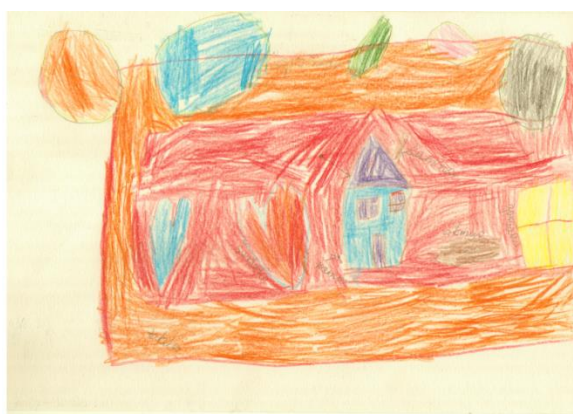
Visas piešinys pavaizduotas lapo apačioje	Nesaugumo ir nepatogumo jausmas, todėl susidaro depresinė nuotaika. Jaučia save apribotoje ir sukaustytoje realybėje.	Лебедева. Никонорова Тараканова	уга	–
Lapas užpildytas piešiniu pilnai	Piešinio autorius – gyvenimą mylintis, entuziastingas ir aktyvus aplinkos priėmėjas.	Лебедева. Никонорова Тараканова	–	уга
Medis		Лебедева. Никонорова Тараканова		
Aukštis, pusė lapo aukščio	Kuklus ir priklausomas.	Лебедева. Никонорова Тараканова	уга	–
Medis dešinėje piešinio pusėje	Linkęs galvoti tik apie ateitį.	Be' dard	уга	–
Medis be šaknų, lyg kabantis ore, virš žemės kuri nepavaizduota	Neturi įprasto pagrindo, lyg be šaknų(kaip pabėgelis), nepakankamas kontaktas su aplinka, kasdienybė ir dvasiniai, sieliniai mažai surišti. Silpnai orientuotas buityje, nepakankama socialinė adaptacija, silpnas prieraišumas prie namų ar šeimos.	Лебедева. Никонорова Тараканова	уга	–
Medžio stiebas iš dviejų linijų o šakos iš vienos linijos	Piešiantysis, mato realybę, bet nelaiko jos atitinkančios jo norams, stengiasi pabėgti iš realybės svajonėse ar žaidimuose.	Лебедева. Никонорова Тараканова	уга	–
Medžio šakelės nukreiptos į viršų siekiant saulės	Gilus poreikis draugiškiems santykiams.	Лебедева. Никонорова Тараканова	уга	–
Lapai formos žiedelio	Gali būti– nesubrendimas ir paviršutinis mąstymas	Лебедева. Никонорова Тараканова	уга	–
Žmogus plačiu kvadratinu kūnu	Energija ir ekspresija.	Лебедева. Никонорова Тараканова	–	уга
Ilga, ištempta figūra	Intravertas.	Лебедева. Никонорова Тараканова	уга	–
Galva maža	Neadekvatus intelektualiai ir socialiai.	Лебедева. Никонорова Тараканова	уга	–
Veidas užspalvotas juodai	Labai neigiamas ženklas, kuris priskiriamas su identiteto ir savojo „Aš“ praradimu.	Лебедева. Никонорова Тараканова	–	уга
Akys be vyzdžių	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės	Лебедева.	уга	уга

		Никонорова . Тараканова		
Nosies nėra	Gali parodyti nepakankama intelektinį išsivystymą.	Лебедева. Никонорова . Тараканова	ура	ура
Didelės ausys	Nori gauti informacijos, atsargumas ir priešiškus aplinkai ar nepasitenkinęs savo išvaizda.	Лебедева. Никонорова . Тараканова	ура	ура
Burna su šypsena			ура	ура
Ilgas plonas kaklas	Konfliktas tarp proto ir jausmų sprendžiasi ignoruojant jausmus.	Лебедева. Никонорова . Тараканова	–	ура
Rankos neturi plaštakų	Konfliktas tarp proto ir jausmų sprendžiasi per patsištumdamas iš pasaulio savuosius stiprius jausmus.	Benoit , Pettinati	ура	–
Labai dideli ryškios paryškintos plaštakos	Tai simbolizuoja gebėjimą duoti ir priimti. Atviri delnai reiškia prieinamumą.	Benoit , Pettinati	–	ура
Širdutės	Jausmai. Net ant savęs krūtinėje nupiešė širdį.	Be´dard	–	ура
Gėles lapo centre	Vaikas trokšta patikti ir būti padrąsintu.	Be´dard	–	ура
Skirtingi metų laikai piešinyje	Gėlės žydi pavasarį, o šalia senis šaltis. Sniegas, kaip simbolis kuris puikiai viską užkloja, kartais gali net paslėpti. Gėlės – pavasaris, vilties ir atsinaujinimo ženklas. Vaikas neužmiršo kai kurių jūsų pažadų, kuriuos galbūt davėte. Jis turi daugybę planų, viskas traukia jo dėmesį. Dažniau nei paprastai klausinėja	Be´dard	–	ура
Automobilis ir perėja	Praneša, kad vaikas jaučia poreikį elgtis kaip kiti, jis veikia grupėje, nemėgsta būti atskirtas arba byloja vyrišką jėgą.	Be´dard	ура	–
Nėra pėdų	Nepasitikintis, uždaras, nenoras būti nepriklausomu	Лебедева. Никонорова . Тараканова	ура	ура
Saulė nupiešta su veiduku	Byloja apie nebrandumą, infantilinės stadijos animizmą,	Benoit , Pettinati	ура	–
Debesys mėlyni	Simbolizuoja ašaras ir poreikį išsiverkti	Лебедева. Никонорова . Тараканова	ура	–

Kipro piešiniai

1 piešinys „Nupiešk save“

Piešinys nr.2 „Sapnas“

Piešinys nr.3 „Namas“ – „Savo svajonė“

Piešinys nr.4 „Fantastinis gyvūnas“

Piešinys nr.5 „Medis“

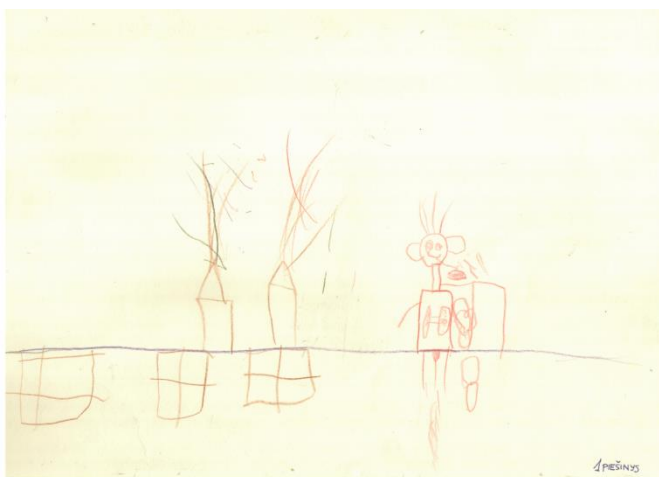
Piešinys nr.6 „Kada aš džiaugiuosi“

Piešinys nr.7 „Kada aš būnu linksmas“

Piešinys nr. 8 „Kada man būna gera?“

Piešinys nr. 9-1 „Šeima“

Piešiny nr. 9-2 „Šeima“

Piešiny nr. 10 Laisva tema

Piešiny nr. 11 „Gėlė“

Piešinys nr.12 „Nupiešti save ir savo draugą“

Kaip Rūta apibūdino savo piešinį žodžiais, ką jame pavaizdavo, kokį pavadinimą parinko.

Data ir tema	Kokį pavadinimą sugalvojo vaikas	Kaip savo piešinį interpretavo vaikas
2013–11–14 „Nupiešk save“	–	Ką pavaizdavo piešinyje – nekomentavo. Tyli ir jos neprakalbinsi. Patyli šalia stovėdama, ir nueina, taip baigiasi jos bendravimas.
2013–11–21 „Sapnas“	–	Jos sapnas gyvena miške. Tos mergaitės vardas Mamylė, ji nori lipti į bokštą“. Mergaitė su kiškio šlepetėmis, taip, kaip pirmajame piešinyje.
2013–11–28 „Namas“	„Savo svajonė“	Ji pasirinko piešti „Savo svajonė“, taip panorėjo. Lapo centre (kairiau) pavaizdavo savo kairę rankytę, bet sako, kad tai – auklėtojos rankytė. Paklausta, kokia jos svajonė? sako – „Graži ir ji yra žvaigždės“.
2013– 12– 05 „Fantastinis gyvūnas“	–	„Ežys vardu Kultis. Jis bėga į mišką, jis gyvena miške. Ant debesų stovi Veltis (ar tai tas pats ežys, jau kitu vardu?)“.
2013–12–12 „Medis“	–	Rūtos pasakojimas: „Kiškis verkia nes kiškio vardas Mamulis. Ir kiškis užmušė mergaitę. Į širdutę mušė. Kokią mergaitę? – Augę (negirdėtas vardas – aut. past.)“. Nedidelis namelis be durų, kairėje lapo pusėje – „Jame gyvena Rūta“. Kur yra tas namas? – „Miške“. Prie kiškio geltoname kvadrato, (prie kiškio veido) ji parašė, kad kiškis verkia. Ji tai pakartojo kelis kartus, „Čia užrašyta „Kiškis verkia“.
2013–12–27 „Kada aš džiaugiuosi?“	–	Kada tu, Rūtele, džiaugiesi? – Kada žaidžiu lauke.“ Virš mergaitės yra debesėliai ir vienas debesėlis virto voveraite, vardu Popeliutė.
2014–01–09 „Kada aš būnu linksmas?“	–	„Čia yra Rūta, ji yra grupėje ir vaikai miega“ ji taip rodo piešinyje nupieštą save, bet neįvardija, kad tai ji, o sako trečiuoju asmeniu, vadina vardu. Save vėl nupiešė su kiškio šlepetėmis.
2014–01– „Kada man būna gera?“	–	Nupiešė piešinį, bet atsisakė, ką nors kalbėti....
2014–01–23 „Šeima“	–	Pasakius piešinio temą – Rūta nuliūdo, bet piešė, nors nenoriai. „Juodas sniegas krenta iš dangaus“ – sako Rūta. „Čia eina Rūta“ – neįvardija, kad tai ji pati. „Tame name, (rodo pirštuku į piešinyje nupieštą namą – aut.past.) yra šeima“. Kas dar yra

		tame name?– „Saulė“. Kas dar yra tame name? – „Močiutė, senelis, katinas, tetė, mamytė“ – sesės neįvardija, ji gyvena su seneliais. O kur yra ta šeima? – „Čia“ – rodo į nupieštą namą.
2014-02-06 Laisva tema	–	„Rudais plaukais mergaitė, vardu Mamyli, čia mano draugė“. O kur Rūtelė?– „Grupėje“. Po kelių sekundžių ji beda pirštuku į kitą nupieštą mergaitę – „Ji čia. Rudaplaukė mergaitė vėl apsiavusi šlepetes su kiškiais. Ant abiejų mergaičių galvų yra violetinės kepurės.
2014-02-13 „Gėlė“	–	Rūta, atėjusi pasakoti, ką nupiešusi, sako: „Žmonės čia pabūna ir eina namo“. Ką čia, Rūtele, nupiešei?– „O ką, tu nebuvai?“. „Save“. Ji pirmą kartą įvardijo save ir nupiešė dešinėje lapo pusėje laikančią lapę. Pasakojo, kad kai ji nuskins gėlytes, jas atiduos lapei. O iš kur ta lapė? – „Lapę pirkau parduotuvėje“.
2014-02-20 „Nupiešti save ir savo draugą“	–	„Kodėl ji yra tavo draugė? – nes ji ją myli. Nes ji juokauja, žaidžia kartu su ja ir ji didelė. Kur ji gyvena? – „Pas močiutę namuose, moka ji raides rašyti“. Taip Rūtelė tikriausiai pasakojo apie savo sesę. O ką gali pasakyti apie save?– graži. Dar ilgai kalbinau, bet ji tik šypsojosi ir nieko daugiau nebesakė.

Kaip Rūta pavaizdavo žmogų savo piešiniuose, kas ir kaip juose kito.

	Kur ir kaip žmogaus simbolis piešinyje pavaizduotas	Kaip interpretuojamas simbolis ir kaip save atskleidžia Rūtelė	Pagal kokį autorių
2	Pavaizdavo dešinėje lapo pusėje	Rodo, kad linkusi galvoti tik apie ateitį. Rytojais jai gali reikšti ypatingą įvykį	Be'dard
	Pakibusi ore	Neturi pagrindo po kojomis	
	Be ausų	Laiko save nereikšmingu	Лебедева. Никонорова . Тараканова
	Nėra kaklo	Kaklas sujungia impulsyvią ir intelektinę kontrolę – žemas išsivystymas, yra kūniškų poreikių, problemos su racionalių valdymu savų impulse	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Akys be vyzdžių	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės	Лебедева. Никонорова . Тараканова
	Rankos prispaustos prie kūno	Intravertė	Венгер
	Šlepetės su kiškiais	Infantiliškumas	Венгер
	Maži pečiai	Maža savivertė, niekingumo pojūtis	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
4	Kairėje lapo pusėje	Vaiko mintys sukasi apie praeitį, jis negyvena dabartimi ir nenumato ateities.	Be'dard
	Be ausų	Laiko save nereikšmingu	Лебедева. Никонорова . Тараканова
	Nėra kaklo	Kaklas sujungia impulsyvią ir intelektinę kontrolę – žemas išsivystymas, yra kūniškų poreikių, problemos su racionalių valdymu savų impulse	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Akys be vyzdžių	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės	Лебедева. Никонорова . Тараканова
	Šlepetės su kiškiais	Infantiliškumas	Венгер
6	Kairėje lapo pusėje	Vaiko mintys sukasi apie praeitį, jis negyvena dabartimi ir nenumato ateities.	Be'dard
	Stove ant žolės (lapo apačioje)	Fiziniai ir materialiniai poreikiai	Be'dard
	Akys be vyzdžių	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės	Лебедева. Никонорова . Тараканова

	Be ausų	Laiko save nereikšmingu	Лебедева. Никонорова . Тараканова
7	Centrinėje dalyje	Simbolizuoja dabartį, vaikas priima viską, kas vyksta aplinkui yra įvykių dalyvis.	Be'dard
	Lapo apačioje	Fiziniai ir materialiniai poreikiai	Be'dard
	Kabanti ore	Neturi pagrindo po kojomis	
	Be delnų	Konfliktas tarp proto ir jausmų sprendžiasi per pati išstumdamą iš pasaulio savuosius stiprius jausmus	Benoit , Pettinati
	Be ausų	Laiko save nereikšmingu	Лебедева. Никонорова . Тараканова
	Be kaklo	Kaklas sujungia impulsyvią ir intelektinę kontrolę – žemas išsivystymas, yra kūniškų poreikių, problemos su racionalių valdymu savų impulse	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Akys be vyzdžių	Priešiškumas,noras pabėgti nuo realybės, baimės	Лебедева. Никонорова . Тараканова
Šlepetės su kiškiais	Infantiliškumas	Венгер	
8	Centrinėje dalyje	Simbolizuoja dabartį, vaikas priima viską, kas vyksta aplinkui yra įvykių dalyvis.	Be'dard
	Lapo apačioje	Fiziniai ir materialiniai poreikiai	Be'dard
	Kojos be pėdų	Nepasitikintis, uždaras, noras būti priklausomu kažkam, ieško pastovumo.	Лебедева. Никонорова . Тараканова
	Be ausų	Laiko save nereikšmingu	Лебедева. Никонорова . Тараканова
	Be kaklo	Kaklas sujungia impulsyvią ir intelektinę kontrolę – žemas išsivystymas, yra kūniškų poreikių, problemos su racionalių valdymu savų impulse	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Rankos be delno	Konfliktas tarp proto ir jausmų sprendžiasi per pati išstumdamą iš pasaulio savuosius stiprius jausmus	Benoit , Pettinati
	Akys be vyzdžių	Priešiškumas,noras pabėgti nuo realybės, baimės	Лебедева. Никонорова . Тараканова
9.	Dešinėje piešinio pusėje	Rodo, kad linkusi galvoti tik apie ateitį.	Be'dard

		Rytojus jai gal;i reikšti ypatingą įvykį	
	Lapo apačioje	Fiziniai ir materialiniai poreikiai	Be'dard
	Be ausų	Laiko save nereikšmingu	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Be kaklo	Kaklas sujungia impulsyvią ir intelektinę kontrolę – žemas išsivystymas, yra kūniškų poreikių, problemos su racionalių valdymu savų impulse	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Akys be vyzdžių	Priešiškumas,noras pabėgti nuo realybės, baimės	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Nosies nėra	Gali parodyti nepakankama intelektinį išsivystymą	Лебедева. Никонорова Тараканова
10	Lapo centre	Simbolizuoja dabartį, vaikas priima viską kas vyksta aplinkui yra įvykių dalyvis.	Be'dard
	Lapo apačioje	Fiziniai ir materialiniai poreikiai	Be'dard
	Rankos be delno	Konfliktas tarp proto ir jausmų sprendžiasi per pati išstumdamas iš pasaulio savuosius stiprius jausmus	Benoit , Pettinati
	Akys be vyzdžių	Priešiškumas,noras pabėgti nuo realybės, baimės	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Be ausų	Laiko save nereikšmingu	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Šlepetės su kiškiais	Infantiliškumas	Венгер
11	Lapo apačioje	Fiziniai ir materialiniai poreikiai	Be'dard
	Dešinėje pusėje	Rodo, kad linkusi galvoti tik apie ateitį. Rytojus jai gal;i reikšti ypatingą įvykį	Be'dard
	Rankos be delno	Konfliktas tarp proto ir jausmų sprendžiasi per pati išstumdamas iš pasaulio savuosius stiprius jausmus	Benoit , Pettinati
	Akys be vyzdžių	Priešiškumas,noras pabėgti nuo realybės, baimės	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Be ausų	Laiko save nereikšmingu	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Nosies nėra	Gali parodyti nepakankama intelektinį	Лебедева.

		išsivystymą	Никонорова . Тараканова
12.	Lapo centre	Simbolizuoja dabartį, vaikas priima viską kas vyksta aplinkui yra įvykių dalyvis.	Be'dard
	Labai didelė	Galvoja „Gyvenu ir esu“ tačiau gali būti kompensuojamas piešinys.vaikas mano, kad jam neskiriamas pakankamai dėmesio, lyg perduoda žinią „Žiūrėkite, aš taip pat esu!“	Be'dard
	Akys be vyzdžių	Priešiškumas,noras pabėgti nuo realybės, baimės	Лебедева. Никонорова . Тараканова
	Išpieštos blakstienos	Turi estetinį pojūtį, moteriškumo identifikacija	Лебедева. Никонорова . Тараканова
	Be ausų	Laiko save nereikšmingu	Лебедева. Никонорова . Тараканова
	Nosies nėra	Gali parodyti nepakankama intelektinį išsivystymą	Лебедева. Никонорова . Тараканова
	Didelė šypsena– paryškinta	Infantilinė maniera, pabrėžtas troškimas, kad pagirti	Лебедева. Никонорова . Тараканова

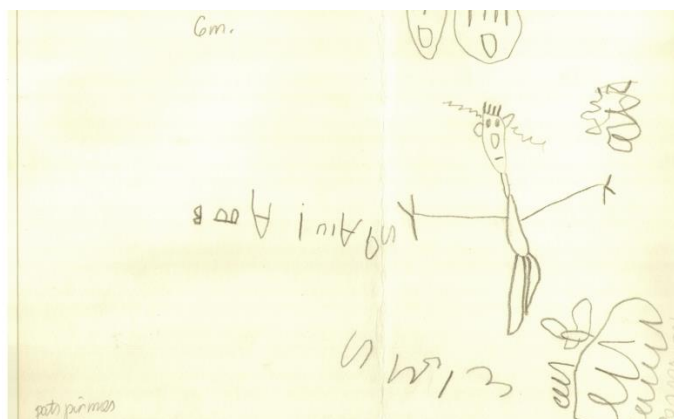
Norint išvelgti DT užsiėmų poveikį atskleidžiant Rūtos savivertę, lyginamas pirmas ir paskutinis piešinys „Nupiešk save“.

Simbolis	Interpretacija	Autorius	Pirmas	Pas kuti nis
Namas trikampės, lyg stogo formos	Silpnas kontaktas su realybe.	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова;	yra	–
Stogas su plonu pakraščiu konturu	Išgyvena susilpnėjusia fantazijos kontrole.	Лебедева. Никонова Тараканова	yra	–
Stogas smailiu kampu	Reiškia kaltės stiprų jausmą ir supratimą.	Лебедева. Никонова Тараканова	yra	–
Nėra kamino	Nepakankama psichologinė šiluma.	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова;	yra	–
Langas ne pirmame aukšte	Svetimumo, priešiško jausmas. Poreikis slėpti kažkokį įvykį. Atotrūkis tarp realaus gyvenimo ir fantazijos.	Лебедева. Никонова Тараканова	yra	–
Durys mažos	Subjektas yra užduras, atmeta bet kokius kontaktus, neadekvatus ir neapsiprendęs socialinėse situacijose, nenori atskleisti savo tikrų jausmų, parodyti savojo „Aš“.	Лебедева. Ю.В.Никонов Тараканова	yra	–
Durų rankena dešinėje pusėje	Vaikas ieško pokyčių, jam labai patinka, kai su juo kalbama apie tai, kas laukia, apie būsimas pramogas. Toks vaikas jaučia poreikį nuolat būti skatinamas ir motyvuojamas.	Be dard	yra	–
Namas pavaizduotas piešinio kairėje pusėje	Piešdamas galvojo apie praeitį.	Be dard	yra	–
Namo mėlyna spalva	Fiziologiniame plane – ramybės poreikis; psichologiniame plane – pasitenkinimo jausmo t.y ramybės nuo įtampos, nori jaustis pasitikintis savimi.	Лебедева. Никонова Тараканова	yra	–
Žmogus	Nupiešta žmogaus figūra yra pats autorius ir jo reali aplinka. Galima suprasti fizinę ir emocinę būseną esamu momentu arba jo siekį, kuo ji nori būti.	Лебедева. Никонова Тараканова	yra	Yra
Figūra nedidelė, lapo dešinėje pusėje	Svarbus tėvas, rūpi ateitis.	Лебедева. Никонова Тараканова	yra	–

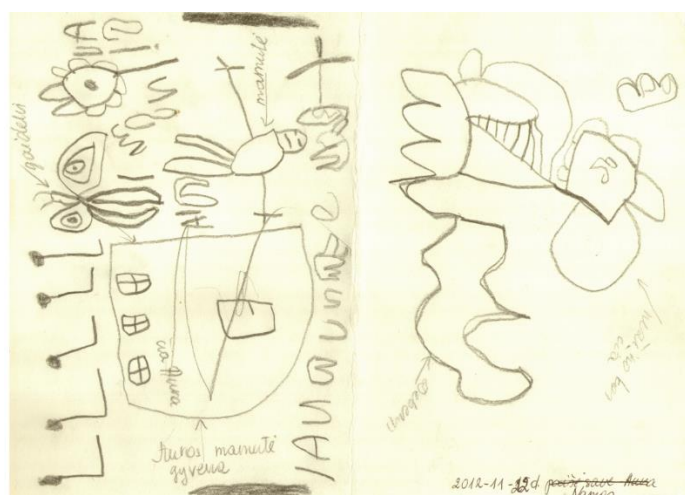
Galva didelė	Lyg noras kompensuoti, išskirti intelektą, protą ar polinkį į svajones, fantazijas	Лебедева. Никонова Тараканова	–	Yra
Plaukai nuspalvinti stipriai štrichuojant	Perspėjimas, susijęs su protavimu ir fantazija	Лебедева. Никонова Тараканова	–	yra
Nėra kaktos	Savikontrolės ir socialinių kontaktų nebuvimas	Лебедева. Никонова Тараканова	yra	yra
Akys be vyzdžių	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės	Лебедева. Никонова Тараканова	yra	yra
Didelės akys	Pozityvi lyties identifikacija	Лебедева. Никонова Тараканова	–	yra
Akys su blakstienomis	Požymis estetinio pajautimo ir moteriškos lyties identifikacija	Лебедева. Никонова Тараканова	–	yra
Yra antakiai		Лебедева. Никонова Тараканова	–	yra
Nosies nėra	Gali parodyti nepakankama intelektinį išsivystymą	Лебедева. Никонова Тараканова	yra	–
Ausų nėra	Nenoras girdėti	Лебедева. Никонова Тараканова	yra	yra
Burna su šypsena	Linksmas	Лебедева. Никонова Тараканова	yra	yra
Kaklo nėra		Лебедева. Никонова Тараканова	yra	yra
Rankos nupieštos priglaustos prie kuno	Susilaikymas savo pasireiškimuose, pasyvumas, sunkumai susiję su socialine aplinka.	Лебедева. Никонова Тараканова	yra	yra
Nepakankamas pirštų skaičius delne	Priklausomumas ir žmogaus silpnumas	Лебедева. Никонова Тараканова	yra	yra
Kojos stovi ant vienos kojos	Atramos simbolis – silpnas. Įsikūrimas, nukreipimas į praktišką orientaciją.	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова	yra	–

Stovi ant dviejų kojų	Tvirtas jausmas ir galimybė judėti, keisti padėti	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова	–	yra
Didelės pėdos	Saugiai jaustis savo padėtyje	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова	yra	Yra
Pagrindo linija – žemė, žolė	Tvirtumo, realumo, tam tikros tvarkos poreikis	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова	yra	–
Gėlės	Vaikas trokšta patikti ir būti padrasintam	Be‘dard	–	Yra
Piešinyje užrašė žodžius	Lyg atskleidžia poreikį kontroliuoti situaciją – nesaugumo jausmo pasekmė. Galbūt, ta detalė piešiančiajam turi ypatingą reikšmę	Лебедева. Никонорова Тараканова	yra	Yra
Saulė dešiniame lapo kampe	Rodo kaip vaikas suvokia savo tėvą.	Be‘dard	yra	–

Rūtos piešiniai iki DT

Piešinys nr. 1 Piešė save

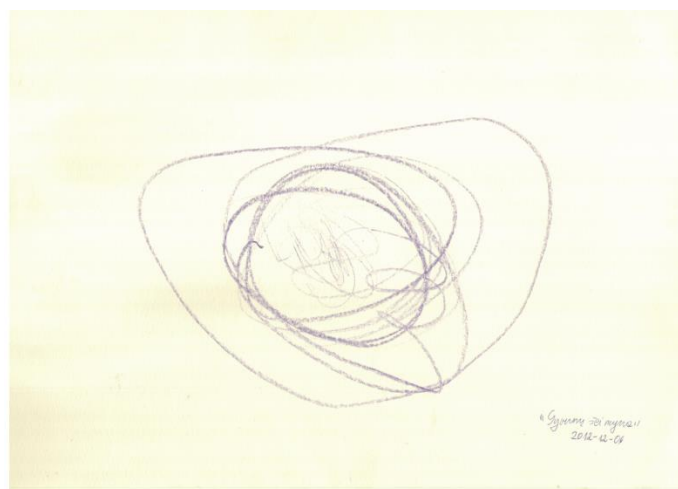
Piešinys nr. 2 „Namas“

Piešinys nr. 3 „Medis“

Piešinys nr. 4 „Šeimyna“

Piešinys nr. 5 „Gyvūnų šeimyna“

Piešinys nr. 6 „Gyvūnų šeimyna“

Piešinys nr. 7 „Fantastinis gyvūnas“

Piešinys nr. 8 „Šeimyna“

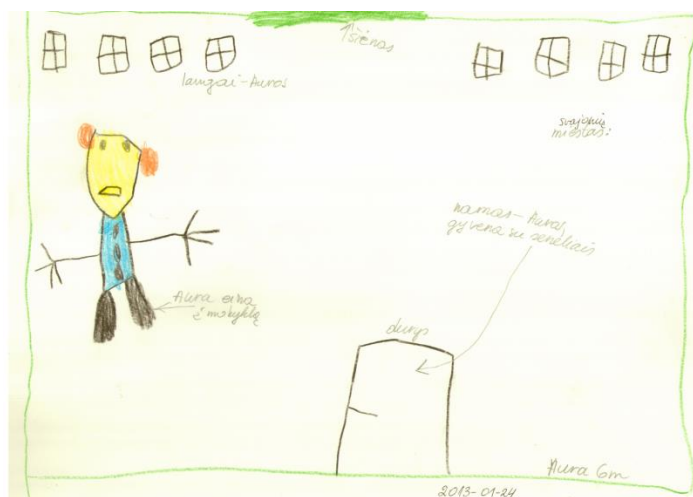
Piešinys nr. 9 Piešė save

Piešinys nr. 10 „Pats gražiausias piešinys“

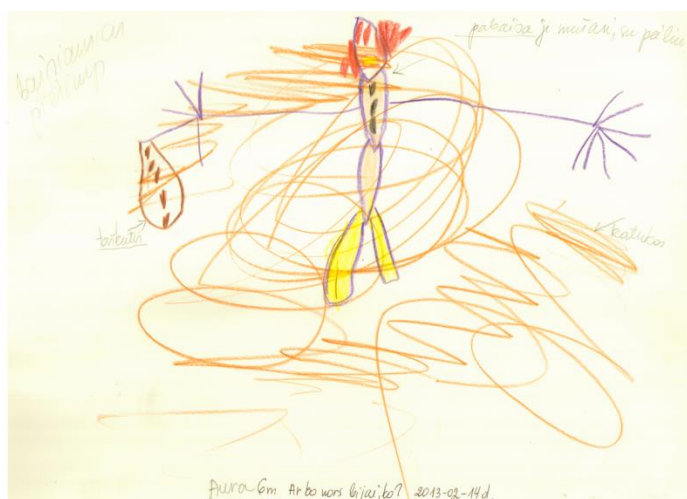
Piešinys nr. 11 „Dangus“

Piešinys nr. 12 „Svajonių miestas“

Piešinys nr. 13 „Gėlytė“

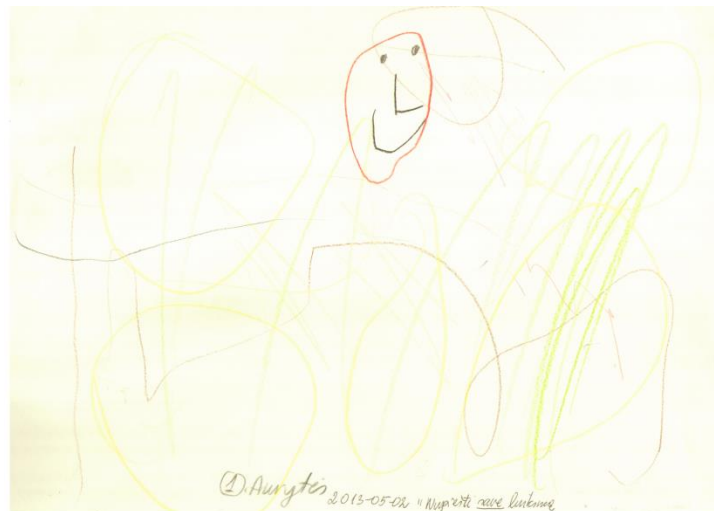
Piešinys nr. 14 „Ar ko nors bijai? Ko?“

Piešinys nr. 15 „Šventė“

Piešinys nr. 16 „Kada aš buvau liūdnas, pykta“

Piešinys nr. 17 „Nupiešk save linksmą“

Piešinys nr.18 „Nupiešk save linksmą“

Piešinys nr. 19 „Nupiešk save tokį, koks esi šiandien“

Piešinys nr. 20 „Gėlytės“

Piešinys nr.21 „Mano draugas“

Piešiny nr. 22 „Medis“

Piešiny nr. 23 Laisva tema

Piešinys nr. 24 „Gyvūnų šeimyna“

Piešinys nr. 25 „Gyvūnų šeimyna“

Piešinys nr. 26 Laisva tema

Rūtos DT užsiėmimų piešiniai

Piešinys nr. 1 „Nupiešk save“

Piešinys nr. 2 „Sapnas“

Piešinys nr. 3 „Namas“

Piešinys nr. 4 „Fantastinis gyvūnas“

Piešinys nr. 5 „Medis“

Piešinys nr. 6 „Kada aš džiaugiuosi?“

Piešīnys nr. 7 „Kada aš būnu linksmas?“

Piešīnys nr. 8 „Kada man būna gera?“

Piešīnys nr. 9 „Šeima“

Piešinys nr. 10 Laisva tema

Piešinys nr. 11 „Gėlė“

Piešinys nr. 12 „Nupiešk save ir savo draugą“

Kaip Jonas pateikė savo piešinius, ką ir kaip papasakojo, kas keitėsi jo kalboje, jo pristatyme.

Data ir tema	Piešinio pavadinimas	Kaip vaikas piešinį interpretavo
2013–11–14 „Nupiešk save“		Lape pavaizdavo didelį apskritimą, mėlyną su oranžiniais plaukais ir didelėmis tuščiavidurėmis akimis. Dar piešinyje yra mėlynu, oranžinių brūkšnelių. Baigus piešti paklaustas, ką jis pavaizdavo tylėjo. Paklaustus, „Ar čia Jonas?“ atsakė – „ NE, JONO ČIA NĖRA “ Ir liko tylėti.
2013–11–21 „Sapnas“	„Kalėdos sapne“	Piešė ramiai ir nuosekliai. Nieko nekomentavo. Lapo centre pavaizdavo rudą saulę ar galvą su akimis ir aplink daug spalvotų brūkšniukų. Pavaizduotas mažas raudonas namelis su kaminu ir durimis be langų.
2013–11–28 „Namas“	„Mano svajonė – namas“	Lapo centre išdeliojo du šviesiai mėlynus kalnus su langais, be jokių durų. Jiems padarė pagrindo liniją ir viršuje įrėmino. Aplink yra šviesiai žalios snaigės. Paklaustas pasakė, kad tai – „Niekas“. Kas gyvena tame name? – „Niekas“. O kas dar gyvena tame name? – jis ten patalpino vadovę.
2013–12–05 „Fantastinis gyvūnas“		„Zebras – tas mėlynas“, pavaizduotas lapo centre. Kur jis gyvena? – „Jis gyvena garaže“. Ką jis ten veikia? – „Šokinėja ant baldų.“ Lape pavaizdavo geltonos, šviesiai mėlynos ir rudos spalvos lyg laiptus. Gyvūną sunku įžiūrėti.
2013–12–12 „Medis“		„Jei tas medis būtų žmogus,– sako Jonas,– jis būtų moteris, teta“. Kokia? – „Nežinau“. Sako nupiešė „medį ir durys į jį atsidaro.“ Lape pavaizdavo raudonų ir geltonų brūkšnių.
2013–12–27 „Kada aš džiaugiuosi?“		Savo lape pribraukė oranžine, geltona, juoda, mėlyna spalvomis ir kairėje lapo pusėje įtalpino „galvytę“. Kada džiaugiesi? – „Nežinau“. Ką čia pavaizdavai? (rodoma į lape pavaizduotą „galvytę“) – tyli. Čia tu, Jonuk? – „Čia nėra Jono“.
2014–01–09 „Kada aš būnu linksmas?“		Kada būni linksmas, kada džiaugiesi? – „Kai gaunu dovanų, per brolio gimtadienį, kai mokykloje būnu geras“. Piešinyje išdėliotos trys rožinės saulės, vienas rožinis „žmogus“ ir įrėminta rožiniu rėmu. Geltona saulė lapo centro viršuje.
2014–01–16 „Kada man“		Kaip tu jautiesi šiandien? – „Gerai, linksmas ir tiek“. „Aš myliu savo tėtį, jis atneša vaises. Aš žaidžiu ir gaudau balionus“. Piešinys laikomas vertikaliai, lapo centre raudonai pavaizdavo „žmogeliuką“,

būna gera?"		didelėmis, tuščiomis akimis, be nosies.
2014-01- 23 „Šeima“		Jonas yra centre – žalias. „Kas yra tavo šeimoje? – „Brolis ir Jonas.“ Kas dar yra šeimoje?– „Brolis.“Lape įrėmino du „žmogeliukus“.
2014-02- 06 Laisva tema	„Mano svajonė- namas“.	Koks namas?– „Nežinau“. Kas gyvena tame name?– „Jis, tėtė ir mamytė ir viskas“. Brolio nepaminėjo. Kur tas namas stovi?– „Čia, prieš jus“. Ar gera tame name?– „Gera“. Kalbėdamas nežiūri į akis. Lape dominuoja violetinė ir geltona spalvos. Pavaizduotos kelios saulytės. Paklaustas kur yra jis parodė į saulytę lapo centre, (aukščiau) ilgomis kojomis.
2014-02- 13 „Gėlė“		Tą dieną Jonas nupiešė, kelis piešinius. Daug pasakojo, stengėsi pavaizduoti save. „Ką darysi su gėlyte? – laistys. Ką dar darysi?– „Po to dėsiu ant žemės tą gėlytę. Teko vandenėlis. Snaigės. Šuniukas. Širdelės. Bokštas.“ Tai pasakojo neklaustas pasakojo, savai p. Vaizduodamas save, šį užsiėmimą labai stengėsi. Save piešė, it kokį robotą, nesigavus delnams stengėsi pervedžioti savo rankas. Neaišku kiek ten akių ir kiek galvų.
2014-02- 20 „Nupiešti save ir savo draugą“		„Kodėl jis tavo draugas?– „Nes, kad draugauja, žaidžia. Todėl, žaidžia su smėliu“. Papasakok apie savo draugą?– „Kazys linksmas, kartais būna liūdnas, kada serga“. Kazys yra jo brolis. Apie save nieko nesisakė. Lape save pavaizdavo viršuje – mėlynai, o brolių raudonai, viršuje, šalia saulės. Tie „žmogučiai“ vėl skiriasi nuo prieš tai buvusio piešinio, daryta paskubomis.

Lentelė, kaip „Žmogų“, Jonas pavaizdavo devyniuose savo piešiniuose. Žmogaus piešinį galima interpretuoti, kaip autoportretą. Kaip pats autorius atspindi save, piešinyje, apie savo realųjį ir idealųjį „Aš“, apie fizinį, psichologinį ir socialinį įvaizdį. Žmogaus piešimas atspindi sąmoningą ir nesąmoningą priėmimą savęs ir aplinkinių (З.Ф.Семенова, С.В.Семенова).

	Kur ir kaip žmogaus simbolis piešinyje pavaizduotas	Kaip interpretuojamas simbolis ir kaip save atskleidžia Jonas	Pagal kokį autorių
1	Centrinėje dalyje	Simbolizuoja dabartį, vaikas priima viską, kas vyksta aplinkui yra įvykių dalyvis.	Be‘dard
	Lapo apačioje	Informuoja apie vaiko fizinius ir materialinius poreikius.	Be‘dard
	Ilga, ištempta figūra	Intravertas.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Akys be vyzdžių	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Bendras įspūdis– nemalonus	Negatyvizmas, neigiamas požiūris į tyrimą arba negatyvus požiūris į vaizduojamą personažą.	Vengeris
	Didelės ausys	Nori gauti informacijos, atsargumas ir priešiškumas aplinkai ar nepasitenkinęs savo išvaizda.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Rankos prispaustos prie kūno	Intraversija.	Vengeris
	išryškinti vyriški organai raudonai.	Negatyvizmas, asocialumas.	Vengeris
	Užspalvotas veidas	Labai neigiamas ženklas, kuris priskiriamas su identiteto ir savojo „Aš“ praradimu.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Nedidelis žmogelis	Suspaustas vaiko EGO ir somatinių jausmų dezorganizacija.	Лебедева. Никонорова Тараканова
2	Lapo centre	Simbolizuoja dabartį, vaikas priima viską kas vyksta aplinkui yra įvykių dalyvis.	Be‘dard
	Tik kaip saulė– galvakojis	Iki 4 metų amžiaus atitinka normą, vėliau atvaizdavimo funkcijos ir galbūt bendro protinio vystymosi sustojimas.	Vengeris
	Su tuščiomis akimis	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės.	Лебедева. Никонорова Тараканова

	Nėra nosies	Gali nurodyti tam tikrą intelekto neišsivystymo laipsnį.	Лебедева. Никонова Тараканова
	Nėra burnos.	Negatyvizmas, autizacija, astenija, impulsyvumas	Vengeris
6	Lapo kairėje pusėje.	Vaiko mintys sukasi apie praeitį, jis negyvena dabartimi ir nenumato ateities.	Be´dard
	Galvakojis, kaip saulytė.	Iki 4 metų amžiaus atitinka normą, vėliau atvaizdavimo funkcijos ir galbūt bendro protinio vystymosi sustojimas	Vengeris
	Be ausų.	Laiko save nereikšmingu	Лебедева. Никонова Тараканова
	Nosies nėra.	Gali parodyti nepakankama intelektinį išsivystymą	Лебедева. Никонова Тараканова
	Be akių.	Autizacija, astenija, subdepresija	Vengeris
7	Lapo kairėje.	Vaiko mintys sukasi apie praeitį, jis negyvena dabartimi ir nenumato ateities.	Be´dard
	Galvakojis.	Iki 4 metų amžiaus atitinka normą, vėliau atvaizdavimo funkcijos ir galbūt bendro protinio vystymosi sustojimas.	Vengeris
	Su tuščiomis akimis.	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės.	Лебедева. Никонова Тараканова
	Su ausimis.	Reiškia atviras priimti arba atsargumas aplinkiniam pasauliui.	Лебедева. Никонова Тараканова
	Išsižiojusi burna.	Agresijos požymis arba aktyvios verbalinės agresijos arba galima stebima apsauga	Лебедева. Никонова Тараканова
	Rankos ir kojos –ploni pagaliukai.	Iki penkių su puse metų atitinka normą, formalus požiūris į užduotį, negatyvizmas, atvaizdavimo funkcijos ir galbūt bendro protinio vystymosi sustojimas, ...	Vengeris
	Nėra pėdų.	Nepasitikintis, uždaras, noras būti priklausomu, ieško pastovumo.	Лебедева. Никонова Тараканова
8	Didelis galvakojis.	Iki 4 metų amžiaus atitinka normą, vėliau atvaizdavimo funkcijos ir galbūt bendro protinio vystymosi sustojimas	Vengeris

	Be ausų	Laiko save nereikšmingu	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Akys tuščios	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės	–,–
	Rankos ir kojos, kaip pagaliukai	Iki penkių su puse metų atitinka normą, formalus požiūris į užduotį, negatyvizmas, atvaizdavimo funkcijos ir galbūt bendro protinio vystymosi sustojimas, ...	Vengeris
	Nėra plaštakos	Konfliktas tarp proto ir jausmų sprendžiasi per pati išstumdamą iš pasaulio savuosius stiprius jausmus	Benoit , Pettinati
	Nėra pėdų	Nepasitikintis, uždaras, noras būti priklausomu, ieško pastovumo.	Лебедева. Никонорова Тараканова
9	Centre žalias	Simbolizuoja dabartį, vaikas priima viską, kas vyksta aplinkui yra įvykių dalyvis.	Be‘dard
	Galvakojis	Iki 4 metų amžiaus atitinka normą, vėliau atvaizdavimo funkcijos ir galbūt bendro protinio vystymosi sustojimas	Vengeris
	Tuščiomis akimis	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Be nosies	Gali nurodyti tam tikrą intelekto neišsivystymo laipsnį.	–,–
	Nėra burnos	Negatyvizmas, autizacija, astenija, impulsyvumas	Vengeris
	Be ausų	Laiko save nereikšmingu	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Rankos ir kojos kaip pagaliukai – scheminis vaizdavimas	Iki penkių su puse metų atitinka normą, formalus požiūris į užduotį, negatyvizmas, atvaizdavimo funkcijos ir galbūt bendro protinio vystymosi sustojimas, ...	Vengeris
	Nėra pėdų	Nepasitikintis, uždaras, noras būti priklausomu, ieško pastovumo.	Лебедева. Никонорова Тараканова
10	Lapo dešinėje pusėje	Linkęs galvoti tik apie ateitį	Be‘dard
	Mažas galvakojis	Iki 4 metų amžiaus atitinka normą, vėliau atvaizdavimo funkcijos ir galbūt bendro protinio vystymosi sustojimas	Vengeris

	Be veido	Lyg nenorintis naudotis savo funkcijomis arba rodo sieki apriboti aplinkos priėmimo diapazoną	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Nėra plaštakų	Konfliktas tarp proto ir jausmų sprendžiasi per pati išstumdamas iš pasaulio savuosius stiprius jausmus	Benoit , Pettinati
	Nėra pėdų	Nepasitikintis, uždaras, noras būti priklausomu, ieško pastovumo.	Лебедева. Никонорова Тараканова
11	Lapo centre	Simbolizuoja dabartį, vaikas priima viską, kas vyksta aplinkui yra įvykių dalyvis.	Be‘dard
	Su kojom ir pėdom	Atramos poreikis, nepakankamos patirties socialiniuose santykiuose pojūtis	Vengeris
	Išryškino delną	Tai simbolizuoja gebėjimą duoti ir priimti. Atviri delnai reiškia prieinamumą.	Benoit , Pettinati
	Rankos ištiestos į šalis	ekstraversija	Vengeris
	(Antras) lapo centre	Simbolizuoja dabartį, vaikas priima viską, kas vyksta aplinkui yra įvykių dalyvis.	Be‘dard
	Pakibusi ore	Neturi pagrindo po kojomis	
	Be ausų	Laiko save nereikšmingu	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Nėra kaklo	Kaklas sujungia impulsyvią ir intelektinę kontrolę – žemas išsivystymas, yra kūniškų poreikių, problemos su racionalių valdymu savų impulsų	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Su pedomis	Atramos poreikis, nepakankamos patirties socialiniuose santykiuose pojūtis	Vengeris
	Rankom nupiešė realias savo plaštakas	Perdėtai didelės– didelis nepasitenkinimas bendravimo poreikis	Vengeris
	Rankos ištiestos į šalis	ekstraversija	–,–
12	Lapo viršuje	Atspindi galvą, intelektą, vaizduotę	–,–
	Galvakojis	Gal būt bendro protinio vystymosi sutrikimas.	–,–
	Su didelėmis akimis	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	plaukai– aukštyn sušukuoti(neprasta)	Demonstratyvumas.	З.Ф.Семенова, С.В.Семенова
	Nėra nosies	Gali nurodyti tam tikrą intelekto neišsivystymo laipsnį.	Лебедева. Никонорова

			Тараканова
	Nėra burnos	Negatyvizmas, autizacija, astenija, impulsyvumas	Vengeris
	Viena ranka su paryškinta plaštaka	Tai simbolizuoja gebėjimą duoti ir priimti. Atviri delnai reiškia prieinamumą.	Benoit , Pettinati
	Rankos ištiestos į šalis	Ekstraversija.	Vengeris

Jono piešiniai labai grafiški, pilni skirtingų linijų įvairovės, kaip jos atsikartoja pateikta lentelėje. Kaip galima interpretuoti, ką galima išvelgti tose linijose. Kokias vaiko emocijas ir savivertę galima nuspėti Jono piešiniuose.

	Linija piešinyje	Linijos interpretacija	Pagal kokį autorių
1	vertikali	Būdinga vyriškiems, aktyviems, konstruktyviems, atviriems temperamentams	Alschuler ir Weis Hattwick
	Ilga linija	Parodo impulsyvumą ir lengvai užsipleskintis charakteris	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Nutrūkstančios linijos ir zigzagai	Yra nestabilumo požymis	Alschuler ir Weis Hattwick
	Raudona spalva (šilta spalva)	Stengiasi artintis link suaugusiųjų.	Alschuler ir Weis Hattwick
	horizontali, trumpa, atsikartojanti	Psichologinių konfliktų požymis.	Alschuler ir Weis Hattwick
	Mėlyna.(šalta spalva)	Turi tendenciją koncentruotis savyje ir bėgti nuo mūsų (suaugusiųjų) žvilgsnių	Alschuler ir Weis Hattwick
	Panaudoti piešinyje visų tipų linijas (plonas, storas, riebias su paspaudimu, silpnas ir pan.)	Charakterizuoja pasitikinčiu savimi vaiką	Лебедева. Никонорова Тараканова
2	Horizontalios ir vertikalios	Būdinga vyriškiems, aktyviems, konstruktyviems, atviriems temperamentams ir tuo pačiu Psichologinių konfliktų požymis.	Alschuler ir Weis Hattwick
	Nutrūkstančios linijos ir zigzagai	Yra nestabilumo požymis	Alschuler ir Weis Hattwick
	Ilga linija	Parodo impulsyvumą ir lengvai užsipleskintis charakteris	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Linijos nutrūkstančios ir susidaranti plačiau iš atskirų štrichų.	Agresyvumas iššauktas kaip atsako reakcija į agresiją supančios aplinkos, o taip pat įtarumas ir nepasitikėjimas aplinkiniais.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Panaudoti piešinyje visų tipų linijas (plonas, storas, riebias su paspaudimu, silpnas ir pan.)	Charakterizuoja pasitikinčiu savimi vaiką	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Šviesiai mėlynos	Turi tendenciją koncentruotis savyje ir bėgti nuo mūsų (suaugusiųjų) žvilgsnių	Alschuler ir Weis Hattwick
3	Linija plonos, pavienės	Racionaliai valdantys save, tai būdinga žmonėms kurie	Лебедева.

		kontroliuoja savo impulsus ir gaktis tikslingai siekti numatytų tikslų.	Никонорова Тараканова
	Ilga linija	Parodo impulsyvumą ir lengvai užsipleskintis charakteris	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Horizontali ir vertikali	Būdinga vyriškiems, aktyviems, konstruktyviems, atviriems temperamentams ir tuo pačiu Psichologinių konfliktų požymis.	Alschuler ir Weis Hattwick
	Šv. Mėlynos spalvos	Turi tendenciją koncentruotis savyje ir bėgti nuo mūsų (suaugusiųjų) žvilgsnių	Alschuler ir Weis Hattwick
4	Linijos plonos	Neprisitaikymo jausmas, neapsisprendimas.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Ilga linija	Parodo impulsyvumą ir lengvai užsipleskintis charakteris	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Horizontalios ir vertikalios	Būdinga vyriškiems, aktyviems, konstruktyviems, atviriems temperamentams ir tuo pačiu Psichologinių konfliktų požymis.	Alschuler ir Weis Hattwick
	Nutrūkstančios linijos ir zigzagai	Yra nestabilumo požymis	Alschuler ir Weis Hattwick
	Panaudoti piešinyje visų tipų linijas (plonas, storas, riebias su paspaudimu, silpnas ir pan.)	Charakterizuoja pasitikinčiu savimi vaiką	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Šv. Mėlyna	Turi tendenciją koncentruotis savyje ir bėgti nuo mūsų (suaugusiųjų) žvilgsnių	Alschuler ir Weis Hattwick
	Geltona(šilta spalva)	Tai atviri, gerai prisitaikiusių grupėje vaikų išskirtinis bruožas	Alschuler ir Weis Hattwick
	ruda	Atskleidžia poreikį tepti	Alschuler ir Weis Hattwick
5	Plonos	Neprisitaikymo jausmas, neapsisprendimas.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Ilga linija	Parodo impulsyvumą ir lengvai užsipleskintis charakteris	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Linijos nutrūkstančios ir susidarančios plačiau iš atskirų štrichų.	Agresyvumas iššauktas kaip atsako reakcija į agresiją supančios aplinkos, o taip pat įtarumas ir nepasitikėjimas aplinkiniais.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Panaudoti piešinyje visų	Charakterizuoja pasitikinčiu savimi vaiką	Лебедева.

	tipų linijas (plonas, storas, riebias su paspaudimu, silpnas ir pan.)		Никонорова Тараканова
	Raudona spalva	Stengiasi artintis link suaugusiųjų.	Alschuler ir Weis Hattwick
6	Linijos nutrūkstancios ir susidarančios plačiau iš atskirų štrichų.	Agresyvumas iššauktas kaip atsako reakcija į agresiją supančios aplinkos, o taip pat įtarumas ir nepasitikėjimas aplinkiniais.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Horizantalus ir vertikalus	Būdinga vyriškiems, aktyviems, konstruktyviems, atviriems temperamentams ir tuo pačiu Psichologinių konfliktų požymis.	Alschuler ir Weis Hattwick
	Ilga linija	Parodo impulsyvumą ir lengvai užsipleskintis charakteris	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Panaudoti piešinyje visų tipų linijas (plonas, storas, riebias su paspaudimu, silpnas ir pan.)	Charakterizuoja pasitikinčiu savimi vaiką	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Raudonas	Stengiasi artintis link suaugusiųjų.	Alschuler ir Weis Hattwick
	Ir juodas	Reiškia stabdymą, baimę, nerimą ir siejama su depresyvia elgsena.	Alschuler ir Weis Hattwick
7	Plonos linijos	Neprisitaikymo jausmas, neapsisprendimas.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Ilga linija	Parodo impulsyvumą ir lengvai užsipleskintis charakteris	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Linijos nutrūkstancios ir susidarančios plačiau iš atskirų štrichų.	Agresyvumas iššauktas kaip atsako reakcija į agresiją supančios aplinkos, o taip pat įtarumas ir nepasitikėjimas aplinkiniais.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Panaudoti piešinyje visų tipų linijas (plonas, storas, riebias su paspaudimu, silpnas ir pan.)	Charakterizuoja pasitikinčiu savimi vaiką	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Geltonos	Tai atviri, gerai prisitaikiusių grupėje vaikų išskirtinis bruožas	Alschuler ir Weis Hattwick
	violėtinės	Reiškia konfliktines įtampas	Alschuler ir Weis Hattwick
8	Plonos linijos	Neprisitaikymo jausmas, neapsisprendimas.	Лебедева. Никонорова

			Тараканова
	Ilga linija	Parodo impulsyvumą ir lengvai užsipleskintis charakteris	Лебедева. Никонорова Тараканова
	raudonos	Stengiasi artintis link suaugusiųjų.	Alschuler ir Weis Hattwick
	Ir apskritimas(apvaliai užlenktomis)	Liūdesys	Лебедева. Никонорова Тараканова
9	Štrichas spaudžiant	Agresyvumas, tikslingumas	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Ilga linija	Parodo impulsyvumą ir lengvai užsipleskintis charakteris	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Linijos nutrūkstancios ir susidarančios plačiau iš atskirų štrichų.	Agresyvumas iššauktas kaip atsako reakcija į agresiją supančios aplinkos, o taip pat įtarumas ir nepasitikėjimas aplinkiniais.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Panaudoti piešinyje visų tipų linijas (plonas, storas, riebias su paspaudimu, silpnas ir pan.)	Charakterizuoja pasitikinčiu savimi vaiką	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Juodos	Reiškia stabdymą, baimę, nerimą ir siejama su depresyvia elgsena.	Alschuler ir Weis Hattwick
	Raudonos	Stengiasi artintis link suaugusiųjų.	Alschuler ir Weis Hattwick
	Geltonos	Tai atviri, gerai prisitaikiusių grupėje vaikų išskirtinis bruožas	Alschuler ir Weis Hattwick
	Mėlynos spalvos	Turi tendenciją koncentruotis savyje ir bėgti nuo mūsų (suaugusiųjų) žvilgsnių	Alschuler ir Weis Hattwick
10	Plonos	Neprisitaikymo jausmas, neapsisprendimas.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Ilga linija	Parodo impulsyvumą ir lengvai užsipleskintis charakteris	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Linijos nutrūkstancios ir susidarančios plačiau iš atskirų štrichų.	Agresyvumas iššauktas kaip atsako reakcija į agresiją supančios aplinkos, o taip pat įtarumas ir nepasitikėjimas aplinkiniais.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Panaudoti piešinyje visų tipų linijas (plonas, storas,	Charakterizuoja pasitikinčiu savimi vaiką.	Лебедева. Никонорова

	riebias su paspaudimu, silpnas ir pan.)		Тараканова
	Apvalios	Liūdesys.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Violetinės spalvos	Reiškia konfliktines įtampas	Alschuler ir Weis Hattwick
	Šv.mėlynos	Turi tendenciją koncentruotis savyje ir bėgti nuo mūsų (suaugusiųjų) žvilgsnių	Alschuler ir Weis Hattwick
	Geltonos	Tai atviri, gerai prisitaikiusių grupėje vaikų išskirtinis bruožas	Alschuler ir Weis Hattwick
11	Plonos –grafiškos	Neprisitaikymo jausmas, neapsisprendimas.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Ilga linija	Parodo impulsyvumą ir lengvai užsipleskintis charakteris	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Mėlynos spalvos	Turi tendenciją koncentruotis savyje ir bėgti nuo mūsų (suaugusiųjų) žvilgsnių	Alschuler ir Weis Hattwick
	Violetinės	Reiškia konfliktines įtampas	Alschuler ir Weis Hattwick
12	Plonos	Neprisitaikymo jausmas, neapsisprendimas.	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Ilga linija	Parodo impulsyvumą ir lengvai užsipleskintis charakteris	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Nutrūkstančios linijos ir zigzagai	Yra nestabilumo požymis	Alschuler ir Weis Hattwick
	Apvalios	Liūdesys	Лебедева. Никонорова Тараканова
	Raudonos spalvos	Stengiasi artintis link suaugusiųjų.	Alschuler ir Weis Hattwick
	Žalios	Reakcija į per griežtą drausmę	Alschuler ir Weis Hattwick
	Mėlynos	Turi tendenciją koncentruotis savyje ir bėgti nuo mūsų (suaugusiųjų) žvilgsnių	Alschuler ir Weis Hattwick

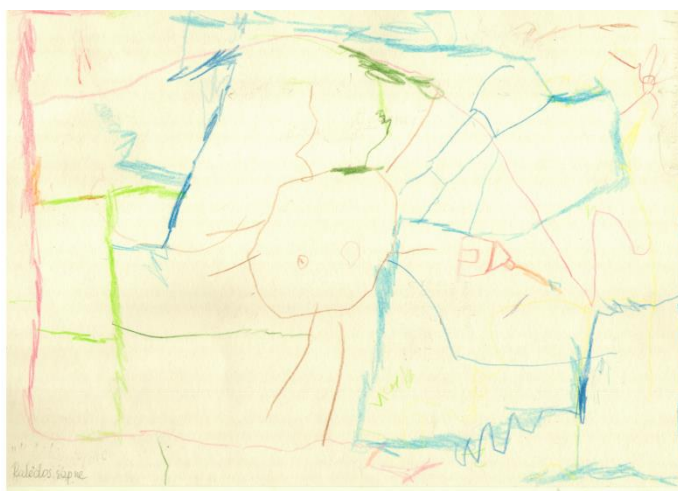
Kiek kartų atsikartoja Jono linijos piešiniuose, kurių linijų interpretacija yra svarbi.

Kaip pavaizduotos piešinyje linijos	Kaip interpretuojamas simbolis ir kaip save atskleidžia Jonas	Kiek kartų atsikartojo per visus piešinius
Vertikalios	Būdinga vyriškiems, aktyviems, konstruktyviems, atviriems temperamentams	1
Ilgos	Parodo impulsyvumą ir lengvai užsiplieskintis charakteris	11
Nutrūkstančios linijos ir zigzagai	Nestabilumo požymis	4
Raudonos (šilta spalva)	Stengiasi artintis link suaugusiųjų.	6
Violetinės	Reiškia konfliktines įtampas	3
Mėlynos (šalta spalva)	Turi tendenciją koncentruotis savyje ir bėgti nuo suaugusiųjų žvilgsnių	7
Žalios	Reakcija į per griežtą drausmę	2
Geltonos	Tai atvirų, gerai prisitaikiusių grupėje vaikų išskirtinis bruožas	4
Plonos	Reiškia stabdymą, baimę, nerimą ir siejama su depresyvia elgsena.	2
Rudos	Atskleidžia poreikį tepti	1
Horizontalios, trumpos, atsikartojančios	Psichologinių konfliktų požymis.	1
Štrichas spaudžiant	Agresyvumas, tikslingumas	1
Piešinyje panaudotos visų tipų linijos (plonos, storos, su paspaudimu, silpnos ir pan.)	Charakterizuoja pasitikintį savimi vaiką	8
Horizontalios ir vertikalios	Būdinga vyriškiems, aktyviems, konstruktyviems, atviriems temperamentams ir tuo pačiu psichologinių konfliktų požymis.	4
Apskritimas (apvaliai užlenktos)	Liūdesys	3
Linijos nutrūkstančios ir susidarančios plačiau iš atskirų štrichų.	Agresyvumas atsirandantis kaip atsakas į vaiką supančios aplinkos agresiją. Taip pat įtarumas ir nepasitikėjimas aplinkiniais.	6
Linijos plonos, pavienės	Racionaliai valdantis save – būdinga žmonėms kurie kontroliuoja savo impulsus ir gali tikslingai siekti numatytų tikslų.	8

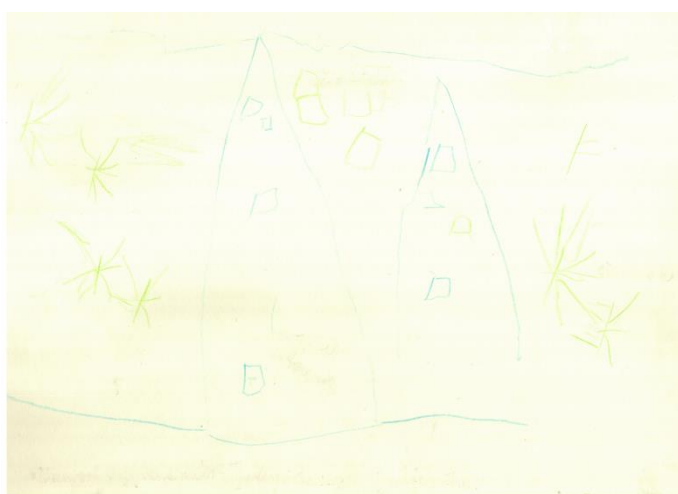
Jono piešiniai

Piešinys nr. 1 „Nupiešk save“

Piešinys nr. 2 „Sapnas“

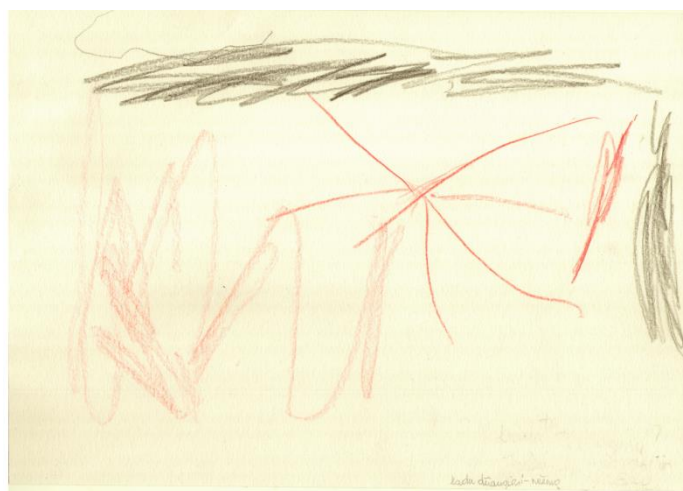
Piešinys nr. 3 „Namas“

Piešinys nr.4 „Fantastinis gyvūnas“

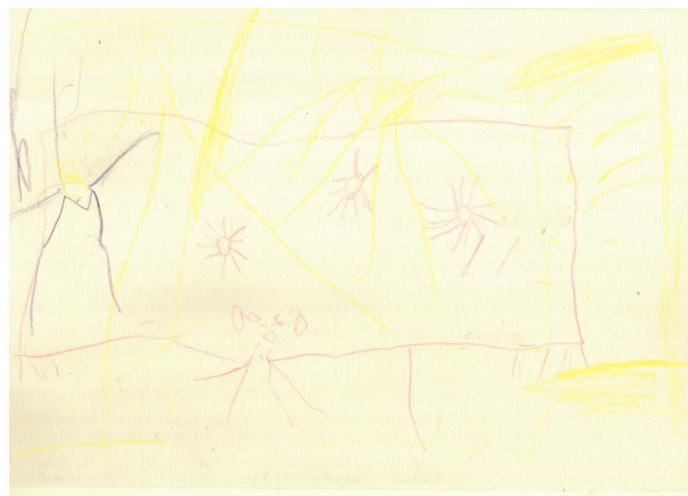
Piešinys nr. 5 „Medis“

Piešinys nr.6 „Kada aš džiaugiuosi?“

Piešīnys nr. 6 „Kada aš dziaugiuosi?“

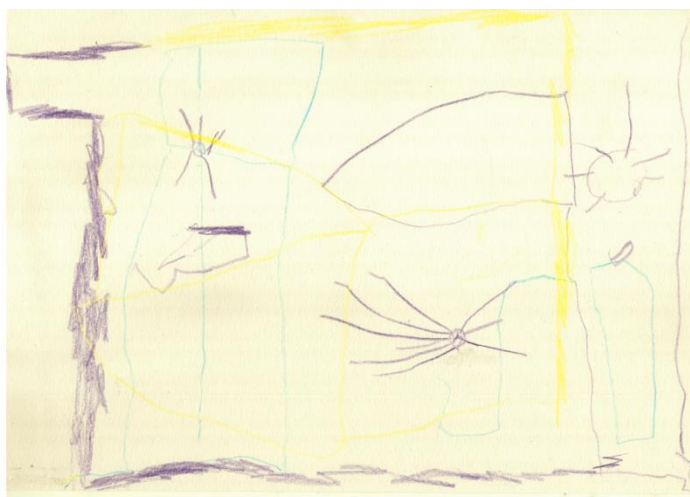
Piešīnys nr. 7 „Kada aš būnu linksmas?“

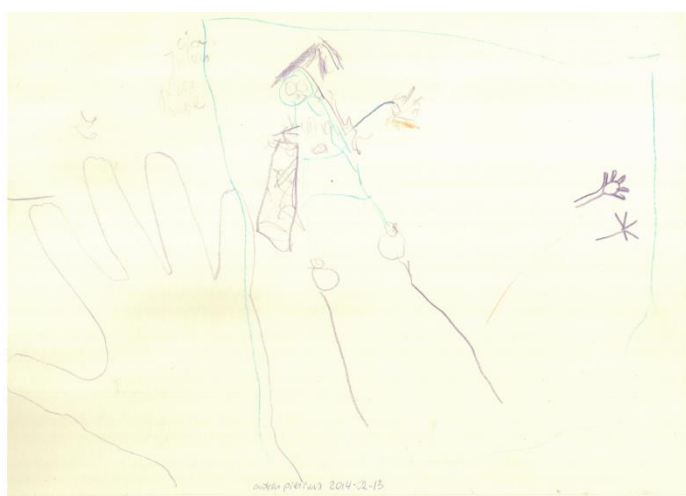
Piešīnys nr. 8 „Kada man būna gera?“

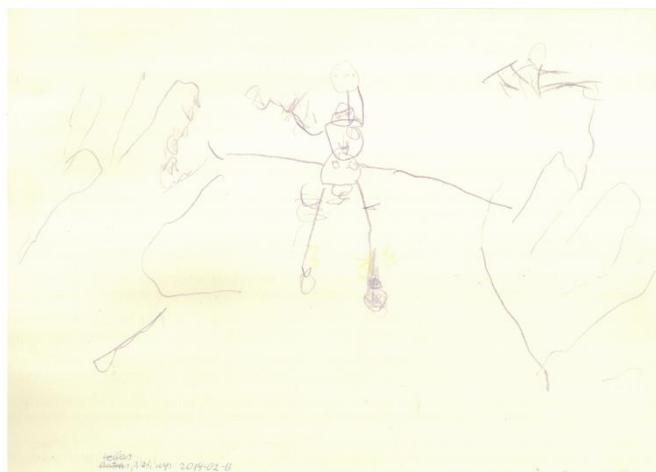
Piešinys nr. 9 „Šeima“

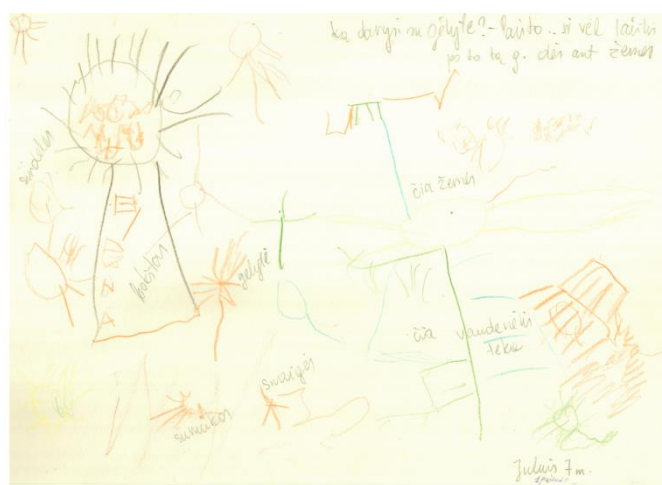
Piešinys nr. 10 Laisva tema

Piešinys nr. 11 „Gėlė“

Piešinys nr. 11 „Gėlė“

Piešinys nr. 11 „Gėlė“

Piešinys nr. 12 „Nupiešk save ir savo draugą“

Kaip savo piešinius interpretavo Ernesta, ką ir kaip papasakojo vadovei.

Data ir tema	Piešinio pavadinimas	Kaip savo piešinį interpretavo vaikas
2013–11–14 „Nupiešk save“		Save pavaizdavo lapo centre, viršuje, nedidelę, palyginus su erdve. Labai didelė burna. Nėra rankų, nosies. Saulę pavaizdavo lapo apačioje, dešiniame kampe
2013–11–21 „Sapnas“		Ji nupiešė kiaušinį, už kiaušinio išlindusios dvi gėlytės ir nieko savo piešinyje pripiešti ar pakeisti nenorėjo. Jos „sapnai gyvena tyliai, kad pasiektų namus“. Tą kiaušinį sukomponavo lapo kairėje pusėje. Didelį, žalią su juodu viduriuku.
2013–11–28 „Namas“		Tą dieną padarė du darbelius – viename lape pribraukė šviesiai mėlyna spalva su ryškiu raudonu stulpu kairėje lapo puseje. Pasakodama sako: „Čia yra namelis, jame gyvena sesė“. O kas čia (raudonas stulpas)? – „tai yra dūmai“. Antrame piešinyje – ruda spalva pribraukytas lapas „Namelis“. Kieno tas namelis? – „Mano“. Kur yra tas namelis? – „Pas sesę“. Ir daugiau nieko nebekalbėjo, stovėjo ir tylėjo
2013– 12– 05 „Fantastinis gyvūnas“	„Paršas“	Pavadinimą sugalvojo pati – „Paršas“. Pasakodama, ką nupiešė, piešinį vis laikė aukštyne kojomis. Ir vardijo atskirus nupieštus elementus, nesujungdama į visumą. Lapo centre pavaizdavo didelį mėlyną apskritimą, panašų į galvakojį. Apskritimo viduryje esantį kvadratą (tarsi nosies vietoje) – įvardija, kaip kaklą, po kiek laiko, tai tampa nameliu – „Čia namelis“ – sako ji. Rudi apskritimai, mėlyno apskritimo išorėje tai – „ausytės“. Rudos „saulytės“ mėlyname apskritime – yra „akys“. Nėra rankų.
2013–12–12 „Medis“		Sedėjo ir ilgai nepiešė – pyko, kad nemoka piešti medžio. Sutiko piešti ore su pirštuku. Ir sėdėdamos prie stalo, užsimerkėme ir garsiai sakėme iš ko susideda medis: kamienas, lapai. O kas jungia tuos lapus su kamieniu? – „Šakos“. Ernestai patiko piešti pirštuku ore. Medį pavaizdavo lapo centre, du raudonus sujungtus apskritimus. Ji sako: „Čia auga medis ir obuoliai ant jo“. Saulę pavaizdavo dešinėje lapo apačios dalyje, po medžiu. Kairėje lapo dalyje pavaizdavo mėlyną „bokštelį“, tai jos katinėlis.
2013–12–27 „Kada aš džiaugiuosi?“		Lape pavaizdavo daug smulkių „Piešinėlių“, violetinės, mėlynos spalvos „labirintą“ ir burbuliukus. Apie savo piešinį pasakoti nenorėjo.
2014–01–09 „Kada aš būnu linksmas?“		Ką čia nupiešei? Save? – „Nesave“. Ir rodo, kad ji yra čia (ant savo kūno). Kada tu būni linksmas? – „Kai sninga“. Pirmą kartą piešinyje drąsiai nupiešė didelį žmogų. Lapas laikytas vertikaliai, tarsi deklaruotų, tai ką nori ji pasakyti. Žmogeliukas su didelėmis akimis ir ausimis. Be nosies. Sninga (lape daug mėlynų brūkštelėjimų).

2014-01- „Kada man būna gera?”		Lapo dešinėje puseje pavaizdavo daug žalių kryžiuokų, o lapo kairėje puseje aukštai, žalią „akmenį“. Pakomentavo savo piešinį: „Būna pikta, kai neleidžia važinėti ... tada būnu pikta, tada bijo baubų“. Sunku suprasti ką ji kalba. O kada jautiesi gerai? – „Nežinau...“. Daugiau nebe norėjo kalbėti.
2014-01-23 „Šeima“		Pristatydama savo piešinį, nevardijo kas pavaizduota, o visu delniuku, uždengė piešinį ir bendravo. Klausinėjama, labai nepatogiai jautėsi. Kas yra toje šeimoje? – „Kad reikia būti geram ir tyliai“. Kas būna tavo šeimoje? – „Šuo, katė, mama, tėtė ir bobutė“. Manau, kad ji išreiškė tik savo emocijas, nepavaizdavo nieko konkrečiau, lyg buvo pradėjusi vaizduoti veiduką, bet greitai jį visą užbraukė.
2014-02-06 Laisva tema	„Mano svajonė“	Kokia tavo svajonė? – „Noriu, kad užaugti, o svajonė gera. Ir viskas“. Lapo centre apvedžiotas jos delnas (jai padėjo auklėtoja, kurios ji labai prašė padėti). Oranžinės spalvos.
2014-02-13 „Gėlė“	„Vonia“	Ir pirmą kartą pasakodama ką nupiešė, sako „Čia Ernesta“, rodydama į lapo pavaizduotą save. Paklausta, ką ji ten veikia atsakė, jog „bėga, bėga ratu“. Kur bėgi? – „Namie“. Ir netikėtai sako: „Buvo didelė gėlė“. Šalia esantis žalias apskritimas – ten „Telė“ (neaišku kas tai, ar tėtis? Apačioje raudonas brūkšnis – „Tai – upė“. Saulę pavazduota kairiame lapo kampe.
2014-02-20 „Nupiešti save ir savo draugą“		Sunku buvo suprasti ką tą dieną ji kalbėjo, bet buvo labai linksma. Išsirinko tą draugę, nes nori, kad ji būtų sesė. Kodėl tau ji patinka? – „Nes ji man viską perka“; Ką dar gali pasakyti apie tą draugę? – „Ji yra sesė ir draugė“; Ką gali pasakyti apie save? – „Mano vardas karalienė“ ir nieko daugiau nebesakė, tik stovėjo ir šypsojosi. Lapą laikė vertikaliai tarsi norėdama deklaruoti savo mintis. Piešinį sukomponeavo labai mažą. Abi rudos spalvos. Save ir draugę pavaizdavo lapo viršuje, draugę dešiniame kampe, save pavaizdavo kairėje puseje.

Koks Ernestos simbolis atsikartojo pirmame ir paskutiniame piešinyje, lyginami.

Simbolis	Interpretacija	Autorius	Pir mas	Pasku tinis
Mažas piešinys erdvėje	Vaikas jaučiasi įtemptą pavojų, maža savivertė, nepasitikėjimas, savo saugumu, emocinis priklausomumas, susikaustymas, nekonfortabiliai jaučiasi, jaučia stiprų spaudimą iš aplinkos. Vaikas turi norą kad juo rūpintųsi, girtu, gintų; rūpinimu savimi nori patikėti kitam, ne sau.	Лебедева. Никонорова Тараканова	Yra	Yra
Mažas žmogus piešinyje	„Jei žmogeliukas labai mažas arba sugrūstas į ribotą popieriaus lapo dalį, tai menkos savigarbos, savęs nuvertinimo arba slopinimo požymis , drovios arba labai susirupinusios asmenybės“.	Benoit ir Pettinati	Yra	Yra
Daug tuščios erdvės	Maža piešinio apimtis paliekant daug baltų plotų reiškia kuklumą, baimę, ir menką savigarbą	Benoit ir Pettinati	Yra	Yra
Piešinys išdėstytas lapo viršuje	Jaučia sunkią vidinę kovą nepasiekiamiems siekiams; pasitenkinimą renkasi ieškoti fantazijose; vaikas linkęs laikytis nuošalyje	Лебедева. Никонорова Тараканова	Yra	yra
Piešinys sukomponuotas lapo viršuje, dešinėje pusėje	Galvoja apie ateiti, kas jos laukia, siekia–laukia ateities; priklausomybė vyriškam autoritetui; individualumas linksta į sąmoningumą; gerai kontroliuoja savo poelgius; akcentuoja įšorinį pasaulį. Poreikis įsikabinti į autoritetą.	Лебедева. Никонорова Тараканова	–	yra
Žmogaus piešinys schematiškas	“ scheminis vaizdavimo būdas, iki penkių su pusę metų atitinka normą; vėliau – formalus požiūris į užduotį; negatyvizmas, atvaizdavimo funkcijos ir galbūt bendro protinio vystymosi sustojimas; kartais mokymosi funkcijos sutrikimas, organinis smegenų pažeidimas; protinis atsilikimas“.	Vengeris	Yra	yra
Žmogus	Nupiešta žmogaus figūra yra pats autorius ir jo reali aplinka.galima suprasti fizinę ir emocinę būseną esamu momentu arba jo siekis kuo ji nori būti.	Лебедева. Никонорова Тараканова	Yra	Yra
Praleistos bet kokios kūno dalys	Atkreipia dėmesį į specifiką apsauginių mechanizmų ir ypatingai pasireiškiant jo reakcijoms	–,–	Yra	yra
Be rankų	Pažeistas bendravimas, impulsyvumas, kaltės jausmas	–,–	Yra	–
Be ausų	Laiko save nereikšmingu	–,–	Yra	–
Be pėdų	Nepasitikintis, uždaras, noras būti priklausomu, ieško pastovumo.	–,–	Yra	yra

Kaba ore žmogutis	Nėra pagrindo po kojomis.	–,–	Yra	Yra
Akys didelės	Priešiškumas, noras pabėgti nuo realybės, baimės	–,–	–	Yra
Didelė išsižiojusi burna	Agresyvumas, arba verbalinis aktyvumas agresyvaus charakterio. Tikriausiai ji turi– apsauginį–gynybinį charakterį.	–,–	Yra	–
Užspalvojo veidą	Labai neigiamas ženklas, kuris priskiriamas su identiteto praradimu ir praradimu savojo „Aš“	Лебедева. Никонорова . Тараканова	–	Yra
Dideli delnai	Tai simbolizuoja gebėjimą duoti ir priimti. Atviri delnai reiškia prieinamumą.	Benoit , Pettinati	–	Yra

Ernestos piešiniai

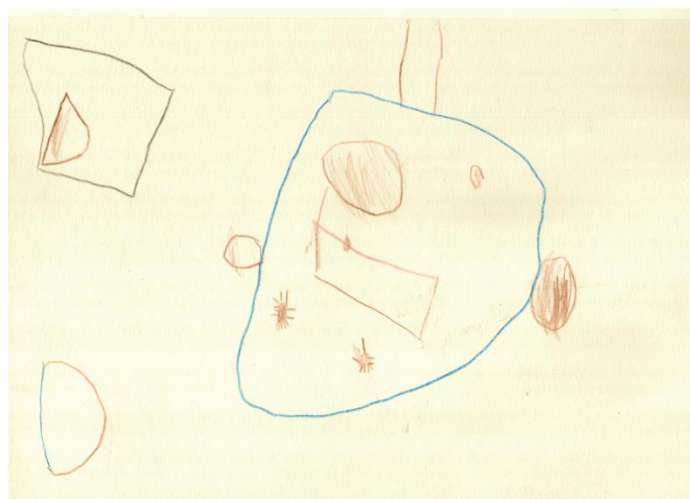
Piešinys nr. 1 „Nupiešk save“

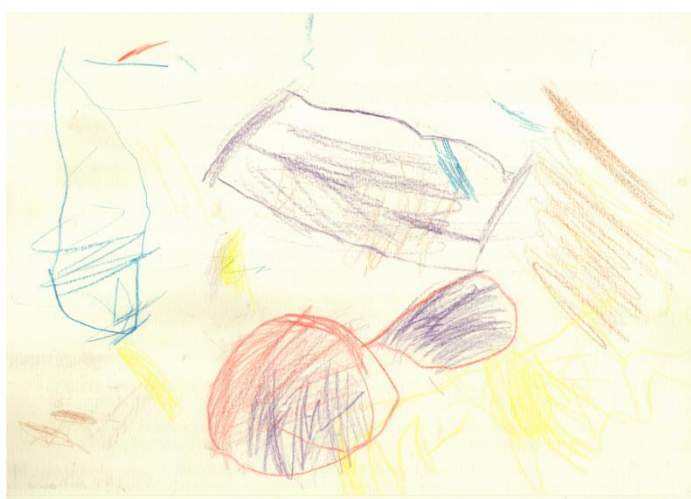
Piešinys nr. 2 „Sapnas“

Piešinys nr. 3 „Namas“

Piešinys nr. 4 „Fantastinis gyvūnas“

Piešinys nr. 5 „Medis“

Piešinys nr. 6 „Kada aš džiaugiuosi?“

7 piešinys „Kada aš džiaugiuosi“

9 piešinys „Šeima“

10 piešinys „Mano svajonė“

11 piešinys „Vonia“ (tema – „Gėlė“)

12 piešinys „Nupiešti save ir savo draugą“

DT užsiėmimai suteikia neginčytiną galimybę būti pastebėtam, nes yra bendraujama, su vaiku, net tada, kai jis net nenori kalbėti (ar išmegina, apsimesdamas, kad nenori), vaikas klausinėjamas: ką nupiešė, kaip jautėsi kai piešė....skiriamas laikas tik tam konkrečiam vaikui.

DT užsiėmimai –tai galimybė ugdyti socialinius įgūdžius,(tai verbalinio ir neverbalinio elgesio seka, kuri yra susijusi su aplinkinių elgesiu; tai gebėjimas prisitaikyti visuomenėje ir elgtis pozityviai; gebėjimas susidoroti su kasdienio gyvenimo poreikiais ir problemomis. Socialiniai įgūdžiai įgyjami stebint, modeliuojant aplinkinių elgesį ir gaunant grįžtamąjį ryšį apie savo elgesio pasekmes). Svarbiausias socialinių įgūdžių ugdymo pratybas susaro: žaidimai, piešimas, pasakojimas, analizė, konkretaus įgūdžio mokymas–aptarimas, analizė ir modeliavimas, kiekvienos užduoties užbaigimas ir aptarimas.

DT užsiėmimuose ugdomi vaiko **svarbiausias – savęs pažinimas** (gebėjimas pažinti ir įvertinti save, savo charakterį, stiprybes ir silpnybes); asmeninis bendravimas su terapeutu–vadovu; emocijų valdymas– tai savo ir kitų žmonių emocijų supratimas ir žinojimas kaip jos veikia elgesį, sveikatą; streso įveikimas–išveikimas piešiant ar poiešinyje; sprendimų priėmimą; kūrybišką mąstymą; kritinį mąstymą (analizuojant informaciją ir patyrimą).

DT užsiėmimai ugdydami–stiprindami–įtvirtindami **vaiko savivertę** – užkerta kelią vaiko delinkventinio elgesio formavimuisi. Tuo pačiu atsiskleidžia charakteris ir vaiko intelektas.

E.Vosylienė 2009 „Socioedukacinis darbas su vaiku”

DT užsiėmimuose vaikas mokinamas, skatinamas, drąšinamas – **atvirauti**, kad savy **ardytų susikurtus gynybinius mehanizmus**, kurie susiformavo pastūmėti motinos deprivacijos, į vaiko gynybinį elgesį iškenčiant įtampą, sukelta ieškant tarpasmeninių santykių, negailestingame pasaulyje (Audėjus R.1999 „Vaikų esančių globoje, socialinė adaptacija. Magistro darbas. Kaunas VDU) Motiniška deprivacija gali pastūmėti vaiką į gynybinį elgesį, nes toks elgesys padeda iškęsti įtampą, kurią sukelia tarpasmeninių santykių paieška negailestingame pasaulyje. Vaikui sunku priimti paramą, nes nebemoka būti atviras, tam reikia išardyti susidariusius gynybos mehanizmus

DT užsiėmimuose vaikas gaus daug pripažinimo ženklų– stimuliacijų (žodžiais, veiksmais, gestais, žvilgsniu) tuo gaus emocinę pusiausvyrą, nedaleidžiant aplinkos stimuliacijų stokai transformuotis į psichinę deprivaciją.

DT užsiėmimai tai galimybė koreaguoti vaiko netinkamą elgesį, įtraukiant į pozityvių santykių kurimą kasdienybėje, per neformalų ugdymą.

DT užsiėmimai tai galimybė vaikui būti išgirstam, galimybė išreikšti save, tai dėmesys vaikui, bendraujant.

DT užsiėmimai atskleidžia ir ugdo dvasines ir intelektualias savybes.

DT užsiėmimuose formuojasi vaiko teigiama emocinė savijauta ir užtikrinamas saugumo pojūtis.

DT užsiėmimuose vaikui analizavus ir suvokus savo poelgius – vyksta permainos vaiko charakteryje.

DT užsiėmimai suteikia galimybę vaikui savarankiškai pažvelgti į jo problemą(as) skirtingais aspektais, išsikalbėti, išsakyti savo nuomonę. Išgirsti suaugusiojo–terapeuto papildomos informacijos ta tema, jo nuomonę.

DT užsiėmimuose piešiant ir aptariant, interpretuojant, analizuojant, žaidžiant galima stengtis koreguoti, performuoti ir įtvirtinti vaiko savivertę, emocijas, elgesį...

DT užsiėmimai padeda modeliuoti gyvenimiškas situacijas, pažvelgti į save iš šalies, sužinoti kitų nuomonę apie save (pvz.: dirbant grupinį piešinį).

DT užsiėmimuose tai galimybė ugdyti vaiko savikontrolę(mokyti atpažinti ir įvardyti ir kontroliuoti pyktį).

DT užsiėmimuose skatinami kritiškiau žvelgti į save ir nekaltinti kitų (tai būdinga itin agresyviems vaikams)

DT užsiėmimai suteikia galimybę priimti bendras (grupės sugalvotas) taisykles ir normas ir jų laikytis, taip gerbti save ir kitą.

DT užsiėmimuose ugdomi vaiko draugiškumas, gerumas nevaržantis savarankiškumo ir saviraiškos.

DT užsiėmimuose vaikas išgirs daug skatinančių, drąsinančių, palaikančių žodžių.

Šiaulių universiteto pagrindai. Šiauliai 22 Sturlienė N. (2007) 84 išskiria kiek kitokius socialinius įgūdžius, tiksliau socialinius įgūdžius „išsmulkina“ iki socialinių gebėjimų, kuriuos daug lengviau analizuoti. Ji aprašo vaikams reikalingus ir ugdomus socialinius gebėjimus:

1. Savęs pažinimas ir savigarba. Tai gebėjimas pažinti ir įvertinti savo asmenybės ypatybes silpnybes ir stiprybes. Savęs vertinimas – kiekvieno asmens emocinis santykis su savimi – AŠ, nuo kurio priklauso kitų žmonių požiūris į asmenį

2. Gebėjimas bendrauti. Tai bendravimo įgūdžiai, kurie leidžia užmegzti ir tęsti santykius su kitais žmonėmis. Prie gebėjimo bendrauti priskiriami tokie įgūdžiai: kito išklausimas, supratimas ir savo jausmų ir emocijų išsakymas.

3. Gebėjimas priimti sprendimus. Tai gebėjimas apibrėžti problemą, išsiaiškinti siekiamą tikslą, generuoti problemos sprendimo alternatyvas.

4. Gebėjimas spręsti konfliktus – tai gebėjimas įsisąmoninti konfliktą, atpažinti ir išreikšti jausmus, išsiaiškinti tikruosius poreikius ir norus, ieškoti tinkamo problemos sprendimo.

5. Gebėjimas valdyti jausmus. – suprasti ir mokėti tinkamai išreikšti emocijas ir išgyvenimus. Jausmų ir emocijų valdymo įgūdžiai apima tris dalis: **atpažinimą**, įsisąmoninimą ir išreiškimą. Išmokus valdyti šias tris dalis, galima tinkamai išreikšti savo jausmus.

6. Gebėjimas įveikti stresą. Stresas yra natūralus gyvenimo reiškinys, tačiau ne visi tinkamai moka su juo susidoroti. Lengvas stresas gali skatinti kūrybiškumą, tobulėjimą, tačiau didelis stresas gali sukelti netgi sunkias ligas. Svarbu mokytis atpažinti stresą ir jį įveikti.

7. Gebėjimas atsisakyti. Tai įgūdžiai tinkamai pasakyti „ne“ tada, kai norima tai pasakyti, kad kiti suprastų pasiryžimą atsisakyti. Tai pasipriešinimas spaudimui.

8. Kritinis ir kūrybinis mąstymas. Šis įgūdis reikalingas daugelyje gyvenimo veiklų: sprendžiant problemas, vykdant višgalvotų ir pan. Kritinis mąstymas apima klausimų kėlimą, atsakymų paiešką, nuomonių palyginimą ir sprendimo pasirinkimą ir priėmimą.

Užsiėmimų protokolai – dienoraštis (tyrėjos refleksija)

parengtas remiantis Kiseliov'os (2007) ir Kopytin'o (2003) nurodymais, pateikti ne visi.

1. Grupės nariai, dalyvaujantys užsiėmimuose – visi vaikai: Kipras, Rūta, Ernesta, Aistis, Indrė, Jonas, Kazys, Titas, Morta, Kąstytiš.
2. Grupės nariai, nedalyvaujantys užsiėmimuose – visi dalyvavo.
3. Užsiėmimų data ir laikas, eilės numeris. Pirmasis užsiėmimas šiais mokslo metais – 2013–11–14, nuo 15:30 iki 16:15,
4. Užsiėmimo tema: „Nupiešk save“
5. Užsiėmimo tikslas – bendrauti, draugauti, atvirauti, išreikšti save piešinyje, aptarti savo piešinį
6. Naudojami metodai: žaidimo, pokalbio, piešimo, aptarimo.
7. Naudojamos meninės medžiagos: akvarelinis popierius ir minkšti spalvoti pieštukai.
8. Grupės vadovo nuomonė apie bendrą grupės atmosferą užsiėmimų metu:

Vaikams susitikimas buvo lauktas, visi entuziastingai norėjo bendrauti, draugauti. Pasiūliau, pažaisti su kamuoliu. Susėdome ratu. Garsiai paskelbus žaidimo taisykles, visi pradėjome žaisti: turintys kamuoliuką rankose, meta kamuoliuką pasirinktam vaikui ir sako: „Laba diena Rūta, kaip tu gyveni?“. Tada, Rūta pagavusi kamuoliuką, pradeda pasakoti, kas jai gero įvyko tą dieną. Visi tupi ir tylėdami laukia, kada jam atiteks kamuoliukas. Sudėtingiausia užduotis – laukti ir tylėti, kai kalba kitas vaikas. Vaikas, kuriam atitekdavo kamuoliukas labai džiaugdavosi. Pagautas kamuoliukas teikė daug gerų emocijų, vaikas šypsojosi. Net tie vaikai, kurie sunkiai kalba, turėdami rankose kamuoliuką su džiaugsmu kartojo kažkokius savo žodelius, pasakojo apie save. Dažniausiai kartojo prieš tai kalbėjusio vaiko žodžius: „Man sekasi gerai“, „Buvo gera diena“.....

Visi kantriai (labai stengėsi, tildėme vienas kitą, kai kas nors nesilaikė taisyklių) sėdėjome ir laukėme, kam atiteks kamuoliukas. Kai visi vaikai pasisakė, baigus žaisti kamuoliuku, buvo pasiūlytas kitas žaidimas. Vaikai atsisuko poromis vienas į kitą. Užsimerkus pirštuku, buvo pasiūlyta vedžioti kitam vaikui per kūną, bet vaikai nesileido vienas kito liečiami. Tai buvo netikėta, bet vaikų versti nesinorėjo daryti tai, kam jie prieštaravo. Pasiūlius užsimerkti ir piešti pirštuku ore, vaikai su džiaugsmu sutiko. „Nupieškite save – žmogutį galva, rankomis, kojomis“. Visi, pusiau prasimerkę ore piešė save.

Tai, ką piešėte ore, dabar nupieškite ant popieriaus lapo. Visi ejo prie stalo piešti savęs. Maždaug dvidešimt minučių, piešėme. Baigus piešti velėjome ant kilimo kur sedėjome žaisdami ir sudėliojome piešinius ratu. Keletas nenorėjo dėti savo piešinių, tačiau vėliau apsigalvojo.

Apžvelgę savo piešiniu ir paklausti ar pavaizdavo viską ką norėjo, keli vaikai nusprendė papildyti darbus. Piešinio aptarimas vyko individualiai, vaikai prie visų kalbėti nenorėjo, o ir kiti neturėjo kantrybės klausytis.

1. Grupės nariai, dalyvaujantys užsiėmimuose – visi vaikai: Kipras, Rūta, Ernesta, Indrė, Jonas, Kazys, Titas, Morta.
2. Užsiėmimų data ir laikas, eilės numeris. 2013–11–21 nuo 15:30 iki 16:15. Tai – antrasis užsiėmimas tais mokslo metais.
3. Užsiėmimo tema: „Sapnas“
4. Užsiėmimo tikslas – bendraujant stengtis atskleisti, kaip vaikas mato, priima save. Kokie atsiskleidžia asmenybės bruožai. Drąsiau išreikšti save piešinyje, aptarti savo piešinį.
5. Naudojami metodai: žaidimo, pokalbio, piešimo, aptarimo, stebėjimo.
6. Naudojamos meninės medžiagos – akvarelinis popierius ir minkšti spalvoti pieštukai.
7. Grupės vadovo nuomonė apie bendrą grupės atmosferą užsiėmimų metu:

Visi džiaugėmės vėl susitikę. Susėdę ratu žaidėme. Siuntėmę kamoliuką ir mokinomės klausyti, kaip kalba kitas vaikas ir jam netrukdyti ir pačiam kalbėti tik tada, kai turime kamoliuką rankose. Tą dieną nebuvo Aisčio ir Kąstyčio. Vaikai sakė, kad Aistį **nubaudė** auklėtoja, o auklėtoja vadovei sakė, kad abu vaikai serga. Užsiėmimas vyko bendroje patalpoje, šalia vaikų miegamųjų. Kąstytis ėjo į tualetą, buvo be pažamos tik su apatiniais ir labai skubėjo. O kai grįžo atgal iš tualetu, savo miegamajame garsiai verkė, raudėjo. Nežinau kodėl? Buvo labai nejauku. Vaikų paklausus kas yra Kąstyčiui, jie tik konstatavo faktą – verkia. Vaikai prityla, lyg susigūžtų, bet toliau tęsė savo piešimą. Rūtelė buvo su šašais, ties akyte ir ant lūpos. Paklausta kas čia atsitiko, Rūtelė tylėjo. O auklėtoja sakė, kad ją išbėrė.

Piešėme visi susėdę apie didelį stalą. Kai mes piešiame su vaikais, mes lyg pasineriame į savąjį pasaulį. Dažnai visi kalbame iškelta tema. Ar jie piešdami pasakoja, kas įvyko pas juos per tą laiką. Yra temų, kuriomis vaikai nešneka, lyg negirdėtų, kas jų klausoma. Tada ta tema nebediskutuojame, ieškome kitos temos, kuri vaikams priimtina.

Tą dieną užsiėmimas nebaigtas taip, kaip planuota, nes atėjo šokių vadovė ir išsivedė vaikus.

1. Grupės nariai, dalyvaujantys užsiėmimuose – visi vaikai: Kipras, Rūta, Ernesta, Aistis, Indrė, Jonas, Kazys, Titas, Morta, Kąstytiš.
2. Grupės nariai, nedalyvaujantys užsiėmimuose – visi dalyvavo.
3. Užsiėmimų data ir laikas, eilės numeris. 2013–12–12 d. nuo 15:30 iki 16:15, tai penktas užsiėmimas tais mokslo metais.
4. Užsiėmimo tema: „Medis“
5. Užsiėmimo tikslas – bendrauti, išreikšti save piešinyje, kuo daugiau atskleisti save. Tuo pačiu, tai – diagnostinis piešinys.
6. Naudojami metodai: žaidimo, pokalbio, piešimo, aptarimo.
7. Naudojamos meninės medžiagos: akvarelinis popierius ir minkšti spalvoti pieštukai.
8. Grupės vadovo nuomonė apie bendrą grupės atmosferą užsiėmimų metu:

Ta popietė buvo labai sunki, net pavargau su vaikučiais. Prašiau atskiros patalpos užsiėmimams, bet pavaduotoja, vis dar nesugalvojo. Visi vaikai apsidžiaugė, kai pamatė ateinančią vadovę. Kai visi atsikelė po pietų miego apsirengia ir ateina pas vadovę. Mes visi pirma atsisėdame ratu ant kilimo. Turime įdomų kamuoliuką (cypiantį, čežantį). Prisimename draugystės taisyklės: kalba vienas vaikas – tas, kuris turi kamuoliuką, kiti vaikai tyli ir klauso. O tylėti – lyg neįmanoma užduotis, nes visi vienu metu nori papildyti pasakojimą, arba kiti erzina šalia sėdinti. Metamas kamuoliukas ir sakoma: „Laba diena Kiprai, kaip tu gyveni?“ – vaikas gauda kamuoliuką, pagavęs laiko rankose ir pasakoja, kas jam įdomaus įvyko tą dieną. Visi vaikai labai džiaugiasi, kai turi tą kamuoliuką rankose ir kai patiems jiems reikia sakyti tą frazę: „Laba diena, Aisti, kaip tu gyveni?“ Tą frazę taria visi, net ir tie kas labai sunkiai kalba. Vyko veiksmas visi žaidė, piešė, aptarinėjome savus piešinius, bet buvo itin labai triukšminga. Tik vienas Kazys nepiešė. O vadovė, vaiko piešinius mainė į saldainį. Pačiuose pirmuose DT užsiėmimuose vienas vaikas pasakė, jog jis vadovės nepažįsta ir nenori jai duoti piešinio. Tai natūralu, vadovė paklausė jo, ar jis piešinį mainytų į saldumyną. Žinoma, vaikas sutiko. Nuo to laiko, mes mainydavome piešinį į skanėstą, kurį visada pasiruošusi, vis kitokį, atskirai kiekvienam vaikui, atnešdavo vadovė. Kazys nepiešė ir negavo saldainio. Oi kaip sunku buvo, neduoti jam saldėsio. Sakiau jam, kad negaliu duoti, tokios taisyklės – reikia jų laikytis. Pyko Kazys, atsistojęs už vadovės norėjo jai trenkti. Nepyk, kitą kartą, kai ateisiu, vėl draugausim. Pyko atsistojęs vienas šalia, bet prieš išeinant, vistiek atbėgo. Apsikabinome, pasibučiavome į galvytę. Gera mylėti tuos vaikus... Nors dažnai neaišku kaip sureaguoti ar kaip ką pasakyti, kai jie pasakojasi savo istorijas...

1. Grupės nariai, dalyvaujantys užsiėmimuose – visi vaikai: Kipras, Rūta, Ernesta, Aistis, Indrė, Jonas, Kazys, Titas, Morta, Kąstytiš.
2. Grupės nariai, nedalyvaujantys užsiėmimuose – visi dalyvavo.

3. Užsiėmimų data ir laikas, eilės numeris. 2013–12–27 d. nuo 15:30 iki 16:15, tai – šeštas užsiėmimas tais mokslo metais.
4. Užsiėmimo tema: „Kada aš džiaugiuosi?“
5. Užsiėmimo tikslas – bendrauti, išreikšti save piešinyje, kuo daugiau atskleisti save. Atpažinti savo emocijas ir kada tai būna.
6. Naudojami metodai: žaidimo, pokalbio, piešimo, aptarimo.
7. Naudojamos meninės medžiagos– akvarelinis popierius ir minkšti spalvoti pieštukai.
8. Grupės vadovo nuomonė apie bendrą grupės atmosferą užsiėmimų metu:

Tas laikotarpis – pokalėdinis. Maniau, kad tai džiugus laikas visiems. Ypač – visiems vaikams. Man atėjus, Kalėdinės nuotraikos nebuvo, lyg visi tylėtu, tik judėtu, be garso. Pasiūlius piešinio temą vaikai liko apatiški. Tai mane ypač nustebino, kad jie neturėjo džiaugsmo, po Kalėdu, po dovanų gausos. Vaikams aptariant savus piešinius jie sakė, jog **jie nežino, neprisimena** kada džiaugėsi. Tą popietę mintyse kilo daugybė klausimų: kas čia yra? Jie – vaikai, bet jie visai kitaip reaguoja arba jie pavargę – bet nejaugi visi? Ir tą dieną įžvelgiau juose tylų susimąstymą keliančią apatiją. Lyg jie būtų vaikai be vaikystės. Kaip pvz. Kipras vėl pavaizdavo „Namą“ ir dar širdučių pripiešė. Planavau, kad šį kartą tiesiog rasime ir dalysimės džiaugsmu, tačiau po tos popietės liūdnai susimąščiau. Vaikus ši tema atsiskleidė visai kitaip... Lyg norėtuši pažinti juos giliau ir šaukti: „Kas pavogė vaikų džiaugsmą?! Kur jis?!“. Tą dieną net neklausiau auklėtojų kas vyksta. Prisiminiau skaitytą L.Radzevičienės literatūrą ir sutapatinau šią situaciją su tuo, kas buvo rašyta... Nejautros būseną net tada, kai visi aplinkui džiaugiasi... Nyku...

1. Grupės nariai, dalyvaujantys užsiėmimuose – visi vaikai: Kipras, Rūta, Ernesta, Aistis, Indrė, Jonas, Kazys, Titas, Morta, Kąstytiš.
2. Grupės nariai, nedalyvaujantys užsiėmimuose – visi dalyvavo.
3. Užsiėmimų data ir laikas, eilės numeris. 2014–01–09 nuo 15:30 iki 16:15, tai septyntas užsiėmimas tais mokslo metais.
4. Užsiėmimo tema: „Kada aš būnu linksmas?“
5. Užsiėmimo tikslas – bendrauti, išreikšti save piešinyje, kuo daugiau atskleisti save. Atpažinti savo jausmus ir kada tai būna.
6. Naudojami metodai: žaidimo, pokalbio, piešimo, aptarimo.
7. Naudojamos meninės medžiagos– akvarelinis popierius ir minkšti spalvoti pieštukai.
8. Grupės vadovo nuomonė apie bendrą grupės atmosferą užsiėmimų metu:

Tą popietę vaikai buvo labai pavargę, triukšmingi. Buvo dvi auklėtojos. Vaikai kažkodėl buvo labai pikti. Džiaugėsi, kad aš atėjau, skubėjo nešiojo daiktelius, norėjo juos man parodyti ir vis susipešdavo eidami pro šalį su kitais vaikais tarpusavyje. Nepasidalindavo žaislų. Galiausiai sakė, jog nori žaisti ir piešti, bet susitikimo pradžioje nežaidėme – teko eiti iš karto piešti. Kad

suvaldyčiau keistą, gyvybingą bet kartu ir įaudrintą vaikų chaosą. Visa atmosfera lyg kibirkščiavo. Kas čia vyko, prieš man ateinant... Nežinau. Du vaikai atsisakė piešti tai, ką aš pasiūlysiu, ir labai drąsiai norėjo aiškinti, kas vyks toliau, pagal jų planą. Neverčiau tų vaikų piešti kartu su visais, tik tvirtai ir konkrečiai pasakiau, kuris vaikas nenori dalyvauti bendrame darbe, te tada pasitraukia. Gal ir nenorejo tie berniukai, bet pakluso. Auklėtojos stebėjo ir tylėjo (kitomis dienomis labai kišosi, o šį kartą – nesikišo, bet tuo pačiu, mėgino apriboti laisvę tiems vaikams, kurie pasijungė į DT užsiėmimą). Man labai liūdna, kad neskyrė atskirų patalpų terapijos užsiėmimams. Turėjau derintis prie suteiktų galimybių. Nesutikau, kad vieni vaikai pieštų pagal temą ir stengtumėmės bendrauti ta tema, o kiti du berniukai, auklėtojoms leidus, žaistų prie to pačio stalo. Sakiau, jog nesutinku, jog man administracija skyrė tokį laiką jūsų šeimynoje ir tokią erdvę. Stengiausi kuo konkrečiau ir trumpiau tai išsakyti, kad nesujaukčiau kitiems vaikams nuotaikos. Savaip išsikovojau galimybę būti su vaikais. Vaikai tylėjo ir stebėjo. Kai tie du berniukai pasitraukė, vaikai kibo į piešimą. Numatytos temos ir laukiamos emocijos nevisada sutampa. Džiaugiausi, kad kiti vaikai nepasitraukė. Kipras tik atsiduso ir sakė esąs labai pavargęs, tačiau liko piešti su manimi. Visi kažką piešė ir kažką mąstė savy... Kaip ir aš.

1. Grupės nariai, dalyvaujantys užsiėmimuose – visi vaikai: Kipras, Rūta, Ernesta, Aistis, Indrė, Jonas, Kazys, Titas, Morta, Kąstytiš.
2. Grupės nariai, nedalyvaujantys užsiėmimuose – visi dalyvavo.
3. Užsiėmimų data ir laikas, eilės numeris. 2014–01–16 nuo 15:30 iki 16:15, tai devintas užsiėmimas tais mokslo metais.
4. Užsiėmimo tema: „**Šeima**”
5. Užsiėmimo tikslas – bendrauti, išreikšti save piešinyje, kuo daugiau atskleisti save. Atpažinti savo jausmus ir emocijas.
6. Naudojami metodai: pokalbio, piešimo, aptarimo
7. Naudojamos meninės medžiagos– akvarelinis popierius ir minkšti spalvoti pieštukai.
8. Grupės vadovo nuomonė apie bendrą grupės atmosferą užsiėmimų metu:

Visi vaikai džiaugėsi susitikus. Kas pirmas atsikėlė po pietų miego, tas skubėjo pasipasakoti, kas įdomaus įvyko jam, per tą laiką kai nesimatėme. Pasitikėjo manimi ir atviravo. Pasakodami, vis dairėsi aplink. Lyg nenorėtų, kad kas kitas girdėtų. Visi susėda aplink didelį stalą ir išsidaliname popierių ir pieštukus. Vieni dar nesustodami pasakojasi apie save. Kai šiek tiek apimsta, visi, kaip maži viščiukai, laukia kokia tema bus pasiūlyta. Pasakius siūlomos temos pavadinimą, iškart gali suprasti, kaip jie į ją reaguoja: ar džiaugiasi ar net nepatiko jiems. Nuliūsta jų veideliai ir girdisi „Ai, hm..hm...” šnabždėjo patyliukais sau po nosytėmis. Tačiau jie dažniausiai paklūsdavo ir piešdavo. Vaikams visada būdavo siūloma dvi temos: laisva tema –piešti ką nori patys ir tema, kurios norėtų DT užsiėmimų vadovė.

Retas kuris pasirinkdavo pirmąjį variantą. Nepasinaudodavo suteikta laisve. Piešimas šeimos tema vaikus labai nuliūdino, jie visi nutilo. Lyg tai būtų neliečiama ar ignoruojama tema. Bet juk reikia vaikams išreikšti, tai, kas jų viduje yra užgniaužta. Visais klausimais. Sunku stebėti vaikų reakcijas ir klausyti, ką jie pasakoja apie savo nupieštus piešinius. Vaikai pasakodami savas istorijas nepasakoja jų sklandžiai, papasakoja dalį epizodo apie save ir lyg nušoka visai į kitą temą, po kiek laiko, visai netikėtai, tęsia nutrauktą pasakojimo dalį. Ar vaikas, taip tikrina vadovės dėmesingumą, ar vaikui sunku atvirauti, nes jam skauda, ar vaikas nedrįsta pasakotis, kai kažkas kitas klausosi, bet norėdamas pasakoti, tęsia savo istoriją... Sunkios, sudėtingos vaikų istorijos. Kai vaikas, vaikų namuose gyvena nuo 6 metų, bet sako: „Neturiu šeimos ir nežinau kur ji yra“. Savo piešiniuose nei karto nevaizdavo nei vieno šeimos nario. Lyg viskas ištrinta ar giliai nukišta. Tas vaikas dokumentuose turi brolių, bet toje šeimynoje jo kartu nėra. Ir brolio nevaizdavo savo piešiniuose, niekada. Gal netikslus dokumentai? Stengiantis atsargiai paklausti vaiko, ar turi ką, brolių ar sesę? Vaikas tyli, ir nukreipia temą. Negalima spausti vaiko, versti atvirauti. Bet po kiek laiko, lyg visai netikėtai, pasako, kad brolių turi. O kur jis yra? Koks jo vardas? Jis jau didelis? Vėl tylą, ir lyg negirdėtų klausimo, vėl nukalba apie pieštukus, ar kito vaiko piešinį. Ir netikėtai – vėl tęsia savo pasakojimą – brolis kitoje šeimynoje. Kodėl jūs nesate kartu? Vėl lyg negirdi, pasitraukia, leidžia kitam vaikui ateiti prie vadovės ir pasakoti apie savo piešinį. Ir vėl netikėtai sako: „Mes buvome suplanavę pabėgti“. Kaip tokiam vaikui padėti, kaip jį padrąsinti? Aišku, kad jis drįso atvirauti svetimam žmogui, tai kas yra jo mintyse. „Bet jūs čia turite stogą, išlaukite, gal kas pasikeis, neikite į niekur, kur jus gausite valgyti“ – bandau paguosti... Vyko sunkus pokalbis, nuotrupomis, bet tokia to vaiko realybė. Vaikas nebetesė temos, tik ilgai žiūrėjo savo rudomis akytėmis, kažką mąstydamas. Kiek daug klausimų pačiam terapeutui. Kaip administracija nusprendžia išspręsti situaciją? – Išskiria brolius, kuriems ir taip sunku priimti gyvenimo realybę, tai, kas įvyko jų šeimoje. To vaiko raida normali, jam specialistų pagalbos nereikia. O kas dedasi jo viduje? Kas empiriškai susitapatina su juo? Kas įvyks, kai vaikas visus klausimus užgniauš savy, apie kokia savivertę kalbėsime? Kaip teigia V.Oaklander (2012 m. p. 61) „Pyktis ir savasties jausmas eina kartu ranka rankon. Pyktis yra savasties išraiška, ir kai jis slopinamas, savastis silpnėja. Mažas vaikas gali atrodyti piktas, nors iš tiesų jis stengiasi patenkinti savo poreikius, pasirūpinti savimi“. Kokie reikalingi bent DT užsiėmimai, tokiems vaikams, kad jie laisvai išsikalbėtų ar drąsiai lape išreikštų savo emocijas, gal net tik braukydami ar daužydami molį, ar net plėšydami spalvotą popierių... Po to kurtų mozaiką. Ar žaistų, vaidintų – išreikštų save. Daug pamąstymų vadovui, kai vaikai parodo, kaip jie brangina šeimą, kokia jiems ji svarbi ir jie būtų joje „tyliai tyliai“. Kaip sako P. Ferracci „Vaikai mus moko“. Jie išties moko labai daug ko, tik būkime atviri jų klausyti ir priimti...